

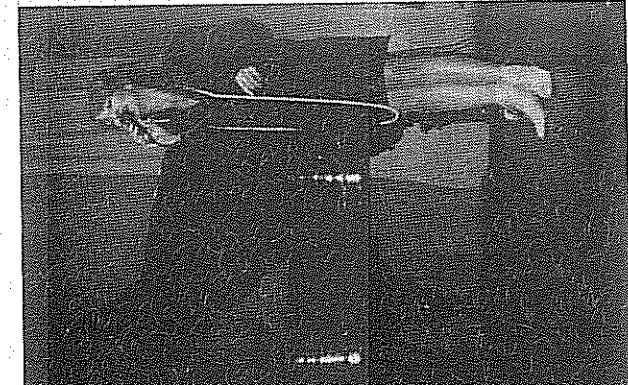
שבת תשנ"ה - ינואר 1995

ספרות ילדים ובער

שנת העשרים ואחת
חוברת ב' (82)

פרס זאב לשנת תשנ"ה

ביום חמישי ז' כסלו תשנ"ה (10.11.94) התקיים בספריית בית-אריאלי

בתל-אביב, טקס חלוקת פרס זאב לספרות ילדים ונוער תשנ"ה. הפרס ניתן זו השנה ה-24 ע"י משרד החינוך והתרבות והקרן להנצחת אהרון זאב שעל-יד האגודה למען החייל.

את הטקס הנחה עורך "ספרות ילדים ונוער" מר גרשון ברגסון, אשר ציין שהפרס הוא ביטוי של החברה למקבלו, על מעשה לא רגיל, והוא גם גמול רוחני לזוכה בו...

כיוון שהפרס הוא על שמו של אהרן זאב, אני אקרא שיר של המשורר "אבא שלי". (קורא את השיר).

את הטקס הנעימו בנגינתם: טים שפירא, תלמיד ביה"ס שליך האקדמיה למוסיקה בי-ם, והזמרת ענת עוגן בליווי הפסנתרנית, לאה מרזל, שתיהן מקיבוץ יגור. את כלות הפרס, את חבר השופטים ואת באי הכנס, ברכו: בנימין אמיר, נורית דאבוש, ומר ש. האוזמן.

על בנעימן זאביר, סגן הענהל הכללי וראש העינהל הפדגוגי בעשריד החינוך, התרבות והספורט, בירך בשם העשריד.

מר אמיר ציין כי במקביל לתנופה המתרחשת בתחום לימודי המדעים הטכנולוגיה והמחישוב במערכת החינוך, ובחברה בכלל, חיוני לחזק אקו הקשר של התלמידות והתלמידים למילה הכתובה, לספר, לסיפור ולשקשר הזה צריך לפתח ולגבש יחס של משיכה והנאה, כחלק מהחזון הרוחנית, שהספר ומה שבתוכו הם בבסיסה.

84/177
- 9 FFD 404

1990
יד לחינוך
יד ליל

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו
ד"ר אסתר טרסינגיא, אביבה לוי דליה שטיין

©

כל הזכויות שמורות

בחוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,

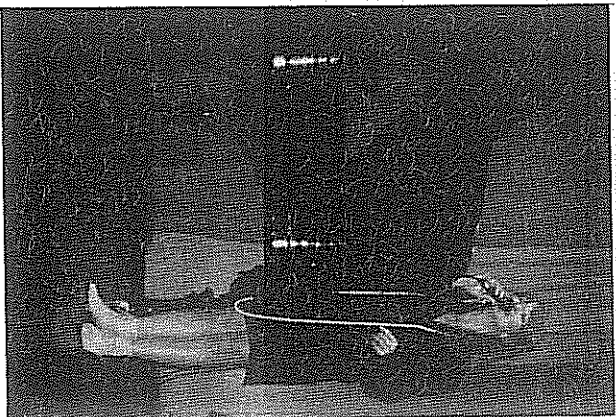
רח' דבורה הנביאה, בנין לב-רם טל' 02-293801/2

ISSN 0334 = 276 X

דפוס חורב "יד עזרה" רח' עדיני 3 ירושלים טל. 829688 814690 - 02

פרס זאב לשנת תשנ"ה

ביום חמישי י' כסלו תשנ"ה (10.11.94) התקיים בספריית בית-אריאלה

בתל-אביב, טקס חלוקת פרס זאב לספרות ילדים ונוער תשנ"ה. הפרס ניתן זו השנה ה-24 ע"י משרד החינוך והתרבות והקרן להוצאת אהרון זאב שעל-יד האמדה למען החייל.

את הטקס הנחה עורך "ספרות ילדים ונוער" מר גרשון ברגסון, אשר ציין שהפרס הוא ביטוי של החברה למקבילו, על מעשה לא רגיל, וחוא גם גמול רוחני לזוכה בו... כיוון שהפרס הוא על שמו של אהרון זאב, אני אקרא שיר של המשורר "אבא של". (קורא את השיר).

ענת עונן

את כלות הפרס, את חבר השופטים ואת באי הכנס, ברכו:

בנימין אמיר, נורית זאבניש, ומר ש. האוזמן.

על בלעילין אצליל, סגן הפנהל הכללי וראש הפניהל הפדגוגי בעשריד החינוך, המרכבות והספורט, בירך בשם העשריד.

מר אמיר ציין כי במקביל לתנופה המתרחשת בתחום לימודי המדעים, הטכנולוגיה והמחשוב במערכת החינוך, ובחברה בכלל, חיוני לחזק את הקשר של החלמידות והתלמידים לחמלה הכתובה, לספר, לסיפור ולשיר. הקשר הזה צריך לפתח ולגבש יחס של משיכה והנאה, כחלק מהחזקה רוחנית, שהספר ומה שבתוכו הם בבסיסה.

משרד החינוך והתרבות, המכירת הפדגוגית, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מוסדה של רחל נטאית בן-צבי

רכבת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוד (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו
ד"ר אסתר טרסני-גיא, אביבה לוי, דליה שטיין

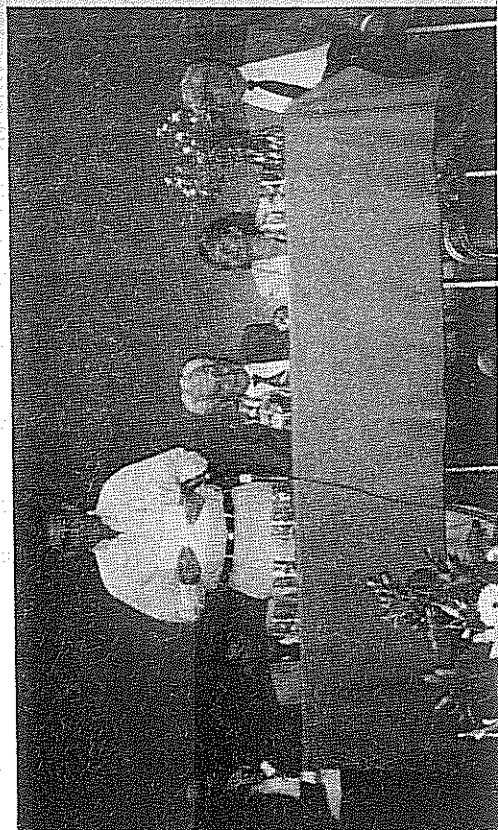
כל הזכויות שמורות

בחוצאות משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,

רח' זבורה הנביאה, בנק לב-דם טל' 02-293801/2

ISSN 0334 = 276 X

דפיס חורב "יד עזרה" רח' עזרי 3 ירושלים טל. 02-814690 829688

נשיאות הסכס:
יושבים מימין לשמאל: בנימין אמיר, פרופ' זוהר שביט, גרשון ברגסון, דוד פאינאנס
נורית דאבוש, שי האוזמן.

פר שי האוזמן בשם המול"ם

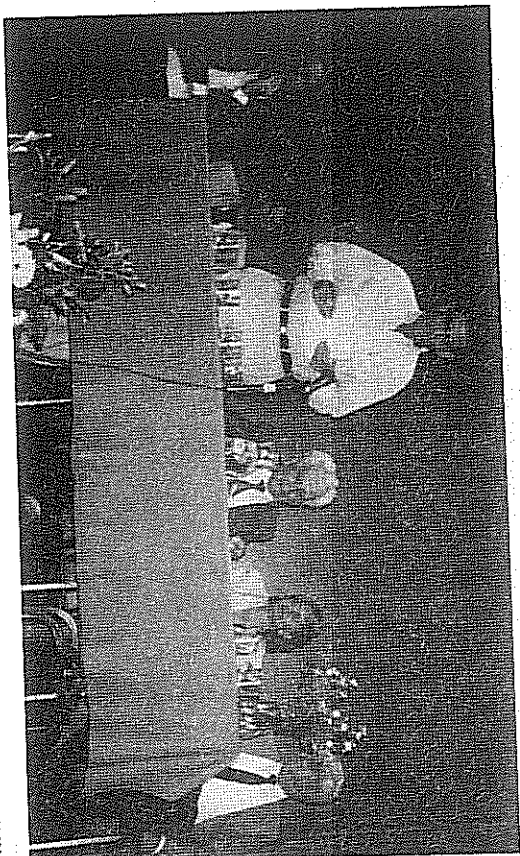
גבירותי כלות הפרס,
נציגי הקרן להנצחת אהרון זאב ז"ל
נציגי משרד החינוך והתרבות ועירונית תל-אביב - יפו
אורחים יקרים,
העובדה שאנו רואים לפנינו ארבע כלות לארבעה פרסים היא גם מסימני ענף ספרות הילדים, שבו תופסות סופרות מקום ראשון זה שנים רבות. וגותי מסימני התקופה, שבה הנשים כובשות-והולכות את המקום המגיע להן כמעט בכל התחומים ובכל המקצועות.
ואולם דרכה של כל סופרת, כדרכו של כל סופר, אינה סוגה בשושנינות עדרים ארוכה ומתמשכת הרצופה תלאות, ובמהלכה עליהם להחגבר ע מכשולים רבים ולעמוד בארבעה מבחנים קשים עיקריים.

מר אמיר הצביע על הפעולה שהמשרד מבצע ומעודד ב-3 מישורים: בבית"ס, בכיתה, ובבתי התלמידים. תקציב של מליון ש"ח הוקצה השנה לפיתוח ולהעשרה של הספריות בבתי"ס, והוקמו 30 ספריות חדשות. ב-86 בתי"ס יסודיים פועלת התכנית של "ספרית המדף הכיתות", כמחציתם בתי"ס חדשים שהצטרפו השנה לתוכנית. התוכנית "ספר בכל בית" המאפשרת רכישת ספרים במחיר סמלי של 3-5 שקלים, תאפשר לחזק את המודעות והשיתופיות של ההורים והמשפחות בעידוד קריאת הספרים בבית. בתוכנית "מצעד הספרים" נטלו חלק כ-200 ספריות וכ-500 ילדים. משרד החינוך אף העמיד מדריכים מיוחדים להדרכת בתי הספר בתחום הפעלת הספריות, ונערך לקלוט כ-150 מורים עולים ולהכשירם לעבוד כספרנים בבתי"ס.
מר אמיר עמד על החשיבות של שיתוף הפעולה בין גורמים שונים במשרד, במערכת בתי הספר, התאגדות המו"לים, וכד'. פרס זאב, שהוא אחת הדוגמאות לשיתוף פעולה פורה כזה, כבר הפך למסורת ותופס מקום של כבוד בעולם ספרות הילדים והנוער.

מר אמיר בירך את מקבלות פרס זאב, והודה לחבר השופטים, לגורמים ולאישים השותפים במפעל זה, ולמארגני הטכס.

נורית דאבוש, דוברת האגודה לענף החייל.

מכובדי,
מר זאב אהרון גילם בדמותו ובאישיותו שני פנים עיקריים, הראשון שבהם - איש חינוך ששימש כקצין חינוך ראשי בצה"ל והיה אחראי לעיצוב דמותם החינוכית של חיילי צה"ל, והשני - כיו"ר האגודה למען החייל בישראל בה העניק אהבה וחום לחיילי צה"ל.
כאיש הכותב לילדים המשיך זאב אהרון לראות בחיילי צה"ל ילדים הזקוקים למעט נשמה, ואת אותה נשמה ממשיכה להעניק האגודה לחיילי צה"ל, באשר הם, מתוך כוונה להיות אותה "היד המלטפת" שממשיכה ללטפו, גם אם תפקידו של צה"ל לחג על בטחונה של מדינת ישראל.

נשיאות הטקס:

ישיבים מנימן לשמאל: בנימן אמיר, פרופ' זוהר שביט, נרשון ברגסון, דוד פאינאט
נורית דאבוש, שי האומן.

על שי האומן בשם העול"ם

גבירתי כלות הפרס,
נציגי הקרן להנצחת אהרון זאב ז"ל
נציגי משרד החינוך והתעבות ועיריית תל-אביב - יפו
אורחים יקרים,

העובדה שאנו רואים לפנינו ארבע כלות לארבעה פרסים היא גם מסימני
ענף ספרות הילדים, שבו תופעות סופרות מקום ראשון זה שנים רבות, וגם
מסימני התקופה, שבה הנשים כובשות-והולכות את המקום המגיע להן,
כמעט בכל התחומים ובכל המקצועות.

ואולם דרכה של כל סופרת, כדרכו של כל סופר, אינה סוגה בשרשיים.
דרכם ארוכה ומתמשכת הדוֹפּה תלאות, ובמהלכה עליהם להתגבר על
מפשולים רבים ולעמוד בארבעה מבחנים קשים, עיקריים.

מר אמיר הצביע על הפעולה שהמשרד מבצע ומעודד ב-3 מישורים:
בחי"ס, בכיתה, ובבתי התלמידים. תקציב של מיליון ש"ח הוקצה השנה
לפיתוח ולהעשרה של הספרייה בבתי"ס, והוקמו 30 ספריות חדשות.
ב-86 בתי"ס יסודיים פועלת התכנית של "ספרית המדף הכיתותית",
כמתחמים בתי"ס חדשים ורשת ספרים במחיר סמלי של 3-5 שקלים, תאפשר
בית" המאפשרת ולרשת ספרים במחיר סמלי של 3-5 שקלים, תאפשר
לחזק את המודעות והשתתפות של ההורים והמשפחות בעידוד קריאת
הספרים בבית. בתוכנית "מצעד הספרים" נטלו חלק כ-200 ספריות
וכ-500 ילדים. משרד החינוך אף העמיד מודריכים מיוחדים להדרכת בתי
הספר בתחום הפעלת הספריות, ונערך לקלוט כ-150 מורים עולים
ולהכשירם לעבוד כספרנים בבתי"ס.

מר אמיר עמד על החשיבות של שיתוף הפעולה בין גורמים שונים במשרד,
במערכת בתי הספר, התאגדות המו"לים, וכד'. פרס זאב, שהוא אחת
הדוגמאות לשיתוף פעולה פורה כזה, כבר הפך למסורת ותופס מקום של
כבוד בעולם ספרות הילדים והנוער.

מר אמיר בירך את מקבלות פרס זאב, והודה לחבר השופטים, לגורמים
ולאישים השותפים במפעל זה, ולמארגני הטקס.

נורית דאבוש, דוברת האגודה לשען החייל.

מכובדי,
מר זאב אהרון גילם בדמותו ובאישיותו שני פנים עיקריים, הראשון שבהם
- איש חינוך ששימש כקצין חינוך ראשי בצה"ל והיה אחראי לעיצוב
דמותם החינוכית של חיילי צה"ל, והשני - כיו"ר האגודה למען החייל
בישראל בה העניק אהבה וחום לחיילי צה"ל.
כאיש הכותב לילדים המשיך זאב אהרון לראות בחיילי צה"ל ילדים
הזקוקים למעט נשמה, ואת אותה נשמה ממשיכה להעניק האגודה לחיילי
צה"ל, באשר הם, מתוך כוונה להיות אותה "היד המלטפת" שממשיכה
ללטף, גם אם תפקידו של צה"ל לחגן על בטחונה של מדינת ישראל.

המבחן השני קשה ומתיש הוא מבחן המו"ל : היקבל את כתב-היד? ואם יקבל - כיצד יטפל בו? וכמה זמן תימשך הוצאתו לאור? ואיך יראה לאחר שיראה אור?

המבחן השלישי הוא מבחן הביקורת: מה יאמרו המבקרים, המומחים, החברים לעט, בטוב לבם הידוע, יהללו או ישמיצו? יפרגנו או לא?

והמבחן הרביעי והאחרון הוא מבחן הקוראים : ירצו או לא ירצו? יקנו או לא יקנו? יקראו או לא יקראו? איזה מן שוק מזומן לספר - שוק של קונים או שוק של מוכרים בלבד?

אתן, כלות הפרס, כבר עמדתן בשלושת המבחנים הראשונים. ספריכן יצאו-לאור וקיבלו את אישורם של שופטים מומחים שהם מן המבקרים המחמירים ביותר. עמדתן בכבוד, גם זכיתן בפרס. נותר רק המבחן האחרון, מבחן הקוראים, והוא אולי הקשה במבחנים מפני שכלליו אינם ידועים, ואולי אין לו כללים, ואת התנהגותם של הקוראים כמעט אי-אפשר לחזות מראש.

במבחן הזה כבר אינכן עומדות לבד. המו"ל"ם, שקודם-לכן גרוא לעיינכן כמכשול שיש להתגבר עליו, עומדים עכשיו לצדכן, שותפים למבחן. כמוכן מעוניינים גם הם להפיץ ולהגיע לכל מקום אפשרי, ולהשיג את המירב, הפרס שקיבלתן יסייע רבות.

בשם התאחדות המו"ל"ם אני מודה למשרד החינוך ולקרן להנצחת זכרו של אהרון זאב, נותנות הפרס, ומברך את ארבע הסופרות מקבלות הפרס. נקווה כי הספרים שנמצאו ראויים לפרס גם ימצאו להם את הקוראים הראויים להם.

נימוקי השופטים למתן פרס לספר "נועם והעפיון" למרסלה לונדון

הישגו המיוחד של ספרה של מרסלה לונדון לגיל הרך, **נועם והעפיון** הוא בחינתו בו בזמן סיפור בנוי היטב על נועם, אביו והעפיון, וסיפור על רגשות סוערים ודמיונות של ילד הנושאים אותו למחוזות רחוקים.

ביד אמונה הצליחה לונדון לבנות סיפור עלילה פשוט, שעומד בפני עצמו,

ביד אמונה הצליחה לונדון לבנות סיפור עלילה פשוט, שעומד בפני עצמו על שעות יפות של אב ובנו המבלים יחד בבניית עפיון.

יחד עם זאת, זהו סיפור רב ממדי, בעל רובד רגשי עמוק, שאינו גולל לפסיכולוגים יומרי ואינו מוותר על הסיפור העומד בפני עצמו.

נועם והעפיון משרטט בעדינות, ברגישות, ביד אמונה ובלשון נקייה אהקו הדק שבין החלום והמציאות. סערת הרגשות והיצרים של הילדו מתוארים בו, בלי לאזכר אותם במפורש מתוך עמדה אוהדת ולא מפטרנגונו הסיפור מציג את יכולת הראייה השונה, עתירת הדמיון של הילד, ואולי התמודדותו עם האהבה האגואיסטית והצורך להתחשב בזולת.

על הישגו של הספר ותורמתו לספרות הילדים העברית לגיל הרך החלטנו להעניק למרסלה לונדון את פרס זאב לשנת תשנ"ה.

על החתום

ג'רשון ברגסון ד"ר פאניאנס

זהר שבי

ד"ר הסינדרה

לחברי הנשיאות הנכבדים אורחים יקרים:
על שאלון, לשם מה נכתבים שירים ליריים כתבה המשרד לאה גולדבר "מה לעשות בסוסים במאה ה-20?"

ובאילו? ובאבנים הגדולות שבהרי ירושלים?"

ובפתחה של המאה ה-21 אני שואלת:

מה לעשות עם פיות ועם מפלצות שמתחת למיטה, ועם חפצים מדברים ופרחים מחייכים?

לכתוב.

לכתוב סיפורים ושירים בהם הכל אפשרי, זה כוחה של האגדה.

נועם בונה עפיון שאינו רוצה להיות ילד חורג של השמיים, הוא רוצה להיות אמיתי, הוא חפץ בכל ליבו להיות ציפור. זהו רצון קמאי ששמו בתוך תוכנו משחרר האנושות. בני אדם מתגעגעים לחלל אין סופות ומשתוקקים לגעת בעננים כמו חל העפיון-ציפור.

ביד אמונה הצליחה לונדון לבנות סיפור עלילה פשוט, שעומד בפני עצמו, על שעות יפות של אב ובנו המבלים יחד בביגית עפיון.

יחד עם זאת, זהו סיפור רב ממדי, בעל רובד רגשי עמוק, שאינו מלש לפסיכולוגים יומרי ואינו מוותר על הסיפור העומד בפני עצמו.

נועם והעפיון משרטט בעדינות, ברגישות, ביד אמונה ובלשון נקייה את הקו הדק שבין החלום והמציאות. סערת הרגשות והיצרים של הילדות מתוארים בו, בלי לאזכר אותם במפורש מתוך עמדה אוהדת ולא מפטרות. הסיפור מציג את יכולת הראייה השונה, עתידת הדמיון של הילד, ואת ההמודעות עם האהבה האמאואיסטית והצורך להתחשב בזולת.

על הישגו של הספר ותדומתו לספרות הילדים העברית לגיל הרך החלטנו להעניק למרסלה לונדון את פרס זאב לשנת תשנ"ה.

על החתום

ג'רשון ברגסון	ד"ר פאנאנס	ז'הר שביט
---------------	------------	-----------

ד"ר הסופרת

לחברי הנשיאות הנכבדים אורחים יקרים:

על שאלון, לשם מה נכתבים שירים ליריים כתבה המשוררת לאה מולדברג: "מה לעשות בסוסים במאה ה-20?"

ובאילויות? ובאבנים המדולות שבהר"י ירושלים?"

ובפתחה של המאה ה-21 אני שואלת:

מה לעשות עם מיות ועם מפלצות שמחתות למיטה, ועם הפצים מדברים ופרחים מחויכים?

לכתוב.

לכתוב סיפורים ושירים בהם הכל אפשרי, זה כוחה של האגדה.

נועם בונה עפיון שאינו רוצה להיות ילד חורג של השמיים, הוא רוצה להיות אמיתי, הוא חפץ בכל ליבו להיות ציפור. זהו רצון קמאי ששמוי בתוך תוכנו משחר האנושות. בני אדם מתגעגעים לחלל אין סופי ומשתוקקים לגעת בעננים כמו כחל העפיון-ציפור.

המבין השני קשה ומרשי הוא מבין המו"ל: היקבל את כתב-היד? ואם יקבל - כיצד יטפל בו? וכמה זמן תימשך היצאתו לאור? ואיך יראה לאחר שיראה אור?

המבין השלישי הוא מבין הביקורת: מה יאמרו המבקרים, המומחים, החברים לעט, בטוב לבם הידוע, יהללו או ישמיצו? פרגנו או לא?

המבין הרביעי והאחרון הוא מבין הקוראים: ירצו או לא ירצו? יקנו או לא יקנו? יקראו או לא יקראו? איזה מן שוק מזומן לספר - שוק של קונים או שוק של מוכרים בלבד?

אכן, כלות הפרס, כבר עמדנו בשלישת המבחנים הראשוניים. ספריכן יצאו-לאור וקיבלו את אישורם של שופטים מומחים שהם מן המבקרים המומחים ביותר. עמדנו בכבוד, גם זכיתן בפרס. נותר רק המבחן האחרון, מבין הקוראים, והוא אולי הקשה במבחנים מפני שכללי אינם ידועים, ואולי אין לו כללים, ואת התנהגותם של הקוראים כמעט אי-אפשר לחזות מראש.

במבחן הזה כבר איננו עומדות לבד. המו"לים, שקודם-לכן נראו לעינינו כמכשול שיש להתגבר עליו, עומדים עכשיו לצדכן, שותפים למבחן. כמוכן מעוניינים גם הם להפיץ ולהגיע לכל מקום אפשרי, ולהשיג את המירב הפרס שקיבלתן יסייע רבות.

בשם התאחדות המו"לים אני מודה למשרד החינוך ולקרן להנצחת זכרו של אהרון זאב, נותנת הפרס, ומבדד את ארבע הסופרות מקבלות הפרס. נקווה כי הספרים שנמצאו ראויים לפרס גם ימצאו להם את הקוראים הראויים להם.

נימוקי השופטים למתן פרס לספר "נועם והעפיון" למרסלה לונדון

הישג המיוחד של ספרה של מרסלה לונדון לגיל הרך, נועם והעפיון הוא בהיותו בו בזמן סיפור בגי היטב על נועם, אביו והעפיון, וסיפור על רגשות סוערים ודמיונות של ילד הנושאים אותו למחוזות רחוקים.

ביד אמונה הצליחה לונדון לבנות סיפור עלילה פשוט, שעומד בפני עצמו,

הטבע. ושירתה שואבת את עוצמתה ויחודה מהמציגה שבין הנטיב המציאותי והאסוציאציות, שהוא מעורר, בחלק מנושאי שיריה ניכר השפעה מברכת של הספינה ממעיינות משוררי הדור כמרים לן-שטקליי אבדא עמיר (פינקרפלד), אהרן זאב ואחרים. אבל ייאמד בפירוש - אין חיקוי, אלא הארה מקורית, מזוית ייחודית, של נושאים שהם אופייניים לעולם הילדים וכמו כן זכו להנצחה בשירי המשוררים הקודמים.

שירתה של עדולה מיישמת בכל שורה את האימרה "מיטב השיר אמית הקריאה בשירה מעוררת תחושה של הזדהות וקרבה. כמו פגישה עם נוכח מוכר וחביב, חוויות ידועות ואהודות, וביטוי לרגשות החבויים בתוכו שלא ידענו לבטאם בעצמנו.

ביעין של שירה מתחכמת, של נטייה להדהים ולעורר ויכות, דווקא שירי השקטה, השירה והאמיתית כל כך של עדולה היא נקודת-אור, העשויה בזכות ערכיותה ופשטותה לשבות את ליבות ילדינו ולהחזירם אל אהבה

השירה, שממנה התרחקו כל בר בשנים האחרונות.

על כל אלה החלטנו להעניק למשוררת עדולה את פרס זאב לשנת תשנ"ו

זוהר שביט

גרישון בריגסון

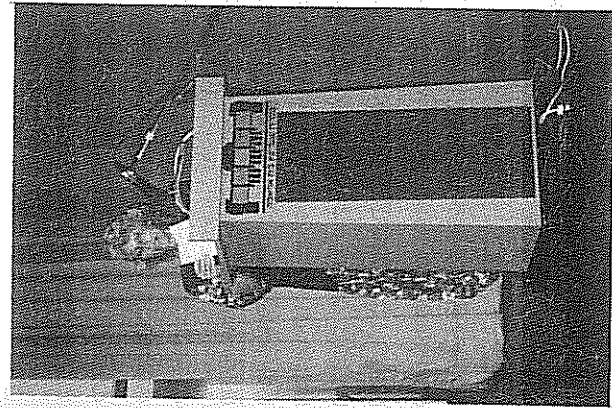
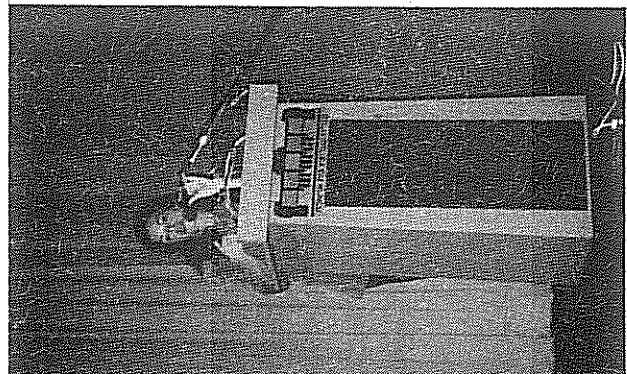
ד"ר פאינא

דבר הסופרת

אני כותבת כבר למעלה מארבעים שנה, וזה לא היה בדיקן הליכה במדבר, אבל גם לא היה קל.

כבר קיבלתי כמה פרסים - ובכל זאת אני חיה כל הזמן בהרגשה של משורר שנאבק על הכרה, אפילו של משורר צעיר שנאבק על הכרה.

עכשיו, סבינה זה ענין אחר ולא לערב הוא, אבל עדולה - היא באמת משוררת צעירה, היא רק בת 15, לפני 15 שנה המצאתי אותה. 15 זה צעיר למשורר, ועדולה מאד שמחה ומודה על הפרס.

בשירו הנפלא של אברהם חלפי מומחש היטב געגוע זה. עם קומץ שמיים ביד הייתי עובר את חיי הייתי חוצה את הים ברגלי

עם קומץ שמיים ביד

גם אני רציתי והפלא הזה קרה. לפרוץ את גבולות השפה, להוריד מלמעלה ענן ולהכניסו לכיסי.

זה כוחה של היצירה בכלל, שאינה מכירה גבולות במקום או בזמן.

אני רוצה להביע את תודתי ואת שמחתי העמוקות לחבר השופטים, אשר ראו לזכון להעניק לי פרס חשוב זה על שם זאב, המשורר הבלתי נשכח.

אני רוצה להודות באופן מיוחד לחלה חבקין מאירת הספר, המשתמשת במכחולה כבמטה קסמים. לעוזי שביט לעורכות ההוצאות ידיעות אחרונות והוצ' הקיבוץ המאוחד - עמלה עינת ויונה טפר, למפיקה לגרפיקאי, לאיש יחסי ציבור, לאנשי ההפצה ושיווק, ולכל מי שעודד אותי.

אני גאה לקבל את הפרס יחד עם עדולה, יונה טפר ועמי גדליה ואותן אני מברכת מקרב לב -

תודה לכולכם. מרסלה לונדון

נימוקי השופטים לספר "הבית בקצה המושב" של עדולה

אסופת השירים "הבית בקצה המושב" נותנת ביטוי נאמן וייחודי לעולמו של ילד ישראלי, החי בנוף ארצי, מתבשם מ"דיח השדות ומפריחת התפוזים", חווה את מראות הנוף המתחלפים ובונה לעצמו עולם של דמיונות ומשחקים, המבוסס על חוויות ואגדות כאחת.

המשוררת סבינה מסג החותמת בשם העט עדולה, חיה במושב חמד, בחיק

הטבע. ושיירתה שואבת את עוצמתה ויחודה מהזיגה שבין הנוף המציאותי והאטמוספירה, שהוא מעורר, בחלק מנושאי שיריה נכרת השפעה מבורכת של הספגה ממעיינות משוררי הדור כמרים ילן-שטקליס, אנדה עמיר (פיקרפלד), אהרון זאב ואחרים. אבל "אמר בפירוש - אין זה חיקוי, אלא הארה מקורית, מזווית יחודית, של נושאים שהם אופייניים לעולם הילדים וכמו כן זכו להנצחה בשירי המשוררים הקודמים.

שיירתה של עדולה מיישמת בכל שורה את האימרה "מיטב השיר 'אמית' הקראה בשירה מעוררת תחושה של הזדהות וקרבה. כמו פגישה עם נוף מכיר וחביב, חוויות ידועות ואחודות, וביטוי לרגשות החבויים בתוכנו, שלא ידענו לבטאם בעצמנו.

בעידן של שירה מתחכמת, של נטייה להדהים ולעורר ויכוח, דווקא שיירתה השקטה, הישירה והאמיתית כל כך של עדולה היא נקודת-אור, העשויה בזכות ערכיותה ופשטותה לשבות את ליבות ילדינו ולהחזירם אל אהבת השירה, שממנה התרחקו כל בר בשנים האחרונות.

על כל אלה החלטנו להעניק למשוררת עדולה את פרס זאב לשנת תשנ"ה.

ד"ר פאנאנס

גריטון ברגסון

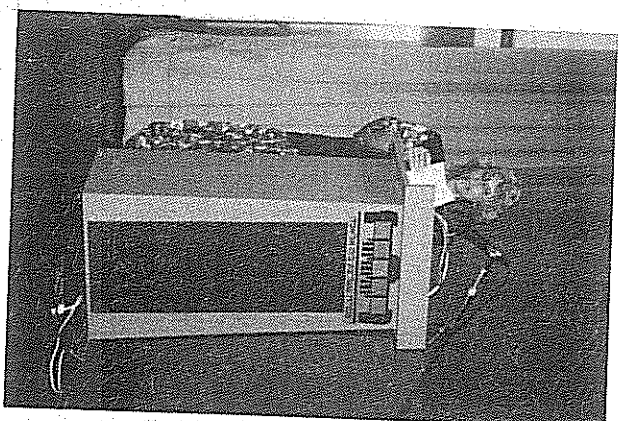
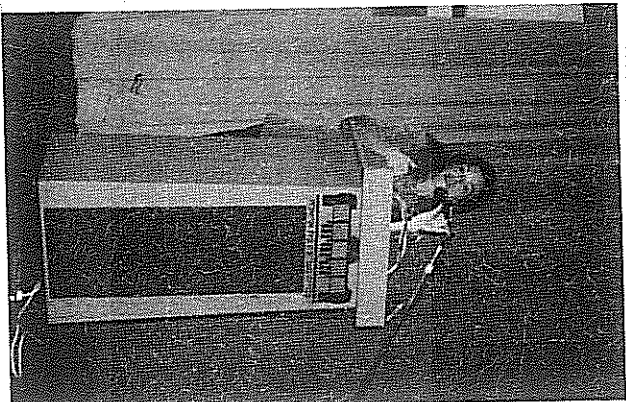
זוהר שביט

דבר הסופרת

אני כותבת כבר למעלה מארבעים שנה, וזה לא היה בדייקן הלכתי במדבר, אבל גם לא היה קל.

כבר קיבלתי כמה פרסים - ובכל זאת אני חיה כל הזמן בהגשה של משורר שנאבק על הכרה, אפילו של משורר צעיר שנאבק על הכרה.

עכשיו, סבינה זה עניין אחר ולא לערב הזה, אבל עדולה - היא באמת משוררת צעירה, היא רק בת 15. לפני 15 שנה המצאתי אותה. 15 זה צעיר למשורר, ועדולה מאד שמה ומודה על הפרס.

בשירי הנפלא של אברהם חלפי חומחש היטב גענוע זה.

עם קומץ שמיים ביד

הייתי עובר את ה"ח

הייתי חוצה את הים

ברגלי

עם קומץ שמיים ביד

גם אני רציתי והפלא הזה קרה. לפרוק את גבולות השפה, להוריד מלמעלה ענן ולהכניסו לליסי.

זה כוחה של היצירה בכלל, שאינה מכירה גבולות במקום או בזמן.

אני רוצה להביע את תודתי ואת שמחתי העמוקות לחבר השופטים, אשר ראו לנכון להעניק לי פרס חשוב זה על שם זאב, המשורר הבלתי נשכח.

אני רוצה להודות באופן מיוחד להלה חבין מאירת הטר, המשתמשת במכחולה כמטה קסמים. לעוזי שביט לעורכות החוצאות ידיעות אחרונות והוצ' הקיבוץ המאוחד - עמלה עינת וינה ספר, למפיקה למרפיקאני, לאיש יחסי ציבור, לאנשי ההפצה ושיווק, ולכל מי שעודד אותי.

אני גאה לקבל את הפרס יחד עם עדולה, יונה ספר ועמי גדליה ואותן אני מברכת מקרב לב -

תודה לכולכם. מרסלה לונדון

נימוקי השופטים לספר "הציג בקצה המושב" של עדולה

אסופת השירים "הבית בקצה המושב" נחתת ביטוי נאמן וייחודי לעולמו של ילד ישראלי, החי בנוף ארצו, מתבטא מ"ד"ח השדות ומפריחת החפוזים", חווה את מראות הנוף המתחלפים ובונה לעצמו עולם של דמיונות ומשחקים, המבוסס על חוויות ואגדות כאחת.

המשוררת סבינה מסג החתומת בשם העט עדולה, חיה במושב חמד, בחיק

אומרים שאין לערב שמחה בשמחה, אבל מבלי שארצה, השמחה על "פרס זאב" על הספר "הבית בקצה המושב", מתערבבת אצלי עם השמחה על ההתקבלות הנלהבת של שני ספרי החדשים: "הבית שלנו" ו"נגלוש בחרמון, נשוט בכנרת!". זה אפילו יותר משמחה, זה יוצר בי הרגשה של איזה מעבר משמעותי בחיים, כאילו עליתי כיתה, כאילו אני הזכרת היום ממשורר שנאבק על הכרה, למשורר שצריך לעמוד בציפיות. אני חוששת שזה לא יהיה יותר קל, אבל אני אשתדל לעשות כמיטב יכולתי.

כדי לעשות את מיטב יכולתי אני נוהגת לעשות לעצמי מן תקופות התבודדות במקומות שונים בארץ. בימים אלה אני יושבת בבית קטן בתוך עמק זיתים במצפה בגליל המערבי. אשמח לסיים את דברי בקריאת שני שירים קצרים שכתבתי שם ושעניינם הכתיבה.

היומן החדש

הזפים הריקים חלקים חלקים,
מנחשים מה יכול להיות
הזפים הריקים מחכים לי, רכים
כמו ערמת כריות.
הזפים הריקים מקרבים מרחקים
כמו טלסקופ או משקפת.
הזפים הריקים משתתקים.. משתתקים..

האותיות והעולם

האותיות כל כך קטנות.
והעולם כל כך גדול!
האותיות מרובעות
והעולם כל-כך עגול!
האותיות כמו נמלים...
והעולם פלא על פלא!
אבל ראו נא, ילדים,

מה שאפשר לכתוב באלה...

ואני
בנפשי מתעטפת.
הזפים הריקים מזמינים אותי,
כמו ים שסער... ונרגע.
הזפים הריקים מתמלאים אותיות
ואני
מפליגה... מפליגה.

נימוקי השופטים לספר "לעזוב בית" של יונה ספר
ספרה של יונה ספר "לעזוב בית" הוא סיפור אוטוביוגרפי, המסופר ממפר של ילדה בכיתה ה' ומבוסס על חומרים אמיתיים שפירצו מתוך הסופר וביקשו להם מוצא וביטוי אמנותי.

בריוחוק של למעלה מארבעים וחמש שנים חזרת יונה ספר אל נוף לידון בקיבוץ דפנה ומתארת את החוויה הקשה שחוו ילדי הקיבוץ כאשר פ מביתם וגלו לחיפה בתקופת מלחמת הקוממיות.

אולם ספרה איננו, בשום פנים ואופן, רק ספר זכרונות. הוא מר ספרות-אומנותי, המתאר בצורה חיה ומרתקת את מסכת חיי הילד-הקיבוץ בתקופה הסוערת ההיא. תחילתו - בשלוות הרוגע של הח שלפני פרוץ המלחמה, והמשכו - בהסתגלות הקשה לאובדן חופש התנו ולשהייה הממושכת במקלט, בפנישה עם הפחד, הכאב והשכול, בטרואיות ההגלייה ובאורח חיי הפליטים שנכפה על הילדים במקום גלותם בחינם וסיומו - השיבה הביתה, עם שוך הקרבות.

המספרת הצעירה מיטיבה להתבונן בחבריה, בחברותיה ובמבוגר הסובבים אותם, קולות מראות ורמזים, מתארת את שגרת הימים ב האירועים הגדולים שהתחוללו אז בארץ, ונותנת ביטוי נאמן לקיומם ניצני חיים נורמליים בתוך סערת המלחמה, לזיק האנושי שלא כבה, לאהה שלא מתה, לגעגועים ולתקווה.

זהו סיפור ריאליסטי, ישיר ומשכנע, הוחרד חדרי בטן ומעורר רגש ומחשבות גם יחד.

מעבר לקרבתנו לנושא, לשייכותנו הישירה אליו ולהיבט ההיסטורי ש בתולדות המדינה - ניתן לראות בסיפור זה סיפור אוניברסלי על ילד שנקלעו לסלטלה גדולה, על חיים במנותק מן הבית ועל שמחת הילד-העיר שלא כבתה גם בעת צער וכאב.

הסיפור כתוב בכשרון וברגישות רבה ואין ספק כי ימצא מסילות לליבו של כל קורא צעיר באשר הוא. על אחת כמה וכמה - ללב הקוראים הצעיר הישראליים.

על כל אלה החלטנו להעניק לסופרת יונה ספר את פרס זאב לשנת תשנ"ז

זוהר שביט

גרשון ברגסון

דניאל פאנא

נימוקי השופטים לספר "לעזוב בית" של יונה ספר

ספרה של יונה ספר "לעזוב בית" הוא סיפור אוטוביוגרפי, המסופר מפיה של ילדה בכיתה ה' ומבוסס על חומרים אמיתיים שפוצו מתוך הסופרת ובקישור להם מוצא וביטוי אמנותי.

בריווק של למעלה מארבעים וחמש שנים חוזרת יונה ספר אל נוף ילדותה בקיבוץ דפנה ומתארת את החוויה הקשה שחווי לדי הקיבוץ כאשר פתח מבינים וגל לחיפה בתקופת מלחמת הקוממיות.

אולם ספרה אינו, בשום פנים ואופן, רק ספר זכרונות. הוא מרקם ספרותי-אומנותי, המחאר בצורה חיה ומדחקת את מסכת חיילדים בקיבוץ בתקופה הסוערת ההיא. תולדתו - בשללות הדוגע של החיים שלפני פרוץ המלחמה, והמשכו - בהסתגלות הקשה לאובדן חופש התנועה ולשהייה הממושכת במקלט, בפגישת עם הפחד, הכאב והשכול, בטרואמת ההגליה ובאורה חי הפליטים שנכפה על הילדים במקום גלותם בחיפה. וסימו - השיבה הביתה, עם שיר הקרבות.

המספרת הצעירה מיטיבה להתבונן בחבריה, בחברותיה ובמבוגרים הסובבים אותה, קולות מראות רמזים, מתארת את שמרת היומיום בצד האירועים הגדולים שהתחוללו אז בארץ, ונותנת ביטוי נאמן לקיומם של ניצני חיים נורמליים בתוך סערת המלחמה, לזיק האנושי שלא כבה, לאחבה שלא מותה, לגעגועים ולתקווה.

זהו סיפור ריאליסטי, ישיר ומשכנע, החדר חודרי בטן ומעורר רגשות ומחשבות גם יחד.

מעבר לקרבתנו לנושא, לשייכותנו הישירה אליו ולהיבט ההיסטורי שליו בתולדות המדינה - ניתן לראות בסיפור זה סיפור אוטוביוגרפי על ילדים שנקלעו לסלסלה גדולה, על חיים במנותק מן הבית ועל שמחת הילדות שלא כבתה גם בעת צער וכאב.

הסיפור כתוב כשרון וברגישות רבה ואין ספק כי ימצא מסילות לליבו של כל קורא צעיר באשר הוא. על אחת כמה וכמה - ללב הקוראים הצעירים הישראלים.

על כל אלה החלטנו להעניק לסופרת יונה ספר את פרס זאב לשנת תשנ"ה.

דיו"ד פאראנס

גרשון ברגסון

זוהר שביט

אומורים שאין לערב שמחה בשמחה, אבל מבלי שארצה, השמחה על "פרס זאב" על הספר "הבית בקצה המושב", מתעורבת אצלי עם השמחה על ההתקבלות הנלהבת של שני ספרי החדשים: "הבית שלנו" ו"נגלש בחרמון", שניט בכרתי. זה אפילו יותר משמחה, זה יצר בי הרגשה של איזה מעבר גשוי משמעותי בחיים, כאילו עליי כיתה, כאילו אני הופכת חיום ממשורר להיות יותר קל, אבל אני אשתדל לעמוד בציפיות. אני חוששת שזה לא כדי לעשות את מיטב יכולתי אני נהגת לעשות לעצמי מן תקופות התבולדות במקומות שונים בארץ. בימים אלה אני יושבת בבית קטן בתוך עמק זיתים במצפה בגליל המערבי. אשמח לסיים את דברי בקריאת שני שירים קצרים שכתבת שם ושעניינם הכתיבה.

תאונות ותעולות

האותיות כל כך קטנות.

והעולם כל כך גדול

האותיות מרובעות

והעולם כל-כך עגול

האותיות כמו נמלים...

והעולם פלא על פלא

אבל ראו נא, ילדים,

מה שאפשר לכתוב באלה...

הינמן החדיש

הדסים חלקים חלקים חלקים,

מתחשים מה יכול להיות

הדסים הרקיים מחכים לי, רכים

כמו ערמת כריות.

הדסים הרקיים מקרבים מרחקים

כמו טלסקופ או משקפת.

הדסים הרקיים משתתקים.. משתתקים..

ואני

בופשי מתעטפת.

הדסים הרקיים מזמינים אותות,

כמו ים שסער... ונגוע.

הדסים הרקיים מתמלאים אותות

ואני

מפלגה... מפלגה.

דבר הסופרת

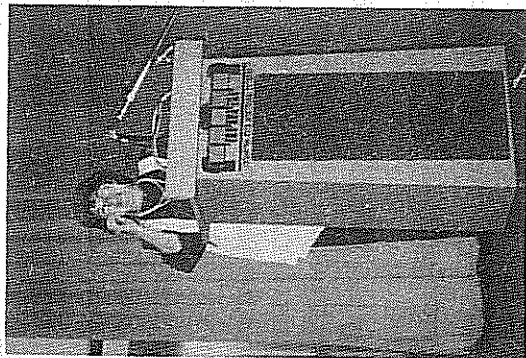
שופטים נכבדים, אמא וכל משפחתי, חברים וידידים. חברותי - כלות הפרס מאבא שלי למדתי את קסם המלים. אבא היה חלוץ וכל ימי - כל זמן שבריאיותו איפשרה לו - דבק במטרה ששם לעצמו בנעוריו והתמיד בעבודה שהיה בה קשר לאדמה ולצומח.

אבל אבא היה גם סופר. סופר שלא כתב שום ספר. אך סיפור מאות סיפורים. אותם דלה מדימויו העשיר. וסיפור לנו בעל-פה כשהוא שוזר בהם את להט החלומות שלו. אהבתו לעברית ואמונה תמה ועקשנית באדם.

כשאני נזכרת בימי ילדותי ההולכים ומתרחקים, מצטיירת בדימויו תמונת אב ובתו מטיילים בשדה רחב ופתוח. לעתים זה שדה ירוק של אביב ושמי תכלת פרושים מעלי, לעתים שדה צהוב מעולף חום, או מרחב חום חרוש תלמים עם חשרת עננים באופק - אבל תמיד זה מקום צופן סוד ומוזן גילויים ומלמול מלים הנרקמות לסיפור מרחף מעליו בלתי נראה.

משם, מאותו שדה, אני רוצה להגיד אל זאב. אל זאב המשורר ששיריו בקעו מתוך החיים ההם, ונתנו ביטוי עדין ועז כאחד לנישמת הדברים הקטנים ולרוח התקופה. אהבתי את שיריו. "האילן הפורח בגן" היה האילן שלי. "הבחורים שלנו" היו האבות שלנו, "היורה" היה יורה שהרטיב אותי ואותם "פירות בשלו בגני". אבל יותר מכל השפיע עלי הסיפור "תמר והסביונים" - הסיפור על הילדה הבודדה המוצאת לה ידיד, פרח שמש קטן, מאבדת אותו וזוכה בפרחים רבים כחברים.

אני זוכרת שכלידה דימיתי עצמי בסתר לב לתמר. לכאורה לא הייתי בודדה. אני בת קיבוץ וגדלתי בחברה צפופה ומוגנת. אבל הייתי ילדה שמנה וביישנית ותמיד ליוותה אותי תחושת בדידות פנימית שבזכותה, כך אני חושבת היום, למדתי להתבונן ומצאתי בפרח, נבט או ציפור בני ברית, כפי שמצאה תמר בסביונים.

לי הביא הסיפור הזה תחושות של בדידות וחברות. אובדן ותקווה, הבטו של התחדשות וניחומים וגם מפגש ישיר עם יסודות הטבע - השמש האדמה, הרוח והגשם. שכלל ילדי תקופתי זכיתי לצמוח בתוכם.

משם מאותה קרקע ממש, בא הספר "לעזוב בית" - שהוא סיפור הפי מדפנה בזמן מלחמת השיחור.

כל מי שחוזה את הפניו יודע עד כמה היתה זו חוויה עזה. מורכבת ובל נשכחת. עם חלוף השנים מצאתי עצמי חוזרת ומספרת על ליל הפניו והעיוני להתיישב ולכתוב. כאילו נרתעתי לשלוח יד ולגעת בחומרים שור שלי, אך היו שייכים גם לכל מי שחוזה אותם כמוני.

אבל הסיפור התדפק וביקש להיות מסופר. ובחרתי לספר אותו כפשוטו לחיות עם גלילה בת ה-11 את אותם ימים ביישוב קטן אחד היושב בגבול.

לחזור אל האדמה הלוהטת בקיץ תחת הרגלים היחפות, לחוש בקור הצוואר את עור הידיים והפנים. להתחלחל כאן לשמע "לילת התנים החודרת בחשיכה את קירות הצריף הדקים. להריח את ריח הלחם הנאפה במאפי הקטנה ולטעום שוב את המתק היחיד והמיוחד של רסיסי החרובים, אותם דלינו משקי התערובת שיעודה לפרות. ומוזיות ילדית זו גם לספר האירועים הסוערים של תש"ח - למן ההתרגשות הסוחפת בעת הכרזת האומות המאוחדות ביום כ"ט בנובמבר, עד המפגש עם מלחמה ומוזיות הפינוי מחבית והחיים כפליטים בחיפה.

לא היה קל לגעת בפשטות במורכבות ההיא. הרבה השתנה בשנים המפרידות בין הסיפור לכתיבתו. היזכרונות דהו: האמת לבשה פנים אחרים ותחושת המצור של תקופת "המדינה שבדרך" נראית אחרת על רקע ישראל היום. אפילו העברית מלאת הפאתוס שנתנה ביטוי לימים הגדולים הפכה לסלוג ההולם, כנראה, את המיסחור התקשורתי העכשווי.

החלטתי לכתוב את הספר כסיפור אמת חייבה אותי להיצמד למקום ולזמן לדייק בתאריכים ובעובדות, עם זאת רציתי לספר זאת כך שהקורא ש היום יזדהה עם הגיבורים ויחוזה איתם את אשר עברו בשנת תש"ח.

כשנאלצו לעזוב את ביתם. לצערי, סיפור החיים בצל פגזים וקאטיושות עדיין לא הסתיים. מלחמת השיחור נאלצו ללכת לגליל לרדת פעמים רבות למקלטם ואני לעזוב בית ולהרחיק ללב הארץ עד שיידגע הגבול והשקט והביטחון יחזר.

שופטים נבדלים, אמא וכל משפחתי, חברים וידידים. חברותי - כלות הפרט

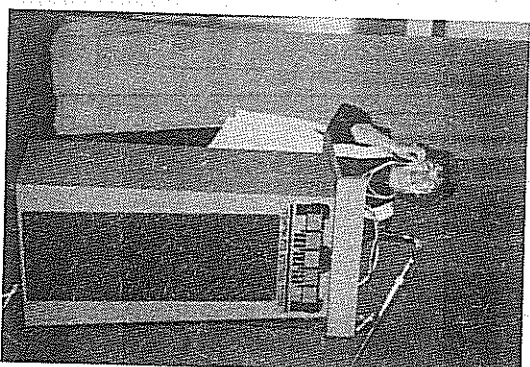
מאבא שלי למדתי את קסם המלים. אבא היה חלוץ וכל ימי - כל זמן שבריאיותו איפשרה לו - דבק במטרה ששם לעצמו בענייני והתמיד בעבודה שהיה בה קשר לאדמה ולצומח.

אבל אבא היה גם סופר. סופר שלא כתב שום ספר. אך סיפר מאות סיפורים. אותם דלה מדימויו העשירי. וסיפר לנו בעל-פה כשהוא שרד בהם את להט החלומות שלו. אהבתו לעברית ואמונה תמה ועקשנית באדם.

כשאני נזכרת בימי ילדותי ההולכים ומתרחקים, מצטיירת בדימויי תמונת אב ובתו מטיילים בשדה רחב ופתוח. לעתים זה שדה ירוק של אביב ושמי תכלת פורשים מעליו, לעתים שדה שלף צהוב מעולף חום, או מרחב חום תלמים עם חשדת עננים באופק - אבל תמיד זה מקום צופן סוד ומזמן גילויים ומלמול מלים הנרקמות לסיפור מרחף מעליו בלתי נראה.

משם, מאותו שדה, אני רוצה להגיע אל זאב. אל זאב המשוור ששיריו בקעו מתוך החיים ההם, ונתנו ביטוי עדין ועז כאחד לנישמת הדברים הקטנים ולרוח התקופה. אהבתי את שיריו. "האילן הפורח בגן" היה האילן שלי. "הבחורים שלנו" היו האבות שלנו, "הירדה" היה אותו יורה שהרטיב אותי ואותם "פירות בשלו בגני". אבל יותר מכל השפיע עלי הסיפור "תמר והסביונים" - הסיפור על הילדה הכודדה המוצאת לה ידיד, פרח שמש קטן. מאבדת אותו וזוכה בפחדים רבים בחברים.

אני זוכרת שכלילה דימויתי עצמי בטרם לב לתמר. לכאורה לא הייתי בודדה. אני בת קיבוץ ונדלתי בחברה צפופה ומגוננת. אבל הייתי ילדה שמנה וביישנית ותמיד ליוותה אותי תחושת בדידות פנימית שבזכותה, כך אני חושבת היום, למדתי להתבונן ומצאתי בפרח, נבט או ציפור בני ברית, כפי שמצאה תמר בסביונים.

לי הביא הסיפור הזה תחושות של בדידות וחברות, אובדן ותקווה, הבטחה של התחדשות וניחומים וגם מפגש ישיר עם יסודות הטבע - השמש, האדמה, הרוח והגשם. שככל ילדי תקופתי זכיתי לצמוח בתוכם.

משם מאותה קרקע ממש, בא הספר "לעזוב בית" - שהוא סיפור הפנימי מדפנה בזמן מלחמת השחרור.

כל מי שחווה את הפנימי ידע עד כמה הינה זו חוויה עזה. מורכבת ובלתי נשכחת. עם חלוף השנים מצאתי חוזרת ומספרת על ליל הפנימי ולא העזתי להתישב ולכתוב. כאילו נרתעתי לשלוח יד ולגעת בחומרים שהיו שלי, אך היו שייכים גם לכל מי שחווה אותם כמוני.

אבל הסיפור החדפק וביקש להיות מסופר. ובחורתי לספר אותו כמפגש - לחיות עם גלילה בת ה-19 את אותם ימים ביישוב קטן אחד הישוב על הגבול.

לחזור אל האדמה הלוהטת בקיץ תחת חרגלים היחפות, לחוש בקור הצורב את עור הידיים והפנים. להתחלחל כאן לשמע "לילת התנים החודרת בחשיכה את קירות הצרף הדקים. להריח את ריח הלחם הנאפה במאפייה הקטנה ולטעום שוב את המתק היחיד והמיוחד של ריסי החרובים, אותם דלנו משקי התערובת שיעדה לפרות. ומוזיזת ילדית זו גם לספר על האירועים הסוערים של תש"ד - לזמן ההתרגשות הסוחפת בעת הכרזת האומות המאוחדות ביים כ"ט בנובמבר, עד המפגש עם מלחמה ומוות, הפנימי מתבית והחיים כפליטים בחיפה.

לא היה קל לגעת בפשטות במורכבות ההיא. הרבה השתנה בשנים המפרידות בין הסיפור לכתובתו. הויכוחות דהו. האמת לבשה פנים אחרות ותחושת המצור של תקופת "המדינה שבדרך" נראית אחרת על רקע ישראל היום. אפילו העברית מלאת הפאתוס שנתנה ביטוי לימים הגדולים ההם הפכה לסלנג החולם, כנראה, את המיסחור התקשורתי העכשווי.

ההחלטה לכתוב את הספר כסיפור אמת הייתה אותי להיצמד למקום ולזמן, לדייק בתאריכים ובעובדות, עם זאת רציתי לספר זאת כך שהקורא של היום יזדהה עם הגיבורים ויחוה איתם את אשר עברו בשנת תש"ה, כשנאלצו לעזוב את בתם.

לצערי, סיפור החיים בצל פגזים וקאטישות עדיין לא הסתיים. מאז מלחמת השחרור נאלצו ילדי הגליל לרדת פעמים רבות למקלטים ואף לעזוב בית ולהרחיק ללב הארץ עד שידגע הגבול והשקט והביטחון יחזור.

אני מודה לשופטים שזיכו אותי - ובכך גם את הורי ואת חברי דפנה שהם גיבורי הסיפור הזה - בפרס.
תודה מיוחדת להוצאת הקיבוץ המאוחד ולאבי כץ, מאיר הספר, שהצליח בכישרונו לאייר את אוירת אותם ימים.
ואין לי אלא להוסיף שתקוותה של גלילה לשלום, המוצאת ביטוי בספר, אכן התגשם.

תודה רבה יונה טפר

נימוקי השופטים לספר "נעורים במסתור" מאת עמי גדליה

זהו ספר ללא ציון מקום או זמן. אך יש בו סמלים שאפשר לייחס אותם לכל משטר סולטרי, תופעה העלולה להתקיים בכל מדינה.

סממני המשטר החדש הולכים ומתגלים, אט אט. נוצר פער בין "אנחנו" ו"הם" - הזרים. יש הוראות חמורות באשר לזרים. אין להעסיק זר כמנהל אין לעבוד תחת פיקוחו אין להשכיר חדרים לזר, אין להסתיר זר בבית. חזרים נשלחים למחנות, שם מענים אותם בעבודה קשה ברעב ובצמא, הם נחלים ומתים. הממונים אינם חסים גם על נשים וילדים, כיוון שהם אינם זקוקים להם. אנו מכירים לצערנו נושא זה מתקופת הנציזם והשוואה.

המחברת פורסת לפנינו התמודדות בגזענות באלימות ובעינוות, ומבליטה את ההרגשה: להיות זר - פירושו גם להיות גאה בעצמך, לשמור על זהותך ועצמיותך.

המעגל הנוסף בסיפורנו הוא המלחמה בין הדורות. האב נותן מחסה בחשאי לזר. הבת, חברה בתנועת הנוער, הנמצאת תחת השפעת התעמולה של אנשי המשטר, היא פטריסטית, הולכת בתלם ומתנגדת נמרצות למעשה האב.

בעקבות האהבה הפורחת אל הנער הזר המסתתר בביתם חל שינוי בחשיבתה ובהתנהגותה. בולטת בספר העובדה, שמשפחה שלמה, שהם "חסיד אומות העולם", נוקטת עמדה המנוגדת למגמת המשטר.

הזיכוח בין הצעירים מתמקד בפרובלמטיקה של משטר גזעני, כדי למצוא חן בעיני השלטון יש להבליט את התופה, כבר בתנועת הנוער, שבחסותו צריך להצטיין בכל דבר: שלא יגידו "טפש כמו כל הזרים".

צריך להיזהר במעשים ובדברים כדי שהבנות לא יתרחקו מהבנים כאילו

אתה נושא מחלות, וכדי שהבנים לא ילעגו, לחבריהם.
בספר מובלטים הרעיונות:

(א) משטר טוטליטרי דיקטטורי (סטליניסטי, נאציסטי) מוביל לאכזריות ולרצח.

(ב) למרות המשטר האכזרי נמצאים יחידים סגולה שמסכנים את חייהם וחקיהם ופועלים במסתור נגד השלטון.

(ג) מצבם של אנשים במחבוא, אופיים חרדה אך לא יאוש ותקווה להשתחרר.

(ד) ההלשנה, והתמודדות עמה.

(ה) היחלצות מהמצוקה באמצעות תבונה ועזרמה.

(ו) הצעירים ועולמם: אהבה, הווי בבית הספר, התוכניות לעתיד.

על הישגו של הספר ותרומתו לתודעה הפוליטית של צעירינו החלטנו להעניק לעמי גדליה פרס זאב לשנת תשנ"ה.

ג. ברגסון זמר שביט

ד"ר פאנאנא

דבר הסופרת

אורחים נכבדים, שלום,

מפגש שלי עם הילדים בספריה מזמן לי פעמים רבות, שיחות מענינות ומעלה במוחי נושאים חדשים לכתיבה. אני עובדת כספרנית בספריית הנוער של רמת-גן. זו הדרך שלי לפגוש בני נוער, להכיר, לשוחח, לשמוע אותם. באחד הימים, שעה שישבתי ועטפתי ספרים, התיישבו לידי כמה בנות ושווחחו איתי וביניהן. אחת מהן החזיקה בספר "החדר בעליות חג", המספר את ספורן של שתי אחיות יהודיות שהסתתרו בעליית הגג בכפר הולנדי קטן. זה היה בתקופת השואה. "אני לא מבינה למה כל-כך מעט אנשים הסתירו יהודים בביתם", היא אמרה, "אם אני הייתי פולנית או הולנדית, באותם הימים, אני בטוחה שהייתי

אותו נושא מחלות, וכדי שהבנים לא ילעגו, לחבריהם.

בספר מובלטים הרעיונות:

(א) משטר טוטליטרי, דיקטטורי (סטליניסטי, נאציסטי) מוביל לאכזריות ולדכוי הפרט.

(ב) למרות המשטר האכזרי נמצאים יחידים טגולה שמסכנים את חייהם ופועלים במסתור נגד השלטון.

(ג) מצבם של אנשים במחבוא, אפופים חרדה אך לא יאוש ותקווה להשתחרר.

(ד) ההשלטה, והתמודדות עמה.

(ה) היחלצות מהמצוקה באמצעות תבונה ועזרה.

(ו) הצעירים ועולמם: אהבה, חוץ בבית הספר, התוכנית לעתיד.

על הישגו של הספר ותרומתו לתודעה הפוליטית של צעירינו החלטנו להעניק לעמי גדליה פרס זאב לשנת תשנ"ה.

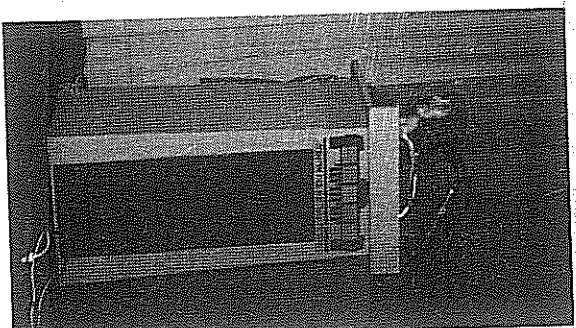
דוד פאזאנס

זרח שפיט

ג. ברגשין

יצחק הסופר

אורחים נכבדים, שלום,

מפגש שלי עם הילדים בספריה מזמן לי פעמים רבות, שיחות מענינות ומעלה במוחי נושאים חדשים לכתובה. אני עובדת כספוגית בספריית הנוער של רמת-גן. זו הדרך שלי לפגוש בני נוער, להכיר, לשוחח, לשמוע אותם. באחד הימים, שעה שישבתי ועטפתי ספרים, החיישבו לידי כמה בנות ושוחחו איתי וביניהן. אחת מהן החזיקה בספר "החדר בעליית הגג", המספר את ספרו של שרגא אחיות יהודיות שהסתתרו בעליית הגג בכפר הולנדי קטן. זה היה בתקופת השואה. "אני לא מבנה למה כל-כך מעט אנשים הסתתרו יהודים בביתם", היא אמרה, "אם אני הייתי פולנית או חולנדית, באותם הימים, אני בטוחה שהייתי..."

אני מודה לשרופטים שיזכו אותי - ובכך גם את חורי ואת חברי דפנה שהם אניגיבורי הסיפור הזה - בפרס.

תודה מיוחדת להוצאת הקיבוץ המאוחד ולאבי כץ, מאייר הספר, שהצליח בכישרונו לאייר את אווירת אותם ימים.

ואין לי אלא להוסיף שתקוותה של גלילה לשלום, המוצאת ביטוי בספר, אכן התגשים.

תודה רבה יונה ספר

ננימקי, השרופטים לספר "נעורים במסתור" מאת עמי גדליה

זהו ספר ללא ציון מקום או זמן. אך יש בו סמלים שאפשר לייחס אותם לכל משטר טולטרי, תופעה העלולה להתקיים בכל מדינה.

סממני המשטר החדש הולכים ומתגלגלים, אט אט. נוצר פער בין "אנחנו" ו"הם" - הזרים. יש הוראות חמורות באשר לזרים. אין להעסיק זר כמנהל אין לעבוד תחת פיקוחו אין להשכיר חדרים לזר, אין להסתיר זר בבית.

הזרים נשלחים למחנות, שם מענים אותם בעבודה קשה ברעב ובצמא, הם נחלים ומתים. הממונים אינם חסים גם על נשים וילדים, כיוון שהם אינם זקוקים להם. אנו מכירים לצערנו נושא זה מתקופת הנאצים והשוואה.

המחברת פורסת לפנינו התמודדות בוערות באלמנות ובעיוניות, ומבליטה את ההתגשה: להיות זר - פירושו גם להיות גאה בעצמך, לשמור על זהותך ועצמיותך.

המעגל הנוסף בסיפורנו הוא המלחמה בין הדורות. האב נותן מחסה בחשאי לזר. חבת, חברה בתנועת הנוער, הנמצאת תחת השפעת התעמולה של אנשי המשטר, היא פטריוטית, הולכת בתלם ומתנגדת נמרצות למעשה האב.

בעקבות האהבה הפורחת אל הנוער הזר המסתתר בביתם חל שינוי בחשיבתה ובהתנהגותה. בולטת בספר העובדה, שמשפחה שלמה, שהם "חסידי" אומות העולם, נקטת עמדה המתנגדת למגמת המשטר.

הוויכוח בין הצעירים מתמקד בפרובלמטיקה של משטר גזעני, כדי למצוא חן בעיני השלטון יש להבליט את החנופה, כבר בתנועת הנוער, שבחסותו צריך להצטיין בכל דבר: שלא יגידו "טפס כמו כל הזרים".

צריך להיזהר במעשים ובדברים כדי שהבנות לא יתרחקו מהבנים כאילו צריך להיזהר במעשים ובדברים כדי שהבנות לא יתרחקו מהבנים כאילו

עיון וביקור

הטיפוגרפיה בספרות הילדים שלנו - מצוי ורצוי

מאת: שלמה הרמתי

ה"קריאות" במובנה המקיף כוללת שלושה תחומי מחקר: רמת הלשון והסגנון של הטקסט ("מדד הקריאות"); מידת ההתעניינות בטקסט של הקוראים המיועדים והטיפוגרפיה של הטקסט הנבדק (הדפסה ועימוד של הטקסט). מדד הקריאות של טקסט נקבע באמצעות נוסחות מתמטיות שוללות לקביעת המורה או הספרן לגבי מידת התאמת הטקסט המסווג לקורא מיועד יש להתחשב גם בשני ההיבטים הנוספים של ה"קריאות" התעניינות וטיפוגרפיה.

(א) התעניינות: גורם זה פירושו - מידת העניין שימצא הקורא המיועד בטקסט בהתחשב בגורמים הקובעים את ההתעניינות, כמו: גיל, מין, משכורת וכדומה.¹ וגם מידת נכונות הקורא המיועד להתמודד עם טקסט זה כמשקל להבין. במבחן הבנת הנקרא לתלמידי כיתות ד'-ו' בבתי ספר יהודיים בארה"ב, הוספת למבחן הבנת הטקסטים, שדורגו עפ"י נוסחת קריאות שני מדדים סובייקטיביים של הנבחים: הם נדרשו לציין בסולם של דרגות (1-5) את מידת ההתעניינות שלהם בכל אחד מקטעי המבחן (1) גבוהה מאוד; 5 - נמוכה מאוד). וגם את הערכתם לגבי רמת הקושי של כל אחד מן הטקסטים הללו (עפ"י סולם של 10 דרגות). התברר שהיה מתאם גבוה מאוד (ברמת מובהקות גבוהה) בין שני המדדים האלה: כאשר תלמידי ציין רמת התעניינות גבוהה של טקסט הוא גם העריך אותו כפחות קשה מרמת הקריאות שלו שנמדדה באורח אובייקטיבי (על יסוד נוסחת קריאות).² בספרות המחקר הלועזית אנו מוצאים, שהתעניינות משפיעה על הדרגת הקורא לגבי מידת הקושי של הטקסט שהוא קורא ועל מידת הנכונות שלו להתאמן ולהבין טקסט זה. ממחקרים אלה מתברר, שקור

והילדות סביבה כבר החלו להתווכח אותה, ויובן תומכות בדעתה, מאשימות וכוועסות יחד אתה ומעסות מנסות להסביר, לתנן, להתווכח. ואני רק הקשבתי ולא התערבתי בויכוח. אחר-כך, כשהילדות הלכו ושקט שב והשתרר בספרייה, חשבת לעצמי, מה הייתי אני עושה לו הייתי אם, בעלת משפחה, פולנית, יוגוסלבית, הולנדית, ויהודי - נער או מבוגר, מוכר או זר - היה מתדפק על דלתו ומבקש להסתתר בביתו? ואני הרי יודעת שאם אסתיר את היהודי בביתי אני מסכנת לא רק אותו ואותי אלא גם את ילדי שלי, את כל בני ביתי אז מה באמת הייתי עושה?

וכשאין לי תשובה אני כותבת, כי דרך הכתיבה אני בוחנת את הנושא על כל היבטיו, אני בודקת את התחושות שלי, את היחס שלי, הקשיים, הלבטים, וגם או, בסופו של תהליך, לא תמיד אני מוצאת תשובה.

וכך התחלתי לכתוב על מאי, נערה שבייתה הסתתר נער זר, מעם גרדף. אני הייתי מאי, מאי רואה בהסתרת הנער משהו כמו הרפתקה מסעירה, חוויה בלתי מזיקה. אני זוכרת שכך בדיוק הדרגתי גם אני כשהייתי חילול בקיבוץ בגולן, בתקופה של הפגזות קשות. הדרגתי כאילו אני נמצאת בתוך סרט מתח שמוקדן סביבי ודבר לא יוכל לפגוע בי. אז לא ידעתי פחד מהו. ולכן, כשהחלה טבעת הזנק להתחזק סביב ביתה של מאי והסכנה הרבה, לא הצלחתי לחוש ולתאר את הפחד שמחלחל אט אט אל תוך ליבה. הפסקתי לכתוב והנחתי את הספר בצד.

כעבור חדשים רבים פרצה מלחמת המפרץ ואני עכשיו כבר אפ, תושבת אזור א' המפורסם ולרגעים, באותן שניות של אזעקה, התכווץ ליבי בחרדה עצומה - ואז ידעתי מהו פחד! וכך, באמצע המלחמה המשווה הזו, בשמש החורפית של הימים הקצרים שבין אזעקה לאזעקה, השלמתי את הספר ואז גם יכולתי להבין ביתר-שאת עד כמה רבה גדלות-נפשם ועוז רוחם של אותם רבים, אבל לא רבים דיים, של אנשים שהצילו בני-אדם, יהודים, בשואה, אותם חסידי אומות העולם. ועל כך, לא יהיו מספיק מילים בעולם כדי להביע את תודתנו.

ועכשיו אני רוצה להודות לחבר השופטים שמצא את הספר שלי ראוי לפירס המכיבד הזה, תודה להוצאת כרטא שעמלה על פרסום הספר, לכל החברים הטובים שבאו להשתתף בשמחתי ותודה מיוחדת למשפחה הנפלאה שלי המשמשת לי עוגן ומשען גם ברגעים הלא קלים של הכתיבה.

אני רוצה לברך את עדולה, מרסלה לונדון ויונה טפר. אני שמחה להיות שותפה איתכן לפרס.

עיון ופזיקר

הטיפול בסיפורי הילדים שלנו - מצוי ורצוי

מאת: שלמה הרמתי

ה"קריאות" במובנה המקיף כוללת שלושה תחומי מחקר: רמת הלשון והסגנון של הטקסט ("מדד הקריאות"); מידת ההתעניינות בטקסט של הקוראים המילודים והטיפוגרפיה של הטקסט הנבדק (הדפסה ועימוד של הטקסט). מדד הקריאות של טקסט נקבע באמצעות נוסחות מתמטיות. אולם לקביעת המורה או הספרן לגבי מידת התאמת הטקסט המסוים לקורא מיועד יש להתחשב גם בשני ההיבטים הנוספים של ה"קריאות" - התעניינות וטיפוגרפיה.

א) התעניינות: גורם זה פירושו - מידת העניין שימצא הקורא המיועד בטקסט בהתחשב בגורמים הקובעים את ההתעניינות, כמו: גיל, מין, משכל וכדומה¹, וגם מידת נכונות הקורא המיועד להתמודד עם טקסט זה כדי להבינו. במבחן הבנת הנקרא לתלמידי כיתות ד'-ו"ב בבתי ספר יהודיים באר"ב, הוספתי למבחן הבנת הטקסטים, שדורגו עפ"י ספר יהודים שני ממדים סובייקטיביים של העניינות: הם נדרשו לציין בסולם של 5 דרגות (1-5) את מידת ההתעניינות שלהם בכל אחד מקטעי המבחן (1) - גבוהה מאוד; 5 - נמוכה מאוד). וגם את היקפתם לגבי רמת הקושי של כל אחד מן הטקסטים הללו (עפ"י סולם של 10 דרגות). התברר שהיה מתאם גבוה מאוד (ברמת מובהקות גבוהה) בין שני הממדים האלה: כאשר תלמיד ציין רמת התעניינות גבוהה של טקסט הוא גם העריך אותו כפחות קשה מרמת הקריאות שלו שנמדדה באורה אובייקטיבי (על יסוד גיטוח קריאות)². בספרות המחקר הלועזית את מוצאים, שהתעניינות משפיעה על הדגשת הקורא לגבי מידת הקושי של הטקסט שהוא קורא ועל מידת הנכונות שלו להתאמץ ולהבין טקסט זה. ממחקרים אלה מתברר, שקורא

והילדות סביבה כבר החלו להתווכח אהה, רובן תומכות בדעתה, מאשימות וכוונות יחד אתה ומעטות מנסות להסביר, לתוך, להתווכח. ואני רק תקשבת ולא התערבתי בויכוח. אחר כך, כשהילדות הלכו ושקט שב והשתרר בספרייה, חשתי לעצמי, מה הייתי אני עושה לו הייתי אם, בעלת משפחה, פולנית, יונסקבלית, הולנדית, ויחודי - נער או מבוגר, מוכר או זר - היה מודפק על דלתי ומבקש להסתתר בבית? ואני חוזי ידעתי שאם אסתיר את היהודי בביתי אני מסכנת לא רק אותו ואותי אלא גם את ילדי שלי, את כל בני ביתי אז מה באמת הייתי עושה?

וכשאני לי תשובה אני כותבת, כי דרך הכתיבה אני בוחנת את הנושא על כל היבטים, אני בודקת את התחושות שלי, את היחס שלי, הקשיים, הלבטים, וגם אז, בסופו של תהליך, לא תמיד אני מוצאת תשובה.

וכך התחלתי לכתוב על מאי, נערה שהבייתה הסתתר נער זה, מעם נרדף. אני הייתי מאי, מאי רואה בהסתרת הנער משהו כמו הרפתקה מסעירה, חוויה בלתי מזיקה. אני זוכרת שכן בדיוק הרגשתי גם אני כשהייתי חיילת בקיבוץ בגולן, בתקופה של הפגזות קשות. הרגשתי כאילו אני נמצאת בתוך סרט מתח שמקורן סביבי ודבר לא יוכל לפגוע בי. אז לא ידעתי פחד מתו. ולכן, כשהחלה טבעת החזק להתהדק סביב ביתה של מאי והסכנה הורבה, לא הצלחתי לחוש ולתאר את הפחד שמחלחל את אט אל תוך ליבה.

הפסקתי לכתוב והנחתי את הספר בצד.

כעבור חדשים רבים פוצה מלחמת המפרץ ואני עכשיו כבר אם, תושבת אזור א' המפורסם ולגעים, באותן שניות של איזוקה, התכוון ליבי בחרדה עצומה - ואז ידעתי מהו פחד? וכך, באמצע המלחמה המשוונה הזו, בשמש החורפית של הימים הקצרים שבין איזוקה לאזעקה, השלמתי את הספר ואז גם יכולתי להבין ביתר-שאת עד כמה רבה גדלות-נפשים ועוז רוחם של אותם רבים, אבל לא רבים דיים, של אנשים שהצילו בני-אדם, יהודים, בשואה, אותם חסידי אומות העולם. ועל כך, לא יהי מספיק מילים בעולם כדי להביע את תודתו.

ועכשיו אני רוצה להודות לחבר השופטים שמצא את הספר שלי ראוי לפורס המבוגר הזה, תודה להוצאת כרסא שעמלה על פרסום הספר, לכל החברים הטובים שבאו להשתתף בשמחתי ותודה מיוחדת למשפחה הנפלאה שלי המשמשת לי עונן ומשען גם ברגעים הלא קלים של הכתיבה.

אני רוצה לברך את עדולה, מרסלה לונדון ויונה ספר. אני שמחה להיות שותפה איתכן לפרס.

המעוניין מאוד בטקסט מסוים, יוכל להבינו גם אם מדד הקריאות של אותו טקסט גבוה בשתי דרגות (כלומר: שתי שנות לימוד) מעל לרמת כיתתו של אותו קורא. כך, למשל, הצליח תלמיד בכיתות יסוד, שכושר הקריאה שלו היה נמוך בהשוואה לכיתתו, להבין את ההוראות להרכבת מודל משחקי שעניין אותו מאוד, למרות שההוראות היו כתובות ברמה לשונית-סגנונית גבוהה מזו המתאימה לכיתתו. וזער מתבגר, שהתעניין מאוד בנהיגה ורמת קריאתו הייתה 8 - הצליח לקרוא ולהבין "מדריך" לנהיגה שמדד הקריאות שלו היה 10.³

(ב) סיפורגורפיה: הכוונה בגורם זה היא למידת הבהירות של ההדפסה ושל העימוד. גורם זה משפיע הן על מהירות הקריאה והן על הבנת התוכן, במיוחד קובע גורם זה לגבי קוראים צעירים (בכיתות היסוד). הסיפורגורפיה כוללת גורמים אלה: סוג האות, גודלה, היחס שבין עובי קווי האורך לבין עובי קווי הרוחב של כל אות, צבע האות ביחס לרקע שעליו היא מודפסת (העמוד), הרווח שבין המילים ובין השורות, אורך השורות וגודל השוליים. בכל הדורות שללו נערכו בחו"ל מחקרים ונקבעו סטנדרטים לכל כיתות בית הגורמים הללו כגון "למשל, נעשה הדבר כבר לפני יובל שנים.⁴ אצלנו, כאשר הספר, באור"ב, למשל, נעשה הדבר כבר לפני יובל שנים.⁴ אצלנו, כאשר מתעלמים בכלל ממחקרי ה"קריאות", אין תמוה, שמחשעלמים גם מגורמי הסיפורגורפיה, אעפ"י שלגורמי סיפורגורפיה משקל רב יותר בתהליך הקריאה של טקסטים עבריים; משום שגם הניסיון ובעיקר מימצאי מחקר אחדים קבעו ברורות, שקשה יותר לקרוא כתב עברי מאשר כתב לטיני.⁵ (מכאן ההצעות החוזרות מאז ימי ז'בוטינסקי ובן אב"י להמיר את הכתב העברי בכתב לטיני). במחקר שערך יעקב לוי לפני יובל שנים (1), הוא בדק (באמצעות טכניסטוסקופ) את היזיק בתפיסה הראייתית של מילים עבריות ולועזיות ע"י קוראים מבוגרים מיומנים ילידי הארץ, שעברית היא שפת אמם. מסקנתו הייתה חד-משמעית: "מספר הטעויות בלועזית הרבה פחות מאשר בעברית".⁶ זאת הייתה גם מסקנתי במחקר מקיף שערכתי באור"ב לבחינת ההישגים בהבנת הקריאה בעברית. לשם כך בדקתי גם את השינויות בתפיסה הראייתית של מילים עבריות בטקסטים. הנבדקים היו תלמידי בתי ספר יומיים בכיתות ד-י"ב. המימצאים הראו שמספר הטעויות בתפיסה הראייתית של מילים בטקסטים היה קטן ממספר הטעויות של הכרת מילים בודדות. אך גם הטעויות בטקסטים היו רבות מאוד.⁷ מימצאים אלה מוסברים בצורת סמלי הכתב העברי בהשוואה לסמלי הכתב הלטיני, למשל, וגם בקונפגורציה (תבנית) של המילים

הכתובות. כיצד?

לפחות 15 אותיות עבריות הן דומות-צורה (ב-ג, ד-ר וכדומה). כן מצויות בעבריות אותיות הדומות בצורה הבסיסית ושונות רק בפרופורציה שלהן (י-ו, ו-ז, ז-ח). כלומר למעלה מ 60% של האותיות העבריות קשות לתפיסה הראייתית בתהליך הקריאה. לעומת זאת בא"ב הלטיני יש אותיות סמטריות (כלומר: דומות-צורה אך שונות כיוון כמו ג-ז באותיות הכתב העברי) בשיעור כולל של 27% מה גם שהאותיות הלטיניות מצטיינות בסימני היכר רבים בצורה של קיגולים ובלשוט. ועוד: לאות הדפוס העברית אין כמעט סימני היכר בולטים מחוץ לשורה, פרט לאות "ל", החורגת מעל לשורה. שאר האותיות החורגות מן השורה, פונות כולן כלפי מטה (ד, ו, ק, פ, ק) וחריגה זו (שהיא ברוב המקרים בסוף המלה המודפסת) אינה סימן היכר יעיל לקורא. הקושי בהכרה מהירה של המלים העבריות המודפסות נובע גם מן העובדה, שלרוב המלים הללו אין סימני היכר בתבניתן, כלומר: צידוף סמלי הכתב (האותיות) ליחידה משמטית (מלה) יוצר גם תבנית כללית (קונפיגורציה). במונח "תבנית" הכוונה לקו הדמיוני שנוכל להעביר סביב המלה המודפסת. מאחר שרוב האותיות העבריות אינן חורגות מן השורה, הרי שלרוב המלים המודפסות צורה בסיסית של מלבן בגדלים שונים: גם, אבא, אדמה, אופניים וכדומה, לכן כינו חז"ל את המלים הכתובות בשם "תיבות" (גם אנו משתמשים בצירוף "ראשי תיבות").

האיפיונים הנ"ל של האות העברית ושל רוב המלים המודפסות בלשון זו מטבירים את קשיי התפיסה הראייתית של טקסט עברי. המתבונן בשורות נפוס בעברית ידמה לראות רצף של מלבנים, דוגמת קרונות הרכבת, כשלכל המלבנים הללו אין כמעט סימני היכר. כבר חז"ל עמדו על כך וקבעו, שללא הבנת הכתוב קשה מאוד פיענוח התיבות העבריות. בתלמוד מסופר על ר' אלעזר בן ערד, שבשל נהייתו "אחר היין והחצירה" (מסכת שבת קמ"ז, ע"ב), נשתכח תלמודו ממנו. כאשר עלה לתורה בשבת והיה צריך לקרוא: "החודש הזה לכם", קרא: הורש היה לכם⁸. שיבושים דומים בתפיסה הראייתית של מלים עבריות מודפסות קיבלתי, כאשר הצעתי לתלמידי תואר שני באוניברסיטה העברית לקרוא בקול קטעים בארמית, שהם לא הבינו. הם שיבשו אותיות דומות, לדוגמה: במקום "ו" קראו "ו" וחליפן, כן שיבשו: ב-כ, ג-ג, ד-ה ועוד. בהקשר זה ראוי להעיר, שבשל דמיון האותיות וטעות בתפיסה הראייתית שלהן, נולדו בעברית מלים חדשות, לדוגמה: במשנה אנו קוראים: "הפין והפורנה טמאין" (כלים, פק

המעניין מאוד בטקסט מסוים, יוכל להבינו גם אם מודד הקריאות של אותו טקסט גבוה בשרי דרגות (כלומר: שתי שנות לימוד) מעל לרמת כיתתו של אותו קורא. כך, למשל, הצליח תלמיד בכיתת יסוד, שכשר הקריאה שלו היה נמוך בהשוואה לכיתתו, להבין את ההוראות להרכבת מודל משחקי שעינין אותו מאוד, למרות שההוראות היו כתובות ברמה לשונית-סגנונית גבוהה מזו המתאימה לכיתתו. ועוד מתבגר, שהתעניין מאוד בתחינה ורמת קריאתו הייתה 8 - הצליח לקרוא ולהבין "מדרין" לנהיגה שמדד הקריאות שו היה 10.³

ב) טיפוגרפיה: הכוונה בגורם זה היא למידת הבהירות של ההדפסה ושל העמוד. גורם זה משפיע הן על מחירות הקריאה והן על הבנת התוכן, במיוחד קובע גורם זה לגבי קוראים צעירים (בכיתות היסוד). הטיפוגרפיה כוללת גורמים אלה: סוג האות, גודלה, היחס שבין עובי קווי האורך לבין עובי קווי הרוחב של כל אות, צבע האות ביחס לרקע שעליה היא מודפסת (העמוד), חרווח שבין המילים ובין השורות, אורך השורות וגודל השוליים. בכל הגורמים הללו נערכו בח"ל מחקרים ונקבעו סטנדרטים לכל כיתות בית הספר. בארה"ב, למשל, נעשה הדבר כבר לפני יובל שנים.⁴ אצלנו, כאשר מוצגים בכלל ממוקדי "קריאות", אין תמה, שמתעלמים גם ממוקמי הטיפוגרפיה, אעפ"י שלגורמי טיפוגרפיה משקל רב יותר בתהליך הקריאה של טקסטים עבריים: משום שגם הניסיון ובעיקר מימצאי מחקר אחדים קבעו ברורות, שקשה יותר לקרוא כתב עברי מאשר כתב לטיני⁵ (מכאן התצפיות החוזרות מאז ימי ז'בוטינסקי ובן אב"י להמיר את הכתב העברי בכתב לטיני). במחקר שיערד יעקב לוי לפני יובל שנים (ו), הוא בדק (באמצעות טכסטוסקופ) את הדיוק בתפיסה הראייתית של מלים עבריות ולועזיות ע"י קוראים מבוגרים מיומנים לילדי הארץ, שעברית היא שפת אמם. מסקנתו הייתה חד-משמעית: "מספר הטעויות בלועזית הרבה פחות מאשר בעברית"⁶ כזאת הייתה גם מסקנותי במחקר מקיף שערכתי בארה"ב לבחינת ההישגים בהבנת הקריאה בעברית. לשם כך בדקתי גם את השגיאות בתפיסה הראייתית של מלים עבריות בטקסטים. התבדקו היו תלמידי בתי ספר יומיים בכיתות ד-ו"ב. הממצאים הראו שמספר הטעויות בתפיסה הראייתית של מלים בטקסטים עבריים היה קטן ממספר הטעויות של הכרת מלים בודדות. אך גם הטעויות בטקסטים היו רבות מאוד.⁷ מימצאים אלה מוטברים בצורת סמלי הכתב העברי בהשוואה לסמלי הכתב הלטיני, למשל, וגם בקונפיגורציה (תבנית) של המלים

י"א, משנה ד'. ה"פורנה" הוא המסגר (המנועל) ו"הפין" - השנינים (הקפיצים), הנכנסות לחוכו והמנועל נסגר. בטקסט כתוב "הפין", אולם לדעת חוקרים זו טעות וצ"ל "חפין" (כלומר: אות ראשונה "ח" ולא "ה"). אולם כתוצאה מטעות בקריאה נוצרו המלים "פין" ו"חף" (ראה ערכים אלה במילון של אבן-שושן). המלה "ליסטים" משמשת גם בלשון יחיד, והדיש משמע: האות האחרונה היא "ס" (סמך). ולא מם סופית. המלה "גרדום" היא לדברי החוקרים "גרדוס" (האות האחרונה "סמך") הכתב העברי הקדום נקרא "דעץ" או "דעץ", בשל הדמיון שבין האותיות ד-ר נולדו שתי המלים הללו. הוא הדין לשתי הצורות: נוקדן-נוקדן (פדנט, דייקן קיצוני). והמלה "פרוזדור" הייתה במקורה: "פרוזדוד" (האות האחרונה "דלח").⁹ דמיון האותיות העבריות הוא גורם רב משקל לשיבושים בהכרת תבניות עבריות הן לקוראים שהעברית היא לשון האם שלהם (ראה מחקרו של לוי, הערה 6) והן לקוראי עברית שזו לשון חדשה להם (ראה מחקרה) מחקרה, הערה 7.

כללו של דבר: בהדפסת ספרות ילדים בעברית יש חשיבות רבה לסוג אות הדפוס שתבחר בהתאם לגיל הקוראים המיועדים ומידת מיומנותם בקריאה; שהרי מבחינת התפיסה הראייתית יש הבדל בין סוגי אותיות עבריות. לוי במחקרו הנ"ל בדק את מספר הטעויות בתפיסה הראייתית של אותו טקסט שהודפס בשלושה סוגים של אותיות: פרנק-ריל (אות שכיחה למדי בדפוס); מרים (אות דקה המשמשת בעיקר להדגשת מלים), ואות "חיים" (אות שחורה ועבה ולכן חלל פנים האות מצומצם). התוצאה: יתרונה הבולט של האות פרנק-ריל¹⁰ עליו להמשיך במחקרים כאלה לגבי כל האותיות העבריות המצויות היום בשוק, כדי להתאים את סוג האות לקוראים המיועדים בכל מקרה.

בספרות הילדים שלנו שכיחה טעות נוספת בקשר לאות, כוונתי לגודל האות. רבים סבורים שבראשית הקריאה יש להציע אותיות גדולות מאוד - ולא היא. גם לגודל האות יש לקבוע גבול; שכן מחקרים בחו"ל הוכיחו שאותיות גדולות מדי מקשות את התפיסה הראייתית הגלובלית ומאייכות את קצב הקריאה.¹¹ כתוצאה מכך נגרם גם קושי בחבנת הטקסט. לגבי האותיות הלטיניות קבעו מומחים את הגודל 12-14 פונקטים.¹² עליו לקבוע את הגדלים הרצויים ביותר של האותיות העבריות לכל גיל ורמת מיומנות בקריאה.

גורם חשוב אחר שאין מתחשבים בו בספרות הילדים שלנו ואף לא בספרי

לימוד, אפילו לתלמידי כיתות היסוד - הוא אורך השורה. כדי להבין ליי זה יש לתאר - ולו גם בדמיון ובהכללה - את תהליך התפיסה הראייתית בתהליך הקריאה.¹³ הענינים של הקורא מבצעות שתי תנועות יסוד: ניוו וקביעון. ב"קביעון" העין של קורא מיומן שווה חלקי שנייה ומודלת ל"קביעון" הבא. "תחום התפיסה הראייתית" של קורא מיומן בכל קיב יכלול מספר תיבות, אפילו חצי שורה ובמקרים קיצוניים את השורה כולה משמע: לקורא המיומן מספר קטן של קביעות בכל שורה ומשך כל קיב קצר ביותר, לעומת זאת הקורא המתקשה בקריאה מרבה בקביעות תחום התפיסה הראייתית שלו מצומצם - במקרה קיצוני יהיה קביעון כל אות, כפי שהוא בתהליך לימוד הקריאה). המתקשה בקריאה גם מאות את משך הזמן של כל קביעון ובכך מכביד על התפיסה הראייתית ש מאט את קצב הקריאה ובסופו של דבר גם מקשה את ההבנה של הכתה באנגלית קבעו החוקרים, שאורך שורה רצוי לקוראים מבוגרים לא יעלה 8 ס"מ (הערה 12, עמ' 12). במחקר, שבדק את יעילות הקריאה של תלמידי אוניברסיטאות בארה"ב, התברר שכאשר השורה הייתה ארוכה יותר מ ס"מ צומצם תחום התפיסה הראייתית כבר מראשית השורה, כלומר: ו הקביעות וגם נתארך משך הזמן של כל קביעון. כן מצאו החוקרים שבשורות ארוכות קשה המעבר משורה לשורה.¹⁴ מאז אושרו מימצאיהם אלה ע"י מחקרים חדשים יותר. מעניין לציון, שכבר חז"ל הכירו את הקו לקורא שורות ארוכות ולכן בכתבת ספר תורה קבעו שאורך השורה (כל טור) לא יעלה על 3 פעמים התיבה "למשפחותיכם" (כלומר 30 אותיות ושני רווחים בין התיבות. ראה על כך. מסכת מנחות, ל' ע"א).¹⁵ הנימוק ל מעיד, שהם הבינו את הקושי לקרוא היטב שורות ארוכות. נאמר ש הסיבה לאורך השורה, שנקבע לעיל, הוא מפני שאם השורות ארוכות עיני הקורא משוטטות. הסביר זאת רש"י כך: כאשר השורות ארוכות, טו הקורא בראשי השיטות (השורות). מפרש אחר הסביר זאת כך: אין להאז את השורות מעל האורך הנ"ל: "שיהא רואה (הקורא - ש"ה) ר"ל שיוו יכול לראות בכתב ולא יהיו עיניו משוטטות".¹⁶

על יסוד מחקריו בקריאת טקסטים עבריים הציע לוי שאורך השורה יעלה על 9 ס"מ.¹⁷ "כשהשורות ארוכות מדי הן גורמות, כאמור, איבוד בחיפוש השורה החדשה. שורות ארוכות מדי מביאות לידי דרגסי (כלומר: ניתור של העין לאחור - ש"ה) ולקלקול הקצב והסידירות בתנוע העיניים. בתנאים אלה קשה לפתח קריאה מהירה" (הערה 17). על פי מסק

לימוד, אפילו לתלמידי כיתות היסוד - הוא אורך השורה. כדי להבין ליקוי זה יש לתאר - ולו גם ברמז ובהכללה - את תחילך התפיסה הראייתית בתחילך הקריאה.¹³ העניינים של הקורא מבצעות שתי תנועות יסוד: ניתוח וקיבעון. ב"קיבעון" העין של קורא מיומן שווה חלקי שנייה ומדלגת ל"קיבעון" הבא. תחום התפיסה הראייתית של קורא מיומן בכל קיבעון יכול מספר חיבות, אפילו חצי שורה ובמקרים קיצוניים את השורה כולה. משמעי: לקורא המיומן מספר קטן של קיבעונות בכל שורה ומשך כל קיבעון קצר ביותר, לעומת זאת הקורא המתקשה בקריאה מרבה בקיבעונות (כי תחום התפיסה הראייתית שלו מצומצם - במקרה קיצוני יהיה קיבעון על כל אות, כפי שהוא בתחילך לימוד הקריאה). המתקשה בקריאה גם מאריך את משך הזמן של כל קיבעון ובכך מכביד על התפיסה הראייתית שלו. מאט את קצב הקריאה ובסופו של דבר גם מקשה את ההבנה של הכתוב. באנגלית קבעו החוקרים, שאורך שורה רצוי לקוראים מבוגרים לא יעלה על 8 ס"מ (הערה ג, עמ' 12). במחקר, שבדק את יעילות הקריאה של תלמידי אוניברסיטאות בארה"ב, התברר שכאשר השורה הייתה ארוכה יותר מ-8 ס"מ צומצם תחום התפיסה הראייתית כבר מראשית השורה, כלומר: רבו הקיבעונות וגם נהאך משך הזמן של כל קיבעון. כן מצאו החוקרים שבשורות ארוכות קשה המעבר משורה לשורה.¹⁴ מאז אושרו מימצאים אלה ע"י מחקרים חדשים יותר. מעניין לציון, שכבר חז"ל הכירו את הקושי לקרוא שורות ארוכות ולכן במתיבת ספר תורה קבעו שאורך השורה (של כל טור) לא יעלה על 3 פעמים התיבה "למשפחותיכם" (כלומר 30 אותיות ושני רווחים בין התיבות. ראה על כך. מסכת מנחות, ל' ע"א).¹⁵ הנימוק לכך מעיד, שהם הבניו את הקושי לקרוא היטב שורות ארוכות. ואמר שם שהסיבה לאורך השורה, שנקבע לעיל, הוא מפני שאם השורות ארוכות - עיני הקורא משוטטות. הסביר זאת רש"י כך: כאשר השורות ארוכות, טועה הקורא בראשי השיטות (השורות). מפרש אחר הסביר זאת כך: אין להאריך את השורות מעל האורך הנ"ל: "שיחא רואה (הקורא - ש"ה) ר"ל שיחא יכול לראות בכתב ולא יחיי עיניו משוטטות".¹⁶

על יסוד מחקריו בקריאת טקסטים עבריים הציע לוי שאורך השורה לא יעלה על 9 ס"מ.¹⁷ "כשהשורות ארוכות מדי הן גורמות, כאמור, איבוד זמן בודיוש השורה החדשה. שורות ארוכות מדי מביאות לידי-רגרסיות (כלומר: ניתוח של העין לאחור - ש"ה) ולקלקול הקצב והסדירות בתנועות העיניים. בתנאים אלה קשה לפתח קריאה מהירה" (הערה 17). על פי מסקנה

י"א, משנה ד'). ה"פרנה" הוא המסגר (המנעול) ו"הפין" - השיניים (הקפיצים). תוכניתו לתוכו והמנעול נסגר. בטקסט כתוב "הפין", אולם לדעת חוקרים זו טעות וצ"ל "הפין" (כלומר: אות ראשונה "ח" ולא "ה"). אולם כתיבאזה מטעות בקריאה נוצרו המלים "פין" ו"חף" (ראה ערכים אלה במילון של אבן-שושן). המלה "ליסטים" משמשת גם בלשון חייד, והרי יש לה סיום של ריבוי (-ים). אלא שמקור המלה הוא ביוונית (LESTES) משמע: האות האחרונה היא "ס" (סמך). ולא מס סופית. המלה "גרדום" היא לדברי החוקרים "גרדום" (האות האחרונה "סמך"). הכתב העברי הקדום נקרא "דעק" או "דעק", בשל הדמיון שבין האותיות ד-ר נולדו שתי המלים הללו. הוא הדין לשתי הצורות: נקד-נקדן (פונט, דייקן קיצוני). והמלה "פרוזדור" הייתה במקורה: "פרוזדור" (האות האחרונה "דלת").⁹ דמיון האותיות העבריות הוא מורם רב משקל לשיבושים בהכרת חיבות עבריות הן לקוראים שהעברית היא לשון האם שלהם (ראה מחקרו של לוי, הערה 6) והן לקוראי עברית שזו לשון חדשה להם (ראה מחקרי, הערה 7).

כלל של דבר: בהדפסת ספרות ילדים בעברית יש השיבות רבה לסוג אות הדפוס שתיבחר בהתאם לגיל הקוראים המיועדים ומידת מיומנותם בקריאה; שהרי מבהינת התפיסה הראייתית יש הבדל בין סוגי אותיות עבריות. לוי במחקרו הנ"ל בדק את מספר הטעויות בתפיסה הראייתית של אותי טקסט שהודפס בשלושה סוגים של אותיות: פונק-ריל (אות שכיחה למדי בדפוס); מרים (אות דקה המשמשת בעיקר להדגשת מלים), ואות "חיים" (אות שחורה ועבה ולכן חלל פנים האות מצומצם). התוצאה: יתרונה חבול של האות פונק-ריל.¹⁰ עליו להמשיך במחקרים כאלה לגבי כל האותיות העבריות המצויות היום בשוק, כדי להתאים את סוג האות לקוראים המיועדים בכל מקרה.

בספרות הילדים שלנו שכיחה טעות נוספת בקשר לאות, כוונתי לגודל האות. רבים סבורים שבראשית הקריאה יש להציע אותיות גדולות מאוד - ולא היא. גם לגודל האות יש לקבוע גבול; שכן מחקרים בחיל ה"ל הוכיחו, שאותיות גדולות מדי מקשות את התפיסה הראייתית הגלובלית ומאטיות את קצב הקריאה.¹¹ כתוצאה מכך נגזר גם קושי בהבנת הטקסט. לגבי האותיות הלטיניות קבעו מומחים את הגודל 12-14 פונקטים.¹² עליו לקבוע את הגדלים הרצויים ביותר של האותיות העבריות לכל גיל וזאת מיומנות בקריאה.

גורם חשוב אחר שאין מתחשבים בו בספרות הילדים שלנו ואף לא בספרי

וז ביקר לוי את המו"לים המתעלמים מעובדה זו בהדפסת ספרי ילדים. כך היה בימיו (לפני למעלה מ-40 שנה) וצר לומר, כי כך הוא גם כיום, כי עד כה לא נעשה כמעט דבר בנידון.¹⁸ לכן חשוב לעיין שוב בדברי לוי בנידון: "לצערו, אין המו"לים שלנו מתחשבים בדרישה אלמנטרית זו על יסוד אסתטיקה מופקפקת - הם מדפיסים ספרי קריאה לילדים בתבניות "אלבום", היינו שרוחבו של הספר גדול מגובהו. וכך אותה מוצא לפעמים ספר לילדים שאורך שורותיו מגיע עד כדי 18-20 ס"מ. ספרים אלה פסולים לשימוש בהחלט" (הערה 17). כיום לא קשה למצוא ספרי ילדים "אלבומים", שאורך השורות בהם עולה על 30 ס"מ.

בין גורמי הטיפוגרפיה הנוספים יש לציין את הרווח שבין השורות. ראוי לציין, שרווח זה חשוב לעתים רבות מגודל האות. אם הרווח גדול, קל יותר לקרוא. כן חשוב להשאיר שוליים רחבים מכל הצדדים של העמוד. לגבי קוראים מתחילים קבעו החוקרים, ש-50% מן הדף רצוי שישאר נקי מסקסט ומציורים (הערה 19). על כך יש לתת את הדעת בעת שיבוץ אירים: לא רצוי שהם ימלאו את הדף ובוודאי יש להימנע מכיסוי הסקסט או חלקו ע"י אירים או מהצעת "רקע" צבעוני לסקסט. ולבסוף הערה לגבי הצבעים: אצלנו מרבית להתנאות בצבעים בספרי ילדים. בספרי קריאה למתחילים, למשל, מצאתי עמודים צבעוניים (סגול או כחול כזה) ועליהם הטקסט באותיות שחורות, עד שאפילו מבוגר מיומן יתקשה לקרוא טקסט זה. כאשר הערת תשומת לב של סופרים ומו"לים לעובדה זו, הם הסבירו זאת בהיבט האסתטי (כפי שטען לוי). תוך התעלמות מקשיי התפיסה הראייתית שאינם מודעים לה כלל, או שאינם מתחשבים בה, משום שמשך החינוך אינו עד לכך והוא מאשר ספרי לימוד וספרי קריאה. החוטאים בכך. את הסברו של ביאליק לפסילת ה"מליצה" נוכל לאמץ גם ל"חטא" זה: "השימוש בפסוק שלא לצורכו שלא במקומו מזכיר לי את הבדיחה באותו יחודי שמבקש היה לנסוע לורשה, והנה רואה ומצא שהרכבת ההולכת לקראק היא נאה יותר. מה עשה? עלה ונסע לקראק, ולא למחוז חפצו האמיתי - ורשה!"¹⁹ בהקשר זה כדאי להביא מימצאי מחקר, שבדק את השפעת הצבע של האות ביחס לצבע הדקע עליו היא הודפסה (העמוד). התברר, שהתפיסה הראייתית יעילה ביותר כאשר הטקסט הודפס באותיות אדומות על רקע ירוק. קריאת טקסט זה הייתה איטית ב-40% בהשוואה לקריאת טקסט באותיות שחורות על רקע לבן.²⁰

על גורמי הטיפוגרפיה יש להוסיף את גורמי העימוד, כפי שהסברתי בספרי "שיכתוב דיזאקטי" (הערה 18) ובמאמרי בחוברת היוכל. כללו של דבר:

בנושא הנידון הכרח לתת את הדעת ל"קנקן" (טיפוגרפיה), שאם לא כן אנ מחבלים במו ידינו באיכות הקריאה וכתוצאה מכך אנו מחבלים בהצלחה החינוך לקריאה עצמית של תלמידיו, בייחוד התלמידים שהם צרכ ספרות הילדים שלנו. אי-התחשבות בטיפוגרפיה ובגורמי הקריאה צרכ בכללותם פוגמים הדבה בחינוך לקריאה. אולי ישמשו דבריי אלה (כינוגו לל שנים לאחר אזהרת לוי בנידון "אור אדום) למשרד החינוך וגם למו"לים להיכנס לעובי הקורה. לחקור את גורמי הטיפוגרפיה בכתב העברי ולקבלת הלכות פסקות ליישול החינוך לקריאה בכל כיתות בית ספר. מי ייתן!

הערות

1. ראה על כך בפירוט בספרי יסודות הקריאה, ת"א: עמחי, 1976, עמ' 350-358.
2. ראה שם, עמ' 273.
- 3.
- 4.
5. ראה על כך בספרי יסודות לחנך עברי-לאומי בתפוצות, ירושלים: המחלקה לחינוך ו הסתדרות הציונית 1987, עמ' 307-326.
6. לוי, י. "יסודות פסיכולוגים לקריאה בעברית", חקיי חנוך, תש"ד (תדפיס), עמ' 32.
7. הרמתי, ש. "הלקיים בקריאתם של תלמידיו", שביל החינוך, קיץ תשי"ט, עמ' 143 (הממ המאמר, בחוברת סתיו ת"ז, עמ' 17-24).
8. הסבר מפורט לכך ראה בספרי הבנת הנקרא בסידור ובמקרא, ירושלים: המחלקה לחינוך ולחברות חורניים בגולה, הסתדרות הציונית, 1984, עמ' 79.
9. דוגמות נוספות לכך ראה באמרי "אופיני תהליך הקריאה בעברית על-מי ספרות חז"ל בהשוואה למו"לים המודרניים", עיונים בחינוך ירחני ד', מנח 1990, עמ' צ"ה-ק.
10. הערה 6, עמ' 22-20.
11. The Garrard, I 11: The Garrard, Champaign, G.O. Good Reading For Poor Readers, Press, 1958, p. 12.
12. ראה שם, וראה בהערה 4.
13. הסבר מקיף לכך בעברית - בספר זה: הפסיכולוגיה של הקריאה (מאת י' בלגור), ירושלים: שו" 1977, עמ' 38-46.
14. Line to Line. "Speed Reading Nine Point Type in Relation to Line Width and Leading", Journal of Applied Psychology, vol. 33 (Feb. 1948) pp 81-82.
15. ראה על כך בהערה 9, עמ' ק"א.
16. מסכת סופרים, פרק ב', הלכה ח' בפירוש הנקרא "נחלת יעקב".
17. לוי, י. הוראת הלשון בבית הספר, מהדורה שנייה, ת"א: הוצאת הסתדרות המורים, תשס"ו, 127.
18. התיבה "כמעט" במשפט זה באה למעט את הפרסומים - ספרי לימוד וספרי קריאה - שנועדו יד עפ"י שיטות "השיכתוב הדיזאקטי". רשימה של ספרים אלה - בספרי שיכתוב דיזאקטי מהדורה שנייה, ירושלים, מנח 1991, עמ' 197-198.
19. עובדיהו, מ'. מפני ביאליק, ת"א: מסדה, תש"ה, עמ' מ"ח.
20. מימצא מחקר זה הובאו בספר הנזכר בהערה 19, עמ' 44.

בנושא הנידון הכרח לרתת את הדעת ל"קנקן" (סיפוגרפיה), שאם לא כן אנו מחבלים במו ידינו באיכות הקריאה וכתוצאה מכך אנו מחבלים בהצלחת החינוך לקריאה עצמית של תלמידיו, בייחוד התלמידים שהם צרכני ספרות היילים שלנו. אי-התחשבות בסיפוגרפיה ובגורמי הקריאות בכללותם פוגמים הרבה בחינוך לקריאה. אולי ישמשו דברי אלה (כדיבל שונים לאחר אזהרת לוי בנידון ("אור אדום) למשרד החינוך וגם למייליס להיכנס לעובי הקורה: לחקור את גורמי הסיפוגרפיה בכתב העברי ולקבוע הלכות פטורות ליישול החינוך לקריאה בכל כוחות בית ספר. מי יתן?

הערות

1. ראה על כך בפירוט בספרי יסודות הקריאה, ת"א: עמית, 1976, עמ' 350-358.
2. ראה שם, עמ' 273.
- 3.
- 4.
5. ראה על כך בספרי יסודות לחינוך עברי-לאומי בתוצאות, המחלקה לחינוך של החטורות הציגות 1987, עמ' 107-126.
6. לוי, י. "יסודות פסיכולוגיים לקריאה בעברית", חקר חינוך, תשי"ד (תורפסט), עמ' 32.
7. הרמתי, ש. "הלקיים בקריאות של תלמידים", שבילי החינוך, קיץ תשי"ט, עמ' 143 (המשך המאמר, בחוברת סתיו ת"ל, עמ' 17-24).
8. הסבר מפורט לכך ראה בספרי תנא' ונא' במידור ובמקרא: יושלים: המחלקה לחינוך ולתרבות תורנים בגולה, החטורות הציגות, 1984, עמ' 79.
9. דוגמת ניסוח לכך ראה באמרי "אפיוני תחילת הקריאה בעברית על-פי ספרות חז"ל בהשוואה למחקר המודרני", ענינים בחינוך יודני, ד', מונט 1990, עמ' צ"ה-ק'.
10. הלכה 6, עמ' 20-22.
11. The Gattard, I 11: The Good Reading For Poor Readers, Champaign, Press, 1958, p. 12.
12. ראה שם, וראה בהערה 4.
13. הסבר מקיף לכך בעברית - בספר זה: תסניכולוגיה של הקריאה (מאת ר' בלגור), יושלים: שוקן, 1977, עמ' 38-46.
14. Tinker M.A. & D.G. Paterson. "Speed Reading Nine Point Type in Relation to Line Width and Leading", Journal of Applied Psychology, vol. 33 (Feb. 1948) pp 81-82.
15. ראה על כך בהערה 9, עמ' ק"א.
16. מוסכת סופרים, פרק ב', הלכה י' בפירוש הקורא "נחלת יעקב".
17. לוי, י. חוראת הלשון בבית הספר, מהדורה שנייה, ת"א: הוצאת הסתדרות המורים, תשי"ז, עמ' 127.
18. התחבה "כמעט" במשפט זה באה למעט את הפרסומים - ספרי לימוד וספרי קריאה - שערכו על ידי עפ"י שיטת "השיככות הדיואקטי". רשימה של ספרים אלה - בספרי שיככות-דיואקטי, מהדורה שנייה, יושלים, מונט 1991, עמ' 197-198.
19. עובדיה, מ'. מפי ביאליק, ת"א: מסדה, תשי"ה, עמ' מ"ח.
20. ממצאי מחקר זה הובאו בספר הנזכר בהערה 11, עמ' 44.

ו' ביקר לוי את המייליס המתעלמים מעובדה זו בהדפסת ספרי ילדים. כך נראה כי המייליס (לפי למעלה מ-40 שנה!) וצר לומר, כי כך הוא גם כיום, כי עד הנה לא נעשה כמעט דבר בנידון¹⁸. לכן חשוב לעיין שוב בדברי לוי בנידון: לצערנו, אין המייליס שלנו מתחשבים בדרישה אלמנטרית זו על יסוד "אלבום", היינו שרווחו של הספר גדול ממובח. וכך אתה מוצא לפעמים ספר לילדים שאורך שורותיו מגיע עד כדי 18-20 ס"מ. ספרים אלה פסולים לשימוש בהחלטה (הערה 17). כיום לא קשה למצוא ספרי ילדים "אלבומים", שאורך השורות בהם עולה על 30 ס"מ.

בין גורמי הסיפוגרפיה הנוספים יש לציין את הרווח שבין השורות. ראוי לציין, שרווח זה חשוב לעתים רבות מגודל האות. אם הרווח גדול, קל יותר לקרוא. כן חשוב להשאיר שוליים רחבים מכל הצדדים של העמוד. לגבי קוראים מתחילים קבעו החוקרים, ש-50% מן הדף רצוי שיישאר נקי מטקסט ומציורים (הערה 13). על כך יש לתת את הדעת בעת שייבון איורים: לא רצוי שהם ימלאו את הדף ובודאי יש להימנע מכיסוי הטקסט או חלקו ע"י איורים או מהצעת "רקע" צבעוני לטקסט. ולבסוף הערה לגבי העצמים: אצלנו מרבית להתנאות בצבעים בספרי ילדים. בספרי קריאה למתחילים, למשל, מצאנו עמודים צבעוניים (סמול או כחול כהה) ועליהם הטקסט באותיות שחורות, עד שאפילו מבוזר מיזמן יתקשה לקרוא טקסט זה. כאשר הערותי תשומת לב של סופרים ומייליס לעובדה זו, הם הסבירו זאת בהיבט האסתטי (כפי שטען לוי!) תוך התעלמות מקשיי התפוסה הראייתית שאינם מודעים לה כלל, או שאינם מתחשבים בה, משום שמשרד החינוך אינו ער לכך והוא מאשר ספרי לימוד וספרי קריאה חתומים בכך. את הסברו של ביאליק לפסילת ה"סליצה" נזכר לאמץ גם ל"חטא" זה: "השימוש בפסוק שלא לצורכו שלא במקומו מזכיר לי את הברירה באותו יחודי שמבקש היה לנסוע לירשה, והנה רואה ומצא שהרבה החלכות לקרוא הוא נאה יותר. מה עשה? עלה ונסע לקרא, ולא למחזי חפצו האמיתי - ורשה"¹⁹. בהקשר זה כדאי להביא מימצאי מחקר שבדק את השפעת הצבע של האות ביחס לצבע הקע עליו היא הודפסה (העמוד). התברר, שהתפוסה הראייתית יעלה ביותר כאשר הטקסט הודפס באותיות אדומות על רקע ירוק. קריאת טקסט זה הייתה אטית ב-40% בהשוואה לקריאת טקסט באותיות שחורות על רקע לבן²⁰.

על גורמי הסיפוגרפיה יש להוסיף את גורמי העימוד, כפי שהסברתי בספרי "שיככות דיואקטי" (הערה 18) ובמאמרי בחוברת היובל. כללו של דבר:

מצפון ואהבה

מאת: לאה חובב

(א) עיצוב נושא השואה

את השואה על כל השלכותיה מתקשים המבוגרים לתפוש, ולא כל שכן בני הנוער. תיאורים אמיתיים לעולם הם מזעזעים. עקיפת הנושא על ידי התייחסות למשמעותו לגבי החברה האנושית בכלל, או לגבי עצם התרחשותו, עשויה לקרב את הקוראים הצעירים למה שאירע, מבלי שהחוויה הנוראה הבאה בעקבות התיאור המוחשי של נוראות השואה תפוגע בנפשם.

בשתי הדרכים העקיפות הללו נקטה הסופרת עמי גדליה. בספר "העד האחרון"¹ שדאה אור כבר בשנת תשמ"ט, תקפה גדליה את הנושא בהתייחסה להכחשת השואה, ולהתנגדות שיעור הדבר בקרב בני הנוער, שלא השלימו עם השקר הגס. עתה ראה אור ספרה "נעורים במסתור"², שבו היא מעלה את אחד המצבים שנגזרו מן המלחמה ומנסיון ההשמדה של הנאצים, הסתרת "הזרים" הנרדפים. הנושא עולה תוך הדגשת המצפון של היחיד המציל חי אדם, לעומת "חובתו" לציית לחוקי המדינה, המצווים לרדוף אנשים חפים מפשע.

המחברת עוקפת את נושא השואה לא רק בהימנעות מתיאורי הזוועות, אלא בעובדה שהיא איננה מזכירה כלל את שמות הנוגעים בדבר: לא נזכרים היהודים המגורשים, אלא הם מכונים "זרים", ולא נזכר שמה של המדינה האחראית לזוועה, גרמניה, ואף לא המקום הספציפי בו מתרחשים המאורעות שבסיפור. אמצעי זה הופך את הספר לכלל אנושי, כביכול עלול להתרחש מצב דומה בכל מקום ובכל זמן, ואף הבעיה מוצגת באופן שיש בה הכללה: הפרט הנשמע למצפנו במחיר הסכנות הצפויות לו מהפרת החוקים.

1. גדליה, עמי, העד האחרון, כרטא, 1989. הספר זכה ב"פרס זאב".
2. גדליה, עמי, נעורים במסתור, כרטא, תשנ"ד, 1994, עמ' 134.

(ב) הנושא המרכזי

הנושא המרכזי שבספר "נעורים במסתור" הוא כאמור הסתרת "זרים" בניגוד לחוקים ולפקודות. הזמן הוא זמן מלחמה, והשלטונות מגרשים את כל הזרים ל"מזרח", למחנות עבודה, עם שהם מכריזים על דאגה להם, כביכול, והבטחה לשיקומם. האיסור להסתתרם מלווה איום בעונשים כבדים, הן על המסתתרים והן על מסתיריהם.

גזירות אלה באות להרוס מצב של דו־קיום שהיה רווח עד חילופי המשטר. האוכלוסיה כללה מקומיים ו"זרים" שחיו זה בצד זה, אולם במתח תמידי. "להיות ילד זר" בכיתה זה לספוג עלבונות, להתמודד עם אלימות ועוונות" (עמ' 54). ועם זאת, תלוי הדבר בסובבים: "להיות זר" זו הרגשה שנותנים לך אחרים, לא הרגשה שגוללים איתם. כי אתה יכול להיות בן לעם אחר, בן לדת אחרת... אבל להרגיש שווה לכולם – אם כך יתייחסו אליך. אבל אם רואים בך זר – כך תהיה" (שם).

הסיטואציה בספר רומזת במפורש למלחמת העולם השנייה, ולגזירות שחטלו הגרמנים על היהודים ועל האוכלוסיה כולה, ובמיוחד על בעלי המצפון שבתוכה, שניסו לעזור ליחידים תוך סכנת נפשות. אף שלא הזכירה המחברת ולו פעם אחת את השם "הזרים", תיאור מראהו של "הזר" בסיפורנו, שהוא בעל שיער שחור ועינים שחורות (עמ' 29), אינו מותיר פירוש אחר. גם תיאורי הגירוש האכזרי והגזירות השונות על "הזרים" מלמדים על סיטואציות דומות בימי השואה באירופה. המנהג, שלו סוגדים הכל, מכונה "קטילר", המרמז בצלילו להיסלר.

המקום שבו מתרחשת העלילה מצוי לידי הים, ובו תעלות מים. פרטים אלה רומזים לארצות בלז'ס, הולנד או בלגיה. ידועים הולנדים שנתנו מחסה ליחידים והתנגדו למשטר הנאצי,³ והפכו להיות חסידי אומות העולם. ואמנם, המחברת מקדישה ספר זה "לחסידי אומות העולם, לזכותם". שוב, ההקדשה מכילה את כלם, אך הספר מציג את היחידים, המייצגים את התואר "חסידי אומות העולם" באופן מוחשי וחוויתי.

(ג) העלילה

העלילה שבספר מתרחשת במשך פחות מעשרה חודשים. מספרת אותה מאי, נערה כבת חמש עשרה. היא כותבת יומן אישי, הפותח ב"2 באוגוסט

3. כנון בספרים יומנה של נערה מאת אנה פריק, והצבעונים אדומים מאת לישע רון, יד ושם, תשמ"ד.

(ב) הנושא המרכזי

הנושא המרכזי שבספר "נעורים במסתור" הוא כאמור הסתרת "זרים" בניגוד לחוקים ולפקודות. הזמן הוא זמן מלחמה, והשלטונות מגרשים את כל הזרים ל"מזרח", למחנות עבודה, עם שהם מכריזים על דאגה להם, כביכול, והבטחה לשיקומם. האיטור להסתרים מלווה איום בעונשים כבדים, הן על המסתתרים והן על מסתתריהם.

גזירות אלה באות להודים מצב של זריזים שהיה רווח עד חילופי המשטר. האוכלוסיה כולה מקומיים ו"זרים" שחיו זה בצד זה, אולם במתח תמיד. "להיות ילד זר" בכיתה זה לספוג עלבונות, להתמודד עם אלימות ועינויות (עמ' 54). ועם זאת, תלוי הדבר בסובבים: "להיות זר" זו הרגשה שנותנים לן אחרים, לא הרגשה שנוגדים אותה. כי אותה יכול להיות בן לעם אחר, בן לדת אחרת... אבל להרגיש שווה לכולם - אם כך יתייחסו אליך. אבל אם רואים בך זר - כך תהיה" (שם).

הסיטואציה בספר רומזת במפורש למלחמת העולם השנייה, ולגזירות שהטילו הגרמנים על היהודים ועל האוכלוסיה כולה, ובמיוחד על בעלי המצפון שבתוכה, שניסו לעזור ליהודים תוך סכנת נפשות. אף שלא הזכירה מתחברת ולו פעם אחת את השם "יהודים", תיאור מראה של "הזר" בסיפורנו, שהוא בעל שיער שחור ועינים שחורות (עמ' 29), אינו מותיר פירוש אחר. גם תיאורי הגירוש האכזרי והגזירות השונות על "הזרים", מלמדים על סיטואציות דומות בימי השואה באירופה. המנהיג, שולן סוגדים הכל, מכונה "קטילר", המרמז בצלילו להיטלר.

המקום שבו מתרחשת העלילה מצוי ליד הים, ובו תעלות מים. פרטים אלה רומזים לארצות בגלוקס, הולנד או בלגיה. ידועים הולנדים שנתנו מחסה ליהודים והתנגדו למשטר הנאצי,³ והפכו להיות חסידי אומות העולם. ואמנם, המתבררת מקדישה ספר זה "לחסידי אומות העולם, לזכותם". שוב, ההקדישה מכילילה את כולם, אך הספר מציג את החידים, המייצגים את התואר "חסידי אומות העולם" באופן מוחשי וחוקייתי.

(ג) העלילה

העלילה שבספר מתרחשת במשך פחות מעשרה חודשים. מספרת אותה מאי, נערה כבת עשרה. היא כותבת יומן אישי, הפותח ב-2 באוגוסט 3 כנו בספרים יומנה של נערה מאת אהר מרדכי, והתעניינים אודותיה מאת לישא רות, יד ושם, תשס"ד.

נושא ואתגר

אתר: לאה חובב

(א) עיצוב נושא השואה

את השואה על כל השלכותיה מתקשים המבוגרים להפיש, ולא כל שכן בני זמננו. תיאורים אמיתיים לעולם הם מזעזעים. עקיפת הנושא על ידי התייחסות למשמעותו לגבי החברה האנושית בכלל, או לגבי עצם ההתרחשות, עשויה לקרב את הקוראים הצעירים למה שאירע, מבלי שההחוויה הנוראה הבאה בעקבות התיאור המוחשי של נוראות השואה תפגע בנפשם.

בשתי הדרכים העיקפות הללו נקטה הסופרת עמי גדליה. בספר "העד האחוזי"¹, שראה אור כבר בשנת תשמ"ט, תקפה גדליה את הנושא בהתייחסה להכחשת השואה, ולהתנגדות שיעורר הדבר בקרב בני הנוער, שלא השלימו עם השקר הגס. עתה ראה אור ספרה "נעורים במסתור"², שבו היא מעלה את אחד המצבים שנגזרו מן המלחמה ומנסיון ההשמדה של הנאצים, הסתרת "הזרים" הנרדפים. הנושא עולה תוך הדגשת המצפון של היחיד המציל חיי אדם, לעומת "חובתו" לציית לחוקי המדינה, המצווים לרדוף אנשים חפים מפשע.

המתבררת עקפת את נושא השואה לא רק בהימנעות מתיאורי הזוויות, לא אלא בעובדה שהיא איננה מזכירה כלל את שמות הנוגעים בדבר: לא נזכרים היהודים המגורשים, אלא הם מכונים "זרים", ולא נזכר שמה של המדינה האיראנית לזוועה, גרמניה, ואף לא המקום הספציפי בו מתרחשים המאורעות שבסיפור. אמצעי זה הופך את הספר לכלל אנושי, כביכול עלול להתרחש מצב דומה בכל מקום ובכל זמן, ואף הבעיה מוצגת באופן שיש בה הכללה. הפרט הנשמע למצפון המחיר הסכנות הצפויות לו מהפרת החוקים.

1. גדליה עמי. העד האחוזי, כרטא, 1989. הספר זכה ב"פרס זאב".

2. גדליה עמי. נעורים במסתור, כרטא, תשנ"ד, 1994. עמ' 134.

ומסתתים ב-14 במאי. אמצעי ספרותי זה של כתיבת יומן משווה אמיתות לספור. ליומן מגלה הנערה את כל אשר בליבה ואת רגשות עיניה, מנקודת מבט של נערה מתבגרת. כך יוצרת עמי גדליה סיפור ריאליסטי שיש בו אמת, תוך שהיא מאפשרת לקורא להציץ ולחדור לנפש הגיבורה. הזמן, אוגוסט, הוא חופש הקיץ. העלילה פותחת בנימה שקטה, כמעט אידילית: הליכה לחוף הים עם חברות, פגישת בנים, שאחד מהם, רימון, הופך להיות החבר האישי של מאי, קריאת ספרים בפנינת סתר שבעלילת-הגג. הקורא אינו מתאר לעצמו שזהו שקט שלפני הסערה, אידיליה שבעקבותיה תתחולל דרמה סוערת בעלת מתח רב.

אנו חווים עם מאי את התאהבותה ברימון, את ההדרגה שבהתקרבותם, את יציאתו למחנה "התנועה", תנועת הנוער של המשטר שהוא נאמן לו, פרידה בין אוהבים צעירים - כמעט תיאורים בנאליים. ההפתעה לגיבורה ולקוראים גם יחד באה כאשר מאי מגלה שינויים בעליית הגג: המזרון נעלם, הסולם נלקח ממקומו. ויום אחד נשמעת מנגינת חליל מלמעלה. מאי מטפסת ומוצאת נער שחרחר כבן שבע-עשרה, המורה שהוא מתחבא, הוא "ערק". ידיעה זו מעמידה אותה בפני בעיה מצפונית ויחס שלילי: "אבא שלי מסתיר בבית עריק, בוגד" (עמ' 29).

הצטרפותה של מאי ל"תנועות הנוער" מוכתבת על ידי שטיפת מוח של מדרכים. אלה נשלחים לבית הספר והתלמידים חייבים להצטרף. נוצרת תופעה עדרית, להשתייך, להיות כמו כלם. יוצאת דופן היא קים, חברתה של מאי, המתנגדת לתנועה וקוראה לה "קן צרעות" (עמ' 35). בהמשך מסתבר שהיו לה ידיעות על מה שקורה באמת, אולם היא בולטת בהציגה דעה אישית והליכה נגד הזרם. גם בבית אין מקבלים את הצטרפותה של מאי לתנועה באחדה, אך האם רואה בה כיסוי וביטחון.

דודה של מאי, אחי אמה, הרול, הבא לביקור, מכניס מתח רב בבית. הרול שונא "זרים" והוא מגויס למשטרת הבטחון. הימצאותו בבית מהווה סכנה. כאשר מאי מוכיחה את הנער המסתתר על בריחתו מן הצבא, ואת אביה על הסתירו עריק (עמ' 42-43), מגלה לה האב את האמת: דון אינו עריק אלא "זי". וכאן פורץ מפנה ביטוי ליחס השנאה לזרים שאותו ספגה בתנועה: "הם גרמו להתמוטטות הכלכלה, שימשו גייס חמישי... הם כמו פשפשים, חיות רעות!" (עמ' 43).

השובת האב מייצגת את המצפון: "דון הוא בן אדם. אנחנו עוזרים לו להימלט ממוות בטוח. זה מה שחשוב" (שם). שיתותיה עם דון מבהירים לה

את סיבת בריחתו ממחנה העבודה, פציעתו, ואת עובדת היותו בנו של מנהל העבודה של אביה.

מפנה חדל בעלילה: יחסה לחברה רימון מתחפף. חוויות ההתעללות ב"זרים", לה היו עדים שניהם, הריגתה האכזרית של הנערה בת גילה, ודברי רימון: "זה בטח הגיע לה" (עמ' 52), קוממו את מאי. חוויה זו עורערה בה את אמונתה במשטר וביחס "הטוב" כביכול ל"זרים". כך התקרבה לדון ולבעיית "הזרים" במדינה, תוך שיחות עימו ששינו את יחסה אליו: "כבר לא שנאתי ולא הסתייגתי והזר' הזה שלפני חדל להיות זר' והיה לאדם, למישהו" (עמ' 54). אנו עדים לתהליך התבגרותה של הגיבורה הנעשית רצינית ושקולה יותר ויותר.

המחברת השכילה לשנות את יחסה של מאי אל הדמות השנואה משעה שהיא נותנת לדון צלם אנושי. הפגישה עם המציאות מערערת בה את יחסה למשטר ולחבר-האהוב רימון, המייצג אותה. השיחות הגלויות שביניה לבין דון, על רגשותיה האינטימיים ביותר, עם שהוא מייצג ומדריך אותה, גורמים לה להתבגר ולהכיר את החיים.

החיפוש שעורכת המשטרה בבית, מעלה את חרדתה של מאי לשלומן של דון. ההתקרבות ביניהם היא טבעית והדדית. מתנות יום החולדת שמביאים לו בני המשפחה, מרגשים אותו עד בכי. מחלתו האנושה מעלה את המתח, במיוחד כאשר מופיע הרול לביקור. הטיפול המסור של כל בני המשפחה והסתכנותם בהזקקת רופא, מרגשים עד מאד. יחסה של מאי אל דון הופך משנאה לאהבה עזה. ואף כאן נשארת התלבטות מצפונית, כיצד זה היא אוהבת "זר". זו בעיה שבין הרגש והשכל, והרגש גובר, מפני שהשכל אומר שאין לרדוף "זרים".

נטישת דון את המקלט והמחבוא נובעת אף היא מתוך מצפון של אדם מוסרי: הוא אינו מוכן לסכן את חיי אוהבתו, "החיים הקרובים לי יותר מחיי" (עמ' 133). המצפון מכריע את האהבה.

(ד) הדמויות

הגיבורה הראשית, מאי, שהיא הדוברת בציורה, מצטיירת לפנינו כדמות "עגולה" המתפתחת במהלך העלילה. אם בתחילה היא מייצגת את הנערה התמימה הנותנה לשיטיפת מוח ומקבלת עובדות כמות שהן, הרי כאשר העובדות סותרות את הנאמר לה, אמונתה מתערערת ונסדקת. היא נערה המתלבטת בין נאמנות למדינה ולחוקיה, ובין הפרתם; בין כיבוד אב ואם,

את סיבת בריחתו ממחנה העבודה, פציעתו, ואת עובדת היזתו בנו של מנהל העבודה של אביה.

מפנה חד חל בעלילה: יחסה לחברה רימון מתחפץ. חזוית ההתעללות ב"זרים", לה היו עדים שניהם, וריגתה האכזרית של הנערה בת גילה, ודברי רימון: "זה בטח הגיע לך" (עמ' 52), קוממו את מאי. חזויה זו קרערה בה את אמונתה במשטר וביחס "הטוב" כביכול "לזרים". כך התקרבה לדון ולבעיית "זרים" במדינה, תוך שיחות עימו ששינו את יחסה אליו: "כבר לא שנאתי ולא הסתניתי וחי' הזה שלפני חדל להיות זר" והיה לאדם, למשיחה" (עמ' 54). אנו עדים לתהליך התגברותה של הגברורה הנעשית רצינית ושקולה יותר ויותר.

המתבררת השכלה לשנות את יחסה של מאי אל הדמות השנואה משיעה שהיא נתנת לדון צלם אנושי. הפגישה עם המציאות מערערת בה את יחסה למשטר ולחבר-האויב רימון, המייצג אותו. השיחות הגלויות שבינה לבין דון, על רגשותיה האינטימיים ביניהם, עם שהוא מיינן ומדריך אותה, גורמים לה להתגבר ולהכיר את החיים.

החיפוש שעורכת המשטרה בבית, מעלה את חרדתה של מאי לשלמותו של דון. ההתקרבות ביניהם היא טבעית והדדית. מתנות יום ההולדת שמביאים לו בני המשפחה, מרגשים אותו עד כדי כך. מחלתו האנושה מעלה את המתח, במיוחד כאשר מופיע קרול לביקור. הטיפול המסור של כל בני המשפחה והסתכנותם בחזקת רפא, מרגשים עד מאד. יחסה של מאי אל דון הופך משנאה לאהבה קרה. ואף כאן נשארת התלבטות מצפונית, כיצד זה היא אוהבת "זר". זו בעיה שבין הרגש והשכל, וחרגש גובר, מפני שהשכל אומר שאין לדדוף "זרים".

נטישת דון את המקלט והמחבוא נובעת אף היא מתוך מצפון של אדם מוסרי: הוא אינו מוכן לסכן את חי' אוהבתו, "החיים היקרים לי יותר מחי" (עמ' 133). המצפון מכריע את האהבה.

(ד) הדמויות

הגברורה הראשית, מאי, שהיא הדוברת ביצירה, מצטיירת לפנינו כדמות "עגולה" המתפתחת במהלך העלילה. אם בתחילה היא מייצגת את הנערה החמימה הנחנה לשיטיפת מוח ומקבלת עובדות כמות שהן, חרי כאשר העובדות סותרות את הנאמר לה, אמונתה מתערערת ונסדקת. היא נערה המתלבטת בין נאמנות למדינה ולחוקה, ובין הפרתם; בין כיבוד אב ואם,

מסתייגים ב-14 במאי. אמצעי ספרותי זה של כתיבת יומן משווה אמינותו, סיפור. ליומן מילה הנערה את כל אשר בליבה ואת אשר רואת עיניה, נקודת מבט של נערה מתבגרת. כך יוצרת עמי גדליה סיפור ריאליסטי. חקירת מבט זו אמת, תוך שהיא מאפשרת לקרוא להציץ ולחדור לנפש הגברורה.

זמן, אנומסט, הוא חופש הקיץ. העלילה פורחת בנימה שקטה, כמעט ויזילית: הליכה לחוף הים עם חברות, פגישת בנים, שאחד מהם, רימון, הופך להיות החבר האישי של מאי, קראת ספרים בפגישת סתר שבעלילות-ג. הקורא אינו מתאר לעצמו שזהו שקט שלפני הסערה, אידיאלה שגבשקבוכיה תתחולל דרמה סוערת בעלת מתח רב.

אנו חווים עם מאי את התאהבותה ברימון, את החדירה שבהתקרבותם, את ציאתו למחנה "התנועה", תנועת הנער של המשטר שהוא נאמן לו, פרידה בין אוהבים צעירים - כמעט תיאוריים בנאליים. ההפתעה לגברורה לקוראים גם יחד באה כאשר מאי מלה שניונים בעליות הגג. המוזון מטפסת ומוצאת נעל שחרחר כבן שבע-עשרה, המודה שהוא מתחבא, הוא ידיעה זו מעמידה אותה בפני בעיה מצפונית ויחס שלילי: "אבא שלי מסתיר בבית עריק, בוגד" (עמ' 29).

של מאי ל"תנועת הנער" מוכתבת על ידי שטיפת מוח של מדרכים. אלה נשלחים לבית הספר והתלמידים חייבים להצטרף. נוצרת תופעה עדרית, להשתייך, להיות כמו כלם. יוצאת דופן היא קים, חברתה של מאי, המתנגדת לתנועה וקוראה לה "קו צרעות" (עמ' 35). בתמסך מסתבר שהיו לה ידיעות על מה שקורה באמת, אולם היא בולטת בהצגה דעה אישית והליכה נגד הזרם. גם בבית אין מקבלים את הצטרפותה של מאי לתנועה באחדה, אך האם רואה בה כיסוי וביטחון.

דודה של מאי, אחי אמה, קרול, הבא לביקור, מכניס מתח רב בבית. הרול שונא "זרים" והוא מנוס למשטרת הבטחון. הימצאותו בבית מחווה סכנה. כאשר מאי מוכיחה את הנער המסתתר על בריחתו מן הצבא, ואת אביה על הסתגרו עריק (עמ' 43-42). מגלה לה האב את האמת: דון אינו עריק אלא "זר". וכאן פורץ מפה ביטוי לוחס השנאה לזרים שאותו ספגה בתנועה: "הם גרמו להתמוטטות הכלכלה, שימשו גייס חמישי... הם כמו פשפשים, חיות רעות" (עמ' 43).

תשובת האב מייצגת את המצפון: "דון הוא בן אדם. אנוחנו עוזרים לו להמלט ממות בטוח. זה מה שחשוב" (שם). שיחותיה עם דון מבהירים לה

לבין הצדקת מעשיהם הנוגדים את החוק. היא תוהה בינה לבינה מהו המושג "בגידה". האם בילוי במחנה עם נער אחר, "האם אין זו בגידה?" (עמ' 63). יושר ליבה של מאי בולט במישור האישי כמו במישור הלאומי, ואין היא יודעת להחליט: "לפעמים אני חושבת... כאילו מי שמסתיר 'זר' בוגד במדינה שלו, בממשלה" (עמ' 65). ואילו קיים בעלת המצפון משיבה לה: "מי שמסתיר 'זר' מציל חיים של אדם. מה יותר חשוב מזה?" דברים מקבילים לדברי האב על שאלת מאי, "מה עם החוקים?", שומעים אנו מפי קים את "האני מאמין" שלה, שהוא האני מאמין של הסופרת:

"מדינה זה לא דבר קדוש וגם לא המנהיגים. אם הממשלה שלך מחוקקת חוקים הנוגדים כל צו אנושי, חוקים שגורמים לרצח המוני, חוקים שיוצאים נגד עם אחר, שלם - מותר לך לפעול נגדם, נגד החוקים האלה. את חייבת לפעול נגדם. זו לא בגידה - זוהי גבורה" (עמ' 65).

באמצעות דיון ביחסי אנוש, במצפון הפרט לעומת חוקי המדינה, מאפיין עמי גדליה את הנעדרות מאי וקים. ואכן, מאי מתגלית כנערה אמיצה. היא מצטרפת למבוגרים שבמשפחה המסתכנים בהסתרת "הזר", דון. היא מעזה להביע את דעתה בתנועה, שאפילו המנהיג יכול לסעות, דברים המוגדרים כ"חוצפה", והיא מסולקת מן התנועה (עמ' 87). יתר על כן, היא מגלה בגרות, נכונות ומבקשת סליחה וחזרת לתנועה, כי טובת משפחתה דורשת זאת. ולבסוף - היא מגלה אהבת אמת לדון לעומת האהבה הילדותית לרימון. רימון הוא הפחד, הניגוד למאי, שאין בו האומץ לעמוד מולה פנים אל פנים, וחוא שולח לה מכתב המבטל את חברותם.

האב הוא הדמות המרכזית המייצגת את המצפון. הוא "חסיד אומות העולם" לפי כל ההגדרות. הוא מסכן את עצמו ואת משפחתו כדי להציל את בן ידידו. גם כאשר מראים בטליוויזיה כיצד נאסרים "הזרים" ומסתירים באכזריות, אין הוא חוזר בו: "אני צריך להמשיך ולחיות עם המצפון שלי, כל חיי. המלחמה תיגמר יום אחד, ואני, אם לא אציל אותו לא אוכל להמשיך לחיות עם עצמי" (עמ' 77). ולמאי הוא אומר:

"יותר קשה לחיות אחר כך עם המצפון שלך. לדעת שיכולת להציל חיי אדם ולא עשית זאת. זה לא חשוב אם מסכימים עם המלחמה הזאת, אם מסכימים עם דרכה של הממשלה - חשוב לזכור שגם 'הזרים' הם בני אדם, בדיוק כמונו. גם הם סובלים וכואבים ודוכים - בדיוק כמונו, וחשוב לעשות משהו כדי לעזור להם. אני לא גיבור... אבל זה המעט שאנחנו יכולים לעשות - להציל חיי של נער אחד, להסתיר 'זר' בבית שלנו" (עמ' 78).

האב אינו רואה במעשיו גבורה. הוא רואה בהם חובה אנושית. הוא מאופק, מרוסן, מרגיע את אשתו ואת בתו. הוא עולה אל דון ומשחק עמו שחמט כדי להקל על בדידותו. הוא סמל האנושיות וההתחשבות.

דמות סימפאטית היא השבתא. היא חכמה, בעלת מצפון. מחדרה משתלשל סולם החבלים לעליית הגג. היא דואגת לדון ולמזונותיו. היא בעלת תושייה רגשית רבה: בשעת החיפוש היא מנחצת את בגדיו של הרל השנוא עליה שבאש לביקור, ובכך מושכת את תשומת לב השוטרים החדלים מן החיפוש. היא מתחכמת מאד. היא מזמינה אליה את השוער החדש, שתפקידו לרגל אחר השכנים ולהלשין עליהם, וכך היא קונה את ליבו. היא מייצגת לכדתה מאי.

כיצד להחנהג זבשעות משה, והיא גם בעלת הומור. דמותו של דון, "הזר", מצוירת ביד המחברת ברגישות ובאהבה. לפנינו נער רגיש ואינטלגנטי מאד, בוגר ברוחו על אף שבע"ע שנה שנותיו. הוא מייצג את הסובל הפאסיבי המקבל את גורלו בעל כורחו. הפעם היחידה שהוא פורץ בבכי היא בגלל גילויי האהבה שמדעפה עליו המשפחה ביום הולדתו. דון הוא אדם בעל מצפון. הוא מסביר למאי את גודל הסכנה שמשפחתו נתונה בה בגלל, ואומר לה: "אם את פוחדת או מסתייגת - אני אצא מכאן" (עמ' 54). ואכן, מצפנו מביא אותו לעזוב את מחבואו כדי לא לסכן אותם. דון הוא בעל אישיות גאה. חרימת, חי בכעין כלא, סגור ומסוגר, הוא צופה לעתיד שאחרי המלחמה ומכין עצמו ללימודים באוניברסיטה (עמ' 91).

גישה אופטימית לחיים. מאי מגדירה את דון ומאפיין אותו, עם הבעיה את יחסה האמביוואלנטי אליו: "זה היה בגלל, הנער הארוך הזה, שם, למעלה, בעליית הגג... הנער שידע להקשיב, לייצץ, לעזור, לנחם. הנער שידע לבכות ולכאוב. הנער הבוגר כל-כך, שלפעמים הכעים אותי ולפעמים שעשע... הנער שאהבת דון" (עמ' 96).

עמי גדליה עיצבה לפנינו דמות אהודה וחיונית כל-כך, שבעצם קיומה היי שמה ללעג ולקלס את הדעה המוסכמת על "הזרים". כך היא נלחמה בשנאה "הזרים" שנכפתה על התושבים על ידי השלטונות. אם כאלה הם "הזרים" הרי שקר נאמר עליהם! עצם דמותו הסימפאטית של דון ממחישה כאל עדים את האבסורד שבדעה הקדומה נגדם. הקורא מתקומם נגד כוחות הרשע של השלטון, מזדהה עם האב, איש המצפון, ועם מאי הכואב וואהבת עד כלות הנפש. השינוי שחל בנפשה של מאי עוזר להתחיל גוגל בנפש הקורא המתודע אל דון, ויחד עימה תתעורר גם בו ההערכה לדמותו.

ראב אינו רואה במעשיו גבורה. הוא רואה בהם חובה אנושית. הוא מאופק, מרוסן, מרגיע את אשתו ואת בתו. הוא עולה אל דון ומשחק עמו שחמט, כדי להקל על בדידותו. הוא סמל האנושיות וההתחשבות.

דמות סימפאטית היא **השפחה**. היא חכמה, בעלת מצפון. מחדדה משתלשל סולם החבלים לעליית חגג. היא דואגת לדון ולמוזנותיו. היא בעלת תושייה רבה: בשעת החיפוש היא מנהצת את בגדיו של קדול השנוא עליה שבא לביקור, ובכך מושכת את תשומת לב השוטרים החדלים מן החיפוש. היא מתחכמת מאד. היא מזמינה אליה את השוער החדש, שתפקידו לדגל אחר השכנים ולהלשיץ עליהם, וכך היא קונה את לבו. היא מייצעת לגבורה מאי כיצד להתנהג זבשעות משבר, והיא גם בעלת חומור.

דמותו של דון, "הזר", מצויירת בידי המחברת ברגישות ובאהבה. לפנינו נער רגיש ואינטליגנטי מאד, בוגר ברוחו על אף שבע-עשרה שנותיו. הוא מייצג את הסובל הפאסיבי המקבל את גורלו בעל כורחו. הפעם היחידה שהוא פורץ בבכי היא בגלל גילוי האהבה שמרעיפה עליו המשפחה ביום הולדתו. דון הוא אדם בעל מצפון. הוא מסביר למאי את גודל הסכנה שמשפחתו נתונה בה בגלל, ואומר לה: "אם את פוחדת או מסתעגת - אני אצא מכאן" (עמ' 54). ואכן, מצפנו מביא אותו לעזוב את מחבואו כדי לא לסכן אותם. דון הוא בעל אישיות גאה. חיימת, חי בכעין כלא, סגור ומסוגר, הוא צופה לעתיד שאחרי המלחמה גאת. חיימת, חי בכעין כלא, סגור ומסוגר, הוא צופה גישה אופטימית לחיים.

מאי מגדירה את דון ומאפיינת אותו, עם הביעה את יחסה האמביואליטי אליו: "זה היה בגלל, הנער האורז הזה, שם, למעלה, בעליית חגג... הנער שידע להקשיב, ליעין, לעזר, לנחם. הנער שידע לבכות ולכאוב. הנער הבוגר כל-כך, שלפעמים הכעיס אותי ולפעמים שעשע... הנער שאהבתי. דון" (עמ' 96).

עמי גדליה עיצבה לפנינו דמות אהודה וחיוברית כל-כך, שבעצם קיומה היא שמה ללעג ולקלס את הדעה המוסכמת על "הזרים". כך היא נלחמה בשונאת "הזרים" שנפחתה על התושבים על ידי השלטונות. אם כאלה הם "הזרים", הרי שקר נאמר עליהם: עצם דמותו הסימפאטית של דון ממחישה כאלף עדים את האבסורד שבדעה הקדומה נגדם. הקורא מתקומם נגד כוחות חרשים של השלטון, מזדהה עם האב, איש המצפון, ועם מאי הכואבת ואהובה עד כלות הנפש. השינוי שחל בנפשה של מאי עתיד להתחולל גם בנפש הקורא המתוודע אל דון, ויחד עימה תתעורר גם בו ההערכה לדמות

לבין הצדקת מעשיהם הנוגדים את החוק. היא תוהה בינה לבינה מהו "מדינה זה לא דבר קדוש וגם לא המנהיגים. אם הממשלה שלך מחוקקת חוקים הנוגדים כל צו אנושי, חוקים שגורמים לדעת המוניים, חוקים שיוצאים נגד עם אחר, שלם - מותר לך לפעול נגדם, נגד החוקים האלה. את חייבת לפעול נגדם. זו לא בגידה - זוהי גבורה" (עמ' 65).

באמצעות דיון ביחסי אנוש, במצפון הפרט לעומת חוקי המדינה, מאפיינת עמי גדליה את הנערות מאי וקים. ואכן, מאי מתגלית כנערה אמיצה. היא מצטרפת למבוגרים שבמשפחתה המסתכנים בהסתרת "הזר", דון. היא מעזה להביע את דעתה בתנועה, שאפילו המנהיג יכול לסעות, דברים המוגדרים כ"חוצפה", והיא מסולקת מן התנועה (עמ' 87). יתר על כן, היא מגלה בגרות, נכונות ומבקשת סליחה וחזרת לתנועה, כי טובת משפחתה דורשת זאת. ולבסוף - היא מגלה אהבת אמת לדון לעומת האהבה היקלדונית לרימון. רימון הוא הפחדן, הנוגד למאי, שאין בו האומץ לעמוד מולה פנים אל פנים, והוא שולח לה מכתב המבטל את חברותם.

חאב הוא הדמות המרכזית המייצגת את המצפון. הוא "חסיד אומות העולם" לפי כל ההגדרות. הוא מסכן את עצמו ואת משפחתו כדי להציל את בן ידידו. גם כאשר מראים בטליוויזיה כיצד נאסרים "הזרים" ומסתוריהם באכזריות, אין הוא חוזר בו: "אני צריך להמשיך ולחיות עם המצפון שלי, כל חיי. המלחמה תיגמר יום אחד, ואני, אם לא אציל אותו לא אוכל להמשיך לחיות עם עצמי" (עמ' 77). ולמאי הוא אומר:

"יותר קשה לחיות אחר כך עם המצפון שלך. לדעת שיכולת להציל חיי אדם ולא עשית זאת. זה לא חשוב אם מסכימים עם המלחמה הזאת, אם מסכימים עם דרכה של הממשלה - חשוב לזכור שגם 'הזרים' הם בני אדם, בדיק כמונו. גם הם סובלים וכוהבים וזוכים - בדיק כמונו, וחשוב לעשות משהו כדי לעזור להם. אני לא גיבור... אבל זה המעט שאנחנו יכולים לעשות - להציל חייך של נער אחר, להסתיר יד, בבית שלנו" (עמ' 78).

המיוסרת והמצפנית הזו. דמותו של דון תצטרף אל הדמויות האהובות שאנו הקוראים נושאים אותם איתנו, וצופנים אותם בליבנו, לאורך ימים ושנים.

(ה) הצעה לקריאה מונחית (נספח)

העיון בספר מתאים לחטיבת הביניים. המורה יוכל לבחור כמה מבין הנושאים מתוך התחשבות ברמת התלמידים ובנטייתיהם. לא רצוי לעסוק בכל הנושאים ולהקדיש יותר מדי שיעורים לספר אחד, כדי לא להמאיסו על התלמידים. אם יבחר המורה לערוך משפט ספרותי אחרי העיון בספר, עליו להכינו היטב עם התלמידים, לחלק תפקידים לקטגוריה ולסניגוריה ועינם העדים שיביאו הוכחות מן הכתוב עצמו.

(1) נושאים בספר

* חובת הפרט כלפי המדינה.

* חובת האזרחים כלפי חוקים של משרד טוטאליטארי הנוגדים את המצפון והמוסר.

* יחסי דריקים בין אזרחים ו"זרים" במדינה.

* חובת ההגנה על בני המשפחה לעומת ההגנה על נרדף.

* חובת המצפון הפרטי לעומת המצפון החברתי.

* אומץ וגבורה - וכיצד הם באים לידי ביטוי בספר.

* אהבת אמת ומצפון - האם אינם נוגדים זה את זה ביצירה?

(2) נושאים להרחבה היסטורית.

* "חוקי הגזע" נגד היהודים, שחקקו הנאצים.

* האמת על "המשלוחים מזרחה" בזמן מלחמת העולם השנייה.

* הצלת יהודים בידי גויים, חסידי אומות העולם.

(3) דיון בדמויות

הדמויות הראשיות: מאי, דון, האב. הדמויות המשניות: האם, הסבתא, הדוד הרול. הנוער: ג'ימון, קים וג'יל.

* השוואה בין דמויות מקבילות ומנוגדות.

* כיצד מבטאות הדמויות את חובתם כלפי מצפונם?

(4) משפט ספרותי

* העמדת האב למשפט - על סיכון בני משפחתו.

* העמדת המשטר למשפט - על התעללות ב"זרים" ושילוחם לעבודות כפייה ולמוות. מניעת חופש המצפון מהאזרחים, ומאסרם על הסתרת "זרים". שטיפות מוח לנוער. הפצת שקרים והסתרת האמת מהאזרחים. גילויי התעללות ואכזריות.

(5) נושאים דמיוניים (להעמקת האמפטיה עם הדמויות)

* אני דון, מה הן תחושותי בהיותי בעליית הגג?

* דון התגלה ונתפס. כיצד מגיבים הסובבים: מאי, אביה של מאי, סבתא, ג'ימון והרול. בחר באחת הדמויות ותאר בהרחבה את התגובה. שים בפי הדמות דיבור ישיר ההולם אותה.

(6) היבטים ספרותיים

* כיצד משפיעה כתיבת הספר בצורת יומן על העלילה, על עיצוב הדמויות ועל תחושת הקורא?

* מה הם המאורעות הדראמטיים ביותר שבעלילה?

* מתי אנו חשים בשיא מבחינה דרמטית? נמק.

(4) משפט ספרותי

- * העמדת האב למשפט - על סיכון בני משפחתו.
- * העמדת המשטר למשפט - על התעללות ב"זרים" ושלילתם לעבודות כפייה ולמזונות. מניעת חופש המצפון מהאזרחים, ומאסרם על הסתרת "זרים". שטיפות מוח לנוער. הפצת שקרים והסתרת האמת מהאזרחים. גילוי התעללות ואכזריות.

(5) נושאים דמיוניים (להעמקת האמפטיה עם הדמויות)

- * אני דון, מה הן תחושותי בהיותי בעליית הגג?
- * דון התגלה ונתפס. כיצד מגיבים הסובבים: מאי, אביה של מאי, סבתא, רימון והרול. בחר באחת הדמויות ותאר בהרחבה את התגובה. שים בפי הדמות דיבור ישיר החולם אותה.

(6) היבטים ספרותיים.

- * כיצד משפיעה כתיבת הספר בצורת יומן על העלילה, על עיצוב הדמויות ועל תחושת הקורא?
- * מה הם המאורעות הדמאטיים ביותר שבעלילה?
- * מתי אנו חשים בשיא מבחינה דרמטית? נמק.

מיקירת והמצפונות הזו. דמותו של דון תצטרף אל הדמויות האחרות
אנו הקוראים נושאים אותם איתנו, וצופים אותם בליבנו, לאורך ימים
שנים.

(ה) הצעה לקריאה מנחמת (נספח)

נענין בספר מתאים להטיבת הביניים. המורה יוכל לבחור כמה מבין
הנושאים מתוך התחשבות ברמת התלמידים ובנטייתיהם. לא רצוי לעסוק
בכלל הנושאים ולהקדיש יותר מדי שיעורים לספר אחד, כדי לא להמאסו
על התלמידים. אם יבחר המורה לערוך משפט ספרותי אחרי הספר,
ייעליו להכינו היטב עם התלמידים, לחלק תפקידים לקטגוריה ולסגנוניה
ויעימם העדים שיביאו הוכחות מן הכתוב עצמו.

(1) נושאים בספר

* חובת הפרט כלפי המדינה.

* חובת האזרחים כלפי חוקים של משטר טוטלאטארי הנוגדים את המצפון

והמוסר.

* יחסי דריקים בין אזרחים ו"זרים" במדינה.

* חובת ההגנה על בני המשפחה לעומת ההגנה על נרדף.

* חובת המצפון הפרטי לעומת המצפון החברתי.

* אומץ וגבורה - וכיצד הם באים לידי ביטוי בספר.

* אהבת אמת ומצפון - האם אינם נוגדים זה את זה ביצירה?

(2) נושאים להרחבה היסטורית.

* "חוקי הנזע" נגד היהודים, שחקקו הנאצים.

* האמת על "המשלוחים מוורח" בזמן מלחמת העולם השנייה.

* הצלת יהודים בידי גויים, חסידי אומות העולם.

(3) דיון בדמויות

הדמויות הראשיות: מאי, דון, האב. הדמויות המשניות: האם, הסבתא, הרול.

הנוער: רימון, קים וג'יל.

* השוואה בין דמויות מקבילות ומנוגדות.

* כיצד מבטאות הדמויות את חובתם כלפי מצפונם?

מי הם הגיבורים הקטנים?

מאת: מנחם רגב

קובץ הסיפורים לילדים **גיבורים קטנים**, התפרסם לראשונה בשנת 1934 (מהדורה מחודשת, 1960). בחרתי לדון בו הן בשל תכניו ומסריו והן מפני שאפשר לראות בו מייצג האווירה והאידיאלים של תקופת הישוב. המהדורה המורחבת כוללת שמונה סיפורים שאדון בהם בהמשך הדברים. מחברת הסיפורים, **ברכה חבס**, היתה עתונאית, סופרת ועורכת פופולארית. היא כתבה באופן קבוע ב'דבר' וב'דבר לילדים', וערכה ספרים כגון 'מאורעות תרצ"ו' ו'קובץ עליית הנוער'. כמו כן כתבה ספר על השומר אלכסנדר זייד וספר אחר על ישובי חומה ומגדל. לילדים כתבה, בין השאר, גם את 'קורות האירועים החשובים בישוב מנקודת ראות של עד מעורב ואיזון באמונתו הציונית, ובכך דיברה אל ליבם של קוראיה. יעקב צור תיאר אותה כיוצרת 'אותה אגדה של ארץ ישראל בתקופת הישוב'. כסופרת מגוייסת ומתגייסת נהגה לסיים את ספריה במיני סיכומים אידיאולוגיים שענו כהד לציפיות של קוראיה. בספר על אלכסנדר זייד היא כותבת: 'הוא לא היה, אבל רוחו שררה בכל. שוב כבשה תחושה עמוקה ונדידה: זו הארץ (ההדגשה במקור) - ארץ ישראל בתמצית, בשורש. במבוא לספרה המתאר את ייסודם של ישובי חומה ומגדל, היא כותבת: 'כי נבוא לסקור על אשר היתה לנו תקופה זו של התישבות בארץ, וידענו: גילוי כוח העם במיטב צורתו החלוצית, גילוי אחווה ועזרה הדדית למופת, קציר רב תנובה מכל אשר הושקע באדמת הארץ במשך שני דורות, אור לרבים בארץ ובתפוצות. אות ועדות, כי לא נואשנו ולא רפו ידינו. כי מבין החומות ומעל המגדלים האיד המעשה החלוצי בארץ ישראל'.

כעדה דייקנית ובעלת מצפון מביאה ברכה חבס את תיאור העובדות והמעשים, אלא שתיאורי מעשים בלבד אינם מעניינים. היא אינה 'סתם עתונאית' המחפשת נושאים מעניינים. היא מודרכת על ידי השקפת העולם שלה המכוונת אותה לכתוב על אותם נושאים שיש בהם כדי לעודד את

העושים במלאכה הציונית ולהביא לקוראיה מסרים אופטימיים לגבי התקדמותו של המפעל הציוני ועתידו. בדרך כתיבתה היא חוזרת ומדגישה שהחלוצים והשומרים הם הנציגים האותנטיים של העם בארץ-ישראל. הקורא המשוער, גם אם לא זכה להיות גואל אדמה בגופו, ואף אינו נמנה על אלה המחזקים את נפשם בהגנה על המולדת הוא שותף לחלוצים העוסקים בעבודתם הקדושה גם בשמו.

יעקב צור מיטיב לתאר את הערך החינוכי שייחסו לכתביה (ובוודאי לסופרים אחרים בני אותה תקופה, שהודרכו על ידי האידיאולוגיה הציונית):

'כך נתקמה אותה אגדה של ארץ-ישראל בתקופת הישוב שלה, והעמיקה את תחושתם של בני הדור שאין קורבנם קורבן שוא, שמעשיהם משתזרים במסכת עלילות גדולה ורבת משמעות. ומי יודע בכמה נפשות טהורות נפלו הורעים האלה שזרעה ברכה חבס, ומה הם הנבטים שהצמיחו בליבו של האדם הישראלי שעליו גאוותנו היום' (בתוך **פית אבי** - דברים לזכרה של ברכה חבס-הכהן).

סיפוריה לילדים של ברכה חבס היו, מבחינת התכנים והמסרים, חלק אינטגרלי מכתבייתה למבוגרים. אם כתיבתה לקורא המבוגר היתה מודרכת על ידי הרצון להקנות ערכים ולדרבן למעשים, הרי לגבי הקוראים הצעירים, שאותם יש לחנך ולעצב למען החברה הזקוקה להם - תקפה הגישה הזאת על אחת כמה וכמה. לזה יש להוסיף שהישוב ראה את עצמו כ'חברת מעבר' לקראת מדינה, ופירושו הדבר הטלת משימות ציבוריות על היחיד. דומני, שבעיני המנהיגים, אנשי הרוח והמחנכים של התקופה נתפס גם המבוגר, שאליו כיוונו את דבריהם, כמין 'ילד' שחובה להסביר לו, להדריך אותו ולשכנעו לפעול למען המטרות הלאומיות שהיו מוסכמות על הכל גדולים וקטנים.

כיצד משתקפים הדברים בספר 'גיבורים קטנים'?

בהתאם להשקפה הציונית על חשיבותו של הכפר ויתורו על פני העיר, מתרחשים הסיפורים במוסד הנוער בבן-שמן, בעמק יזרעאל ובכנרת. ועל מה חולם נער יהודי בגולה? "זלמן אהב את ארץ-ישראל יותר מכול בשל העצים המוריקים בה תמיד. עץ מוריק ומלבלב, נטע רך מכה שורש באדמה התחוהה, משגשג ועולה, מציא בדים ועופים, מצימח עלים ופרחים ומבשיל פירות. לנטוע עץ כמו ידיו, לגחון על האדמה, לחפור בה באצבעות, לנעוץ את השתיל הרך, ולהדיק וללטף". (כי תבואו').

העושים במלאכה הצינית ולהביא לקוראיה מטרם אופטימיים לגבי התקדמותו של המפעל הציני ועתידו. בדרך כתבתה היא חוזרת ומדגישה שהלוצים והשומרים הם הנציגים האותנטיים של העם בארץ-ישראל. הקורא המשווע, גם אם לא זכה להיות גואל אדמה בגופו, ואף אינו נמנה על אלה המחרפים את נפשם בהגנה על המולדת הוא שותף לחלוצים העוסקים בעבודתם הקדושה גם בשמו.

יעקב צור מיטיב לתאר את הערך החינוכי שייחסו לכתביה (ובודאי לסופרים אחרים בני אותה תקופה, שהודרכו על ידי האידיאולוגיה הצינית):

'כך נתקמה אותה אגדה של ארץ-ישראל בתקופת הישוב שלה, והעמיקה את תחושתם של בני הדור שאין קורבנם קורבן שוא, שמעשיהם משתרשים במסכת עלילות גדולה ורבת משמעות. ומי יודע בכמה נפשות סחורות נפלו חורעים האלה שזרעה ברכה חבס, ומה הם הנבטים שהצמיחו בליבו של האדם הישראלי שעליו גאותנו היס'. (בתוך **צית אבי** - דברים לזכרה של ברכה חבס-הכהן).

סיפוריה לילדים של ברכה חבס היו, מבוחיגת התכנים והמסרים, חלק אינטגרלי מכתבתה למבוגרים. אם כתיבתה לקורא המבוגר הייתה מודרכת על ידי הרצון להקנות ערכים ולדרבן למעשים, הרי לגבי הקוראים הצעירים, שאותם יש לחנך ולעצב למען החברה הקוקה להם - תקופה הגישה הזאת על אחת כמה וכמה. לזה יש להוסיף שהישוב ראה את עצמו כחברת מעבר' לקראת מדינה, ופירוש הדבר הטלת משימות ציבוריות על היחיד. דומני, שבעיני המנהיגים, אנשי הרוח והמחנכים של התקופה נתפס גם המבוגר, שאליו כיוונו את דבריהם, כמין 'ילד' שחובה להסביר לו, להדריך אותו ולשכנעו לפעול למען המטרות הלאומיות שהיו מוסכמות על הכל גדולים וקטנים.

כיצד מישתקפים הדברים בספר 'גיבורים קטנים'?

בהתאם להשקפה הצינית על חשיבותו של הכפר ויתרונו על פני העיר, מתרחשים הסיפורים במוסד הנוער בברך-שמן, בעמק יזרעאל ובכנרת. ועל מה חולס נער יהודי בגולה? "למן אהב את ארץ-ישראל יותר מכול בשל הלוצים המוריקים בה תמיד. עץ מוריק ומלבלב, נטע רך מכה שורש באדמה התחווח, משגשג ועולה, מוציא בדים וענפים, מצמיח עליהם ופרחים ומבשיל פרות. לנטוע עץ כמו ידיו, לגחון על האדמה, לחפור בה באצבעות, לנעוץ את השתל החד, ולהדיק וללסוף". (כי תבואו).

מי הם הגיבורים הקטנים?

מאת: מנחם רגב

קובץ הסיפורים לילדים **גיבורים קטנים**, התפרסם לראשונה בשנת 1934 (מהדורה מחודשת, 1960). בחרתי לדון בו הן בשל תכניו ומסריו והן מפני שאפשר לראות בו מייצג האווירה והאידיאלים של תקופת הישוב. המהדורה המורחבת כוללת שמונה סיפורים שאדון בהם בהמשך הדברים. מחברת הסיפורים, **גרפה חבס**, הייתה עתונאית, סופרת ועורכת פופולארית. היא כתבה באופן קבוע ב'דבר' וב'דבר' לילדים, וערכה ספרים כמו 'מאורעות תרצ"ז' ו'קובץ עליות הנוער'. כמו כן כתבה ספר על השומר אלכסנדר זייד וספר אחר על ישובי חומה ומגדל. לילדים כתבת, בין השאר, גם את 'קורות האירועים החשובים בישוב מנקודת ראות של עד מעורב ואיתן באמונתו הצינית, ובכך דיברה אל ליבם של קוראיה. יעקב צור תיאר אותה כיוצרת 'אותה אגדה של ארץ ישראל בתקופת הישוב'. כסופרת ממוייסת ומתעייסת נהגה לסיים את ספריה במיני סיכומים אידיאולוגיים שענו כחד לציפיות של קוראיה. בספר על אלכסנדר זייד היא כותבת: 'הוא לא היה, אבל רוחו שרדה בכול. שוב כבשה תחושה עמוקה ונדירה: זו הארץ (ההדגשה במקור) - ארץ ישראל בתמצית, בשורש. במבוא לספרה המתאר את ייסודם של ישובי חומה ומגדל, היא כותבת: 'כי נבוא לסקור על אשר הייתה לנו תקופה זו של התישבות בארץ, וידענו: גילוי כוח העם במיטב צורתו החלוצית, גילוי' אחווה ועזרה הדדית למופת, קציר רב תגובה מכל אשר חשקע באדמת הארץ במשך שני דורות, אור לרבים בארץ ובתפוצות. אות ועדות, כי לא נאשנו ולא רפו ידינו. כי מבין החומות ומעל המגדלים האיר המעשה החלוצי בארץ ישראל'.

כעדה דייקנית ובעלת מצפון מביאה ברכה חבס את תיאור העובדות והמעשים, אלא שהיאורי מעשים בלבד אינם מעניינה. היא אינה 'סתם' עתונאית' המחפשת נושאים מעניינים. היא מודרכת על ידי השקפת העולם שלה המכוננת אותה לכתוב על אותם נושאים שיש בהם כדי לעורר את

הדגשת הקשר בין ההרואיזם הציוני, שפירושו בנין הארץ והגנה עליה, ובין העבר המפואר של העם: מיכאל יוזם הקמת אגודה של 'מכבים' בבן שמון. הרהוריו מבטאים את היסוד האידיאולוגי שבסיפור: "המכבים הגדולים - אמר - אליכם באתי עתה. עשייתם מעשי גבורה למען כפרכם, למען ארצכם ועמכם. גם אני רוצה לעשות משהו וכל הילדים רוצים, אך אין אנו יודעים מה נעשה" ('המכבים מבן שמון').

בהתאם לתפיסה של הזמן כוחו של היחיד נובע מהיותו חלק של קבוצה מלוכדת המודעת להשגת מטרותיה (הקיבוץ, תנועת הנוער). חבורה של ארבעה ילדים מסייעים בהדיות התקפה של שורדים ערבים והם זוכים בשבחי המבוגרים: "למחרת היום היה עמק הייזן כמרחק. דבר ההתנפלות שסוכלה בזכותם של הילדים, עשה לו כנפיים, ושמש של הארבעה מכברת נישא בפי כול". ('הארבעה מכברת').

בסיפור אחר מתחמק יוסי מבית הספר ומצטרף לגדוד העבודה על שם טרומפלדור, ושם הוא שותה בצמא את דבריו של צבי החלוק: "שמע, בחור, אמר אם אומנם רוצה אתה להישאר איתנו, צריך לכתוב הביתה לבד ידאוג. אך עליך לדעת: קשה העבודה, לבטלנים אין מקום בתוכנו... פלוגות לנו ביהודה... בשומרון ובגליל. סוללים אנו ובונים וחופשים... עלינו ליישב את הביצות, לנטוע ולזרוע". ('בן הגדוד').

הילדים בסיפורים מעריצים את המבוגרים, מאזינים לסיפוריהם ורוצים ללכת בדרכם. כמוהם הם רוצים לצאת כשליחים אל האחים בגולה, ללמדם עברית ולהכשירם לעבודת האדמה בארץ ישראל, ('השליחים בעמק יזרעאל'). המיתוס של תל חי, שהיה מרכזי כל כך בהווית הישוב, ממלא תפקיד חשוב בחינוכם של הגיבורים הקטנים:

"יותר מכל אהב ריבה (הילד גיבור הסיפור) להקשיב לסיפורי תל חי ו'הגיבור הגידים', יוסף הגלילי, אבא של ינאל ואבא של שלומי וכל האחרים מן המושבה והקבוצה ידעוהו פנים אל פנים, כשהיה עוד חורש אדמת דגניה ביזו האחת. כאן, בחצר כינורת, התכנסו מכל הארץ השומרים והחלוצים שעלו בגל לתל חי, לעזרת יוסף טרומפלדור וחבריו. והחורים לאחר הקרב הביאו לכאן את הבשורה האיומה" ('הארבעה מכברת').

העיר מופיעה בסיפור 'ילדי עוני' כמו בהרבה סיפורים בני התקופה מובלטים בעיר ההיבטים של עוני, צפיפות וליכול. שתי גיבורות הסיפור הזה הן "שתי בנות תימן קטנות בשמלותיהן הבלות", המוכרות פיתות כדי לסייע בפרנסת משפחותיהן. מתוך ההקשר של הקובץ כולו, יכול הקורא

להבין, שלו חייו בכפר, היה גורלן טוב פי כמה... וכך מסיימת המספרת את הסיפור: "נפרדתי בצער מעל הילדה העמללל אמרתי בלבי: כשתהיה לנו מדינה משלנו לא נרשה עבודת ילדים. ואומן אחד החוקים הראשונים שחוקקה כנסת ישראל אסר עבודות ילדים וחיי את הוריהם לשלוח אותם לבית הספר".

אחד הסיפורים הטובים והמלבבים בקובץ הוא 'הגינה אשר על הגג' ששולב בימנו גם במקראות לבתי הספר. הוא מבטא גם את שאיפותיה ש המספרת, שכל ימיה גרה בעיר וחלמה על חיי הגשמה בכפר. גיבור הסיפור הוא הילד התימני ידידיה, העוסק במכירת ממתקים בקולנוע, וכן גליד בקיץ ותה בחורף. אולם את חלומותיו הוא מגשים בטיפוח הגינה הדלה שיש על הגג. הגינה מורכבת מ"שני ארגזים, שלושה פחים, דלי שבור, סיר נקווע, שאיז עציץ מבוקע-גינה" הוא זוכה לגדל מלפון אחד ושתי עגבניות, שאיז רוצה לקטוף אותם. אבל יום אחד הוא שומע את קולו של ה'חכם' התימני המספר לתלמידיו על הבאת הביכורים בימי בית שני. כעת יודע ידידיה מ יעשה עם ביכורי גינתו. הוא מצטרף לטקס הביכורים של הקרן הקיימתו יחד עם כל הילדים הוא מביא את ביכוריו שלו:

"ובתוך כל אלה הביטו וראו: מי שם על הבמה למעלה, נישא מכול: ילד יחידי ובודד, קטן קומה הוא, שחור עינים. גופו צנוט ורגליו דקות. ידידיה... מניח ידידיה את לוח העץ שלו למימכר ממתקים בקולנוע, המקושט ירק, ועל המלפפון האחד ושתי העגבניות מביכורי גנו, מניף הוא וקורא בדגש:

נהה הבאתו
מראשית פרי גני
מנחת קודש
לגאולת אדמת ישראל..."

מהו, אם כן, טיב הגבורה שבסיפורים האלה? אין הם גיבורי מחתרתו חסמבאים שיודעים לפענח תעלומות שהמבוגרים אינם יכולים לפתור אותן. אין הם שוטרים וחילים קטנים, הלחמים באומץ לב, בעזרת כלי נשק משוכללים, נגד אויבי העם והחברה. מעשי הגבורה שלהם הם צנועים הרבה יותר: עבודת אדמה, שמירה והגנה. ובניגוד לסיפורי חבורות מקובלים אין ה פועלים כדי להוכיח שאינם נופלים מן המבוגרים ואפילו עולים עליהם אדרבה: הם רואים את עצמם כממשיכי דרכם של המבוגרים, המעריצים עליהם, ושאות השקפת העולם שלהם הם מאמצים ללא ביקורת.

להבין, שלו חיו בכפר, היה מרלן טוב פי כמון...

וכן מסיימת המספרת את הסיפור: "נפרדתי בצער מעל הילדה העמלה. אמרתי בלבי: כשהיה לנו מדינה משלנו לא נרשה עבודת ילדים. ואומנם אחד החוקים הראשונים שהחוקה בנות ישראל אסר עבודות ילדים וחייב את הוריהם לשלוח אותם לבית הספר".

אחד הסיפורים הטובים והמלבבים בקובץ הוא 'הגינה אשר על הגג', ששלב בזמנו גם במקראות לבתי הספר. הוא מבטא גם את שאיפותיה של המספרת, שכל ימיה גרה בעיר וחלמה על חיי הגשמה בכפר. גיבור הסיפור הוא הילד התימני 'ידיד', העוסק במכירת ממתקים בקולנוע, וכן גלידה בקיץ ותר בחרוף. אולם את חלומותיו הוא מגשים בטיפוח הגינה הדלה שלו על הגג. הגינה מורכבת מ"שני ארזים, שלושה פחים, דלי שבור, סיר נקוב, עצים מבוקק-גינה" הוא זוכה לגדל מלפפון אחד ושתי עגבניות, שאינו רוצה לקטוף אותם. אבל יום אחד הוא שומע את קולו של ה'הכס' התימני המספר להלמדי על הבאת הביכורים בימי בית שני. כעת ידע ידידיה מה יעשה עם ביכורי גינתו. הוא מצטרף לטקס הביכורים של הקרן הקיימת. יחד עם כל הילדים הוא מביא את ביכוריו שלו:

"ובתוך כל אלה הביטו וראו: מי שם על הגמה למעלה, נישא מכולו ילד יחיד ובודד, קטן קומה הוא, שחור עינים. גופו צנום ורגליו דקות. ידידיה... מניף ידידיה את לוח העץ שלו למימכר ממתקים בקולנוע, המקושט ירקן ועליו המלפפון האחד ושתי העגבניות מביכורי גנו, מניף הוא וקורא ברגש:

הנה הבאתי

מראשית סרו גנו

מנחת קודש

לגאולת אדמת ישראל"...

מחן, אם כן, טיב הגבורה שבסיפורים האלה אין הם גיבורי מחתרת חסמבאים שידעיים לפענח תעלומות שהמבוגרים אינם יכולים לפתור אותן. אין הם שוטרים וחיללים קטנים, הלוחמים באומץ לב, בעזרת כלי נשק משוכללים, נגד אויבי העם והחברה. מעשי הגבורה שלהם הם צנועים הרבה יותר: עבודת אדמה, שמירה והגנה. ובנגוד לסיפורי חבורות מקובלים אין הם פועלים כדי להוכיח שאינם גופלים מן המבוגרים ואפילו עולים עליהם. אדרבה: הם רואים את עצמם כממשעפי זרע של המבוגרים, הנעצצים עליהם, נשאת השקפת העולם שלהם הם מאמנים ללא ביקורת.

הדגישת הקשר בין ההרואיזם הציוני, שפירושו בניין הארץ והגנה עליה, ובין זעבר המפואר של העם: מיכאל יוזם הקמת אגודה של 'מכבים' בבן שמן. והעבר המפואר של העם: מיכאל יוזם הקמת אגודה של 'מכבים' בבן שמן. - ההרואיזם הציוני מבטאים את היסוד האידאולוגי שבסיפור: "המכבים הגדולים - אמר - אליכם באתי עתה. עשייתם מעשי גבורה למען כפרכם, למען ארצכם עמכם. גם אני רוצה לעשות מ שהו וכל הילדים רוצים, אך אין אנו יודעים

מזה נעשה" ('המכבים מבן שמן').

בהתאם לתפיסה של הזמן כוחו של היחיד נובע מהיחיד חלקו של קבוצה מלכודת המודעת להשגת מטרותיה (הקבוצה, תנועת הנוער). חבורה של ארבעה ילדים מסייעים בהדפסת החקפה של שודדים ערבים והם זוכים בשבחי המבוגרים: "למחרת היום היה עמק הירדן כמרוקחה. דבר ההתפללות שסוכלה בזכותם של הילדים, עשה לו כנפיים, ושמים של הארבעה מכנרת נישא בפי כול" ('הארבעה מכנרת').

בסיפור אחר מתחמק יוסי מבית הספר ומצטרף לגודד העבודה על שם טרומפלדור, ושם הוא שותה בצמא את דבריו של צבי החלץ: "שמע, בחור, אמר אם אומנם רוצה אתה להשאיר איתנו, צריך לכתוב הביתה לב לידאנו. אך עליך לדעת: קשה העבודה, לבטלים אין מקום בתוכנו... פלוגות לנו בהודו... בשומרון ובגליל. סוללים אנו ובונים וחופשים... עלינו לייבש את הביצות, לנטוע ולזרוע" ('בן הגודד').

חילדים בסיפורים מעריצים את המבוגרים, מאזינים לסיפוריהם ורוצים ללכת בדרכם. כמותם הם רוצים לצאת כשליחים אל האחים בגולה, ללמדם עברית ולהכשירם לעבודת האדמה בארץ ישראל, ('השללחים בעמק יזרעאל'). המיתוס של תל חי, שהיה מרכזי כל כך בחזית הישוב, ממלא תפקיד חשוב בחינוכם של הגיבורים הקטנים:

"יותר מכול אהב רובה (הילד גיבור הסיפור) להקשיב לסיפורי תל חי ו'הגיבור הגידם', יוסף הגלילי. אבא של ינאל ואבא של שלומי וכל האחרים מן המושבה והקבוצה ידעוהו פנים אל פנים, כשהיה עוד חורש אדמת דגניה בידו האחת. כאן, בחצר כנרת, התכנסו מכל הארץ השומרים והחלוצים שעלו ברגל לתל חי, לעזרת יוסף טרומפלדור וחבריו. והחזרים לאחר הקרב הביאו לכאן את הברירה האיומה" ('הארבעה מכנרת').

העיר מופיעה בסיפור 'ילדי עוני'. כמו בחברה סיפורים בני התקופה מובלטים בעיר החיבטים של עוני, צפיפות ולכלוך. שתי גיבורות הסיפור הזה הן "שרי בנות תימן קטנות בשמלותיהן הבלות", המוכרות פיתות כדי לסייע בפרנסת משפחותיהן. מתוך ההקשר של הקובץ כולו, יכול הקורא

השורה הפותחת את השיר היא: "יהונתן הקטן". אכן, האינפורמציה המוצעת בשורה ראשונה זו היא צנועה בכמותה, צנומה, אולי אפילו פחות מכך. "בכל זאת יש בה משהו". שני פרטים אינפורמטיביים נתנים כאן: שמו של גיבור השיר, וגילו המשיער. קוראים לו יהונתן. והוא "קטן". עד כמה הוא קטן? זאת לא נדע בברור, עד שיתחזר - בשורה העוקבת - שיוכו לגן הילדים. אך בכל זאת, למרות חלקיות האינפורמציה בשורה הראשונה ביחס לגילו של יהונתן, קל להניח, שהוא בודאי רחוק מלהיות בגיל בית ספר תיכון. איש לא יכנה תלמיד בחמישית או בשישית, "יהונתן הקטן". כך שברור שיהונתן קטן למדי, ילד ממש. וזה מזכה אותו בכמה נקודות אהדה מבחינת הקורא. קל וחומר הקונטציות הסימפטיות הנספחות לשם "יהונתן" מכוח האלוזיה ליהונתן המקראי, שאפשר לומר עליו הרבה דברים טובים ואפילו לא דבר רע אחד. אף המצלול וההרזיה שבשורה "יהונתן הקטן" מסייעים לאופי הסימפטי והנעים המופק מהמפגש הראשון עם גיבור השיר. כך שלמרות "הצנע האינפורמטיבי" המופגן בשורה הראשונה של השיר עדיין יש בה לא מעט כדי לעורר ולדרבן את הקורא לטפח כותרת מחמיאה ביחס ליהונתן. נמשיך בתהליך הקריאה. "רץ בבוקר" זהו עד כאן. למרות שהשורה עדיין לא נשלמה. כי כבר בחלק ראשון זה של השורה השניה משתחררת אינפורמציה חדשה הרלוואנטית לכותרת הנבנית והולכת. יהונתן "רץ בבוקר", ללמדך שהוא ילד עירני, מלא מרץ, קם בבוקר "עם צליל מזדלגנה בלב", כפי שהתנסחו פעם בשפה גששית. כך שהכותרת החיובית והמחמיאה ביחס ליהונתן הקטן אינה רק מאושרת, אלא אף מתעשרת. וההמשך: "אל הגן" ובכן, יהונתן הקטן, קם בבוקר ורץ אל הגן. כביכול, אין בחוספת אינפורמטיבית חדשה זו כדי לאיץ את הכותרת שטופחה עד כה, לכאן או לכאן. אלא כביכול, ולכאורה בלבד, שכן התיבה "גן", קל וחומר בהקשר הנתון, מפגינה עמימות בדרגת המשמעות. ומתוך כך כלל לא מחוור לאיזה גן בדיק יהונתן רץ בבוקר. מחד, התיבה "גן" מעידה ומלמדת על גן הילדים (וכאן אישור ועישות ההשערה הקודמת הנוגעת לגילו של יהונתן הקטן: בן ארבע, או חמש לכל היותר).

אך מאידך, התיבה "גן" יכולה עוד להעיד וללמד על גן משחקים, או גן שעשועים, משהו כמו פארק עירוני. והפער וההפרש בין שתי האפשרויות הפרשניות השונות של התיבה "גן" בהקשר הנתון, רחוקים מלהיות משוללי

"יהונתן הקטן": קריאה חדשה בשיר ילדים נוסף

מאת: יאיר מזור

קשה לחשוב על שיר ילדים שגור יותר, שיגרתי יותר, ובעצם, מדוע לא נאמר זאת כאן, ובקול רם, שחוק ומשופשף יותר מ"יהונתן הקטן". בתודעה הקולקטיבית הישראלית, לפחות זו שניתן לשחזר לפני שניים שלושה, עשורים, "יהונתן הקטן" מתחבר עם שירת ילדים ברמה האלמנטרית ביותר, ואלו, במידה ידועה, ברמה הפחות מחמיאה לשירת ילדים.

"יהונתן הקטן" כטקסט סיפורתי, מקובל כקטן מאוד. מאד. וכיוון ש"יהונתן הקטן" מקובל עוד בתודעה הקולקטיבית כאחד השגדידים הראשונים של שירת הילדים הישראלית, השירות שהוא עושה לשם הטוב של שירת הילדים, הוא שירות שאפשר, וכנראה כדאי, לוותר עליו. אפשר כמובן לקום ולטעון אחרת, ואולי אפילו להתקומם כנגד קביעה שכזאת. שכן, מה כבר רוצים כאן מ"יהונתן הקטן"? הרי מדובר בסך הכל בכמה שורות פשוטות, בשיר נחמד לגיל הרך, אשר אינו מתיימר לייצג שום מציאות שירית ובוודאי לא להעיד על הפואטיקה של שירת הילדים העברית. בקיצור: על מה כל הרעש? אלא שאין זה בדיק כך.

יהונתן הקטן

יהונתן הקטן
רץ בבוקר אל הגן.
הוא טפס
על העץ
אפרוחים חפץ

אֵלֵי אֲבִי, אֵלֵי אֲבִי,
חֹרֵגִים כְּאַחֲסִי...
אֵן הַצֵּץ הַתֵּלֵל
לֵאסֵף קֵץ

אפשרות אחת לממש את הטקסט, לפורש אותו, היא לקרוא אותו "קריאה קרובה" "לאורכו" דווקא. שכן, קריאה פרשנית של הטקסט לאורכו דווקא, מתוך ציות לכיוון התנהלותו של רצף הטקסט (מראשית ועד אחרית), מאפשרת אבחון קולע וזק יותר של תופעות דינאמיות המתרחשות בטקסט. ומשום שתופעות הדינאמיקה של רצף הטקסט הן בעלות נוכחות וחשיבות מכרעת ב"שיר" "יהונתן הקטן", פרשנות "אופקית" של השיר, הקריאה "לאורכו", היא מדיניות הקריאה המבוקרת כאן.

השיר וקריאתה לאורכו.

השורה הפותחת את השיר היא: "יהונתן הקטן". אכן, האינפורמציה המוצגת בשורה ראשונה זו היא צנועה בכמותה, צנומה, אולי אפילו פחות מכך. "בכל זאת יש בה משה". שני פרטים אינפורמטיביים נחננים כאן: שמו של גיבור השיר, וגילו המשוער. קוראים לו יהונתן. והוא "קטן". עד כמה הוא קטן? זאת לא נדע בברור, עד שיתחזר - בשורה העוקבת - שירכו לגן הילדים. אך בכל זאת, למרות חלקיות האינפורמציה בשורה הראשונה ביחס לגילו של יהונתן, קל להניח, שהוא בודאי רחוק מלהיות בגיל בית ספר תיכון. איש לא יכנה תלמיד בחמישית או בשישית, "יהונתן הקטן". כך שברור שיהונתן קטן למדי, ילד ממש. וזה מזכה אותו בכמה נקודות אחדות מבהינת הקורא. קל וחומר הקונטרסציות הסימפטיות הנספחות לשם "יהונתן" מכוח האלוזיה ליהונתן המקראי, שאפשר לומר עליו הרבה דברים טובים ואפילו לא דבר רע אחד. אף המצלול והחריזה שבשורה "יהונתן הקטן" מסייעים לאופי הסימפטי והנעים המופק מהמפגש הראשון עם גיבור השיר. כך שלמרות "הנע האנפורמטיבי" המופגן בשורה הראשונה של השיר עדיין יש בה לא מעט כדי לעורר ולדרבן את הקורא לספח כותרת מחמיאה ביחס ליהונתן. נמשך בתהליך הקריאה. "רץ בבוקר" זהו עד כאן. למרות שהשורה עדיין לא נשלמה. כי כבר בחלק ראשון זה של השורה השנייה משתחררת אינפורמציה חדשה הירילואנטית לכותרת הנבנית והולכת. יהונתן "רץ בבוקר", ללמדך שהוא ילד עירני, מלא מרץ, קם בבוקר "עם צליל מנדולינה בלב", כפי שהתנסחו פעם בשפה גששית. כך שהכותרת החיובית והמחמיאה ביחס ליהונתן הקטן אינה רק מאושרת, אלא אף מתעשתת. והתמשך: "אל הגן" ובכן, יהונתן הקטן, קם בבוקר ורץ אל הגן. כביכול, אין בתוספת אינפורמטיבית חדשה זו כדי לאייד את הכותרת שטופחה עד כה, לכאן או לכאן. אלא כביכול, ולכאורה בלבד, שכן התיבה "גן", קל וחומר בהקשר הנתון, מפגינה עמימות בדרגת המשמעות. ומתוך כך כלל לא מחזור לאיזה גן בדיוק יהונתן רץ בבוקר. מחד, התיבה "גן" מעידה ומלמדת על גן הילדים (וכאן אישור ועישות ההשערה הקודמת הנוגעת לגילו של יהונתן הקטן: בן ארבע, או חמש לכל היותר).

אך מאידך, התיבה "גן" יכולה עוד להעיד וללמד על גן משחקים, או גן שעשועים, משהו כמו פארק עירוני. והפעל וההפרש בין שתי האפשרויות הפורשניות השונות של התיבה "גן" בהקשר הנתון, רחוקים מלהיות משוללי

"יהונתן הקטן": קריאה חדשה בשיר ילדים נוסח

מאת: יאיר מזוז

קשה לחשוב על שיר ילדים שגור יותר, שיגורתי יותר, ובעצם, מדוע לא נאמר זאת כאן, ובקול רם, שחזק ומשופשף יותר מ"יהונתן הקטן". בתודעה הקולקטיבית הישראלית, לפחות זו שניתן לשתור לפני שנים שלוש, עשורים, "יהונתן הקטן" מתחבר עם שירת ילדים ברמה האלמנטרית ביותר, ואולי, במידה ידועה, ברמה הפחות מחמיאה לשירת ילדים.

"יהונתן הקטן" כטקסט סיפורתי, מקובל כקטן מאוד. ומזון ש"יהונתן הקטן" מקובל עוד בתודעה הקולקטיבית כאחד השגורים הראשונים של שירת הילדים הישראלית, השירות שהוא עושה לשם הטוב של שירת הילדים, הוא שירות שאפשר, ונראה כדאי, לוותר עליו. אפשר כמובן לקום ולטעון אחרת, ואולי אפילו להתקומם כנגד קביעה שכזאת. שכן, מה כבר רוצים כאן מ"יהונתן הקטן"? הרי מדובר בסך הכל בכמה שורות פשוטות, בשיר נחמד לגיל הילד, אשר אינו מתיימר לייצג שום מציאות שירית ובודאי לא להעיד על הפואטיקה של שירת הילדים העברית. בקיצור: על מה כל הרעש? אלא שאין זה בדיוק כך.

יהונתן הקטן

יהונתן הקטן
רץ בבוקר אל הגן.
חוא טפס
על העץ
אפרוחים חפס

אפשרות אחת לממש את הטקסט, לפרש אותו, היא לקרוא אותו "קריאה קרובה" "לאורכו" דווקא. שכן, קריאה פרשנית של הטקסט לאורכו דווקא, מתוך צינת לכיוון התנהלותו של רצף הטקסט (מראשית ועד אחרית), מאפשרת אבחון קולע ודק יותר של תופעות דינאמיות המתרחשות בטקסט. ומשום שתופעות הדינאמיקה של רצף הטקסט הן בעלות נוכחות וחשיבות מכרעת ב"שיר" "יהונתן הקטן", פרשנות "אופקית" של השיר, הקריאה "לאורכו", היא מדיניות הקריאה המוכררת כאן.

משמעות. שכן, כל אחת משתי האפשרויות הפרשניות השונות משפיעה באורח מכריע על הכותרת שטופחה עד כה. אם יתוונת הקטן רץ בבוקר אל גן הילדים, הכותרת לא רק ממשיכה לעמוד על כנה, אלא אף מתעשתת, שבה ומאושדרת. ללמדך: יתוונת הקטן, שהוא ילד חביב וחיוני, רץ בבוקר בשמחה אל מוסד החינוך אליו הוא שיין, ומתוך כך הוא ממשיך לציית לציפיות-החיוביות שטופחו ביחס אליו. אך אם יתוונת הקטן רץ בבוקר אל גן השעשועים (במקום לרוץ/ללכת למוסד החינוכי שלו) הוא מנפץ את הציפיות החיוביות שטופחו ביחס אליו: שוב הוא אינו ילד כה טוב כפי שחשבנו עד כה, אלא ילד שובב, המתחמק ממוסד החינוך שלו ומפר את האמון שהופקד בידו (מניחים לו לצאת בבוקר לבד, ללא ליווי, כי מאמינים שילך ישר אל גן הילדים ולא לשום מקור אחר). ואם האפשרות הפרשנית השניה היא התקפה, הכותרת שטופחה עד כה תובעת עידכון דחוף. לא שיתוונת ייחשב פושע מעתה: אך הוא מפגין פגם התנהגותי שלא אובחן קודם לכן. כך שהמשמעות העמומה, המתפרשת לשני פנים, של התיבה "גן" בהקשר הנתון, מתפקדת על תקן של פרשת דרכים מבחינת תהליך הקליטה הדינאמי של רדף הטקסט. להיות או לא להיות. כך או ההפך. ולפי שהאינפורמציה עד כה אינה מספקת חומר חדש שיאפשר הכרעה, לכאן או לכאן, הקורא מטפח ציפיה כי ההמשך ינפק את אותו חומר אינפורמטיבי חדש ומבוקש. כך תהליך הקריאה הופך נמרץ ומואץ יותר: החסך באינפורמציה הנתבעת לצורך מימוש נכון ושלם של הטקסט, מספק "חומר גלם" לסקרנות הקורא, ומתוך כך מדרבן ומלבה את התעניינותו ועירנותו של הקורא.

ואמנם, ציפיותיו הדריכות של הקורא להמשך שיביא את החסך על סיפוקו בכך שישחרר אינפורמציה חדשה שתאפשר הכרעה בין שתי האפשרויות הפרשניות השונות של התיבה "גן" - אותן ציפיות אינן נמצאות מופרכות. ההמשך הסמוך אכן "מספק את הסחורה": "הוא טיפס/על העץ". נכון שאפשר שיהיו עצים בחצר גן הילדים. אך העץ, בכל זאת מתחבר באורח הדוק, מידי וטבעי. יותר עם פארק מקומי, או אפילו עם גינה ציבורית. או גן שעשועים. כך, שלמרות העובדה שהאינפורמציה החדשה הנחשפת ברצף הטקסט אינה מאשרת מפורשות שיתוונת הקטן אמנם רץ בבוקר אל גן השעשועים דווקא (ולא אל גן הילדים, כראות וכתבע) היא מקנה לאפשרות "המפלילה" מקדם סבירות גבוהה יותר.

הדינאמיקה של רצף הטקסט הספרותי המתגשמת בשרי, מפגינה כאן

איפוא מפנה ותנופה כאחת. הסדק הראשון המסתמן בכותרת החיובית ביחס ליתוונת הקטן נחשף מחמת ההיסוס הקודם: הייתכן שיתוונת הקטן רץ בבוקר לגן השעשועים תחת ללכת כנדרש לגן הילדים? עתה הסדק מתרחב וחוץ לאפשרות ברמת ודאות סבירה למד: הטיפוס על העץ מאשש את האפשרות "המפלילה" ובאותה עת מחליש את האפשרות המזכה, "החפה מפשע". כיוון שכן, הכותרת החיובית באורח מחלט (ביחס ליתוונת הקטן) שטופחה מראשית השרי, קוראת לעידכונה: התעשתות האפשרות "המפלילה" אינה מניחה אחרת.

כאן צריך אולי לעצור לרגע, ולהטעים את הטענה הבאה. קשה, כמובן, להניח שכל קורא (ואפילו אינו ילד, אלא מבוגר מפגין רגישות לשירה) יכול להבחין בכל הדקויות הטקסטואליות המאובחנות ומתנסחות כאן. קל יותר להניח כי רק קוראים מעטים מאד ומיומנים מאד יכולים להתחקות אחר אותן דקויות טקסטואליות. אך אפשרות אמפירית זאת אינה יכולה להכחיש את העובדה העקרונית, כי אותן דקויות טקסטואליות אכן נוכחות ומתנסחות בטקסט. לכן, כאשר מדובר כאן בקורא המשוער, מדובר באמת בקורא פוטנציאלי, שהוא הקורא האידיאלי לאמור: קורא המממש את הטקסט באורח המושלם ביותר, בלא לחסר או לפסוח על החסויה שבתחבולות הספרותיות המגויסות על ידי הטקסט. הפסקנו בטיפוס על העץ. ובכן, העובדה שברמת הקונוטציות המקובלות, העץ מתחבר באורח אוטומטי יותר, מימלאי יותר, עם גן שעשועים מאשר עם גן ילדים (כמו שעשועים למשל, או מדבקות עם שמות, מתחברים באורח אוטומטי יותר עם גן ילדים מאשר עם גן שעשועים), השרות "הוא טיפס / על העץ" מעמידות בספק את פשרותה המוחלטת של הכותרת המחמיאה שטופחה עד כה, ומקנות תוקף לכותרת המפלילה. כך שלאחר אותה פרשת דרכים, בה היה חסך באינפורמציה שתאפשר הכרעה בין שתי הכותרות היריבות, ההמשך ("הוא טיפס / על העץ") מנפק את אותה אינפורמציה נשאפת. ואותה אינפורמציה חדשה ונשאפת מכריעה בכיוון התעשתות הכותרת המפלילה (יתוונת הקטן רץ בבוקר לגן השעשועים במקום, כראות, לגן הילדים) על חשבון החלשותה, במקביל, של הכותרת המחמיאה באורח מוחלט (רב לא דבק ביהונתן הקטן).

ההמשך הסמוך משחרר אינפורמציה נוספת השבה ומפגינה את תקפותה של אותה הכרעה: "אפרוחים חיפש". האפרוחים שבקן לא רק מתחברים באורח טבעי יותר לפארק מקומי (או גן שעשועים ובו עצים לרוב) או

איפוא מפנה ותנופה כאות. הסדק הראשון המסתמן בכותרת החיובית ביחס ליהנותן הקטן נחשף מחמת ההיסוס הקודם: הייתכן שיהנותן הקטן רץ בבוקר לגן השיעשועים תחת ללכת כנדרש לגן הילדים? עתה הסדק מתרחב והופך לאפשרות ברמת ודאות סבירה למדי: הטיפוס על העץ מאשש את האפשרות "המפלילה" ובאותה עת מחליש את האפשרות המוכה, "החפה מפשע". כיוון שכך, הכותרת החיובית באורח מוחלט (ביחס ליהנותן הקטן) שטופחה מראשית השיק, קוראת לעידכונה: התעשרות האפשרות "המפלילה" אינה מניחה אחרת.

כאן צריך אולי לעצור לרגע, ולהטעים את הטענה הבאה. קשה, כמובן, להניח שכל קורא (ואפילו אינו ילד, אלא מבוגר המפגין רגישות לשירה) יכול להבחין בכל הדקויות הטקסטואליות המאובחנות ומתנסחות כאן. קל יותר להניח כי רק קוראים מעטים מאוד ומיומנים מאוד יכולים להתחקות אחר אותן דקויות טקסטואליות. אך אפשרות אמפירית זאת אינה יכולה להכריש את העובדה העקרונית, כי אותן דקויות טקסטואליות אכן נוכחות ומתסחרות בטקסט. לכן, כאשר מדובר כאן בקורא המשוער, מדובר באמת בקורא פוטנציאלי, שהוא הקורא האידיאלי לאמור: קורא המממש את הטקסט באורח המושלם ביותר, בלא לחסר או לפסוח על החסירה שבחובלות הספרותיות המגולגלות על ידי הטקסט. הפסקנו בטיפוס על העץ. ובכן, העובדה שברמות הקונטציות המקובלות, העץ מתחבר באורח אוטומטי יותר, מימילאי יותר, עם גן השיעשועים מאשר עם גן ילדים (כמו שעצמועים למשל, או מדבקות עם שמות, מתחברים באורח אוטומטי יותר עם גן ילדים מאשר עם גן השיעשועים), השורות "הוא טיפס / על העץ" מעמידות בספק את פשרות המוחלטת של הכותרת המחמיאה שטופחה עד כה, ומקנות תוקף לכותרת המפלילה. כך שלאחר אותה פרשת דרכים, בה היה חסך באינפורמציה שתאפשר הכרעה בין שתי הכותרות היריבות, החמשך ("הוא טיפס / על העץ") מנפק את אותה אינפורמציה נשאפת ואותה אינפורמציה חדשה ונשאפת מכריעה בבחון התעשרות הכותרת המפלילה (יהנותן הקטן רץ בבוקר לגן השיעשועים במקום, כלאות, לגן הילדים) על חשבון החלשותה, במקביל, של הכותרת המחמיאה באורח מוחלט (רוב לא דבק ביהנותן הקטן).

החמשך הסמור משחזר אינפורמציה נוספת השבה ומפגינה את תקיפותה של אותה תכונה: "אפרוחים חיפס". האפרוחים שבקן לא רק מתחברים באורח טבעי יותר לפארק מקומי (או גן שיעשועים ובו עצים לרוב) או

משמעות. שכן, כל אחת משתי האפשרויות הפרשניות השונות משפיעה באורח מכריע על הכותרת שטופחה עד כה. אם יתוונתו הקטן רץ בבוקר אל גן הילדים, הכותרת לא רק ממשיכה לעמוד על כנה, אלא אף מתעשרת, שבה ומאושררת. ללמדך: יהנותן הקטן, שהוא ילד חביב וחייב, רץ בבוקר בשמחה אל מוסד החינוך אליו הוא שייך, ומתוך כך הוא ממשיך לציית לצפיפות החיוביות שטופחו ביחס אליו. אך אם יתוונתו הקטן רץ בבוקר אל גן השיעשועים (במקום לרוץ/ללכת למוסד החינוכי שלו) הוא מנפץ את הצפיפות החיוביות שטופחו ביחס אליו. שוב הוא אינו ילד כה טוב כפי שהשבנו עד כה, אלא ילד שובב, המתחמק ממוסד החינוך שלו ומפר את האמון שהופקד בידי (מנהלים לו לצאת בבוקר לבד, ללא ליווי, כי מאמינים שילך ישר אל גן הילדים ולא לשום מקור אחר). ואם האפשרות הפרשנית השניה היא התקפה, הכותרת שטופחה עד כה תובעת עידכון דחוף. לא שיהנותן יחשב פושע מעתה: אך הוא מפגין פגם התנהגותי שלא אוהבו קודם לכן. כך שהמשמעות העמומה, המתפרשת לשני פנים, של התגיבה "גן בחקשר הנותן, מתפקדת על תקן של פרשת דרכים מבוחינת תהליך הקליטה הדינאמי של רדף הטקסט. לחיות או לא להיות. כך או ההפך. ולפי שהאינפורמציה עד כה אינה מספקת חומר חדש שיאפשר הכרעה, לכאן או לכאן, הקורא מטפח ציפיה כי ההמשך ינפק את אותו חומר אינפורמטיבי חדש ומבוקש. כך תהליך הקריאה הופך נמרץ ומואץ יותר: החסך באינפורמציה הנתבעת לצורך ממושך נכון ושלם של הטקסט, מספק "חומר גלם" לסקרנות הקורא, ומתוך כך מדרבן ומלבה את התעניינותו וערנותו של הקורא.

ואמנם, ציפיותיו הדורכות של הקורא להמשך שיביא את החסך על סיפוקו בכך שישחזר אינפורמציה חדשה שתאפשר הכרעה בין שתי האפשרויות הפרשניות השונות של התגיבה "גן" - אותן ציפיות אינן נמצאות מופלכות. ההמשך הסמור אכן "מספק את הסחורה": "הוא טיפס/על העץ". ובכן שאפשר שיהיה עציים בחצר גן הילדים. אך העץ, בכל זאת מתחבר באורח חדק, מידי וטבעי, יותר עם פארק מקומי, או אפילו עם גינה ציבורית. או גן השיעשועים. כך, שלמרות העובדה שהאינפורמציה החדשה הנחשפת ברצף הטקסט אינה מאשרת מפורשות שיהנותן הקטן אמנם רץ בבוקר אל גן השיעשועים דווקא (ולא אל גן הילדים, כלאות וכתבע) היא מקנה לאפשרות "המפלילה" מקדם סבירות גבוהה יותר.

הדינאמיקה של רצף הטקסט הספרותי המתגשמת בשיק, מפגינה כאן

לשדרה, מאשר לג' ילדים, אלא אף מקנים תוקף נוסף להכרעה ש"הכשירה" את הכותרת המפלילה. כי יהונתן המטפס על העץ בחיפוש אחר אפרוחים מפגין פעם נוספת התנהגות חורגת מן הנורמה הראויה. ניתן ומותר להניח כי יהונתן הקטן (כשאר הילדים) הונחה והוזהר לא אחת, כי הוא חייב להתרחק מקני ציפורים כדי לא לחבל במנוחת הגוזלים ולא להבהיל אותם משלוותם. אך יהונתן הקטן אינו שועה לאותה אזהרה: לא רק שהוא אינו משתדל לאפשר את מנוחת האפרוחים, הוא מתעלם בעליל מנורמות של התנהגות נאותה ומפגין העדר התחשבות באותן נורמות ובמנוחת האפרוחים כאחת.

נמצא איפוא, שחשיפת האינפורמציה החדשה בדצף הטקסט ("אפרוחים חיפש"). מוסיפה לאפשר ולאיש את הכותרת המפלילה. ביחס ליהונתן הקטן: לא רק שהוא חומק ממוסד החינוך שלו (ומתוך כך גם מועיל באמון שנתנו בו) אלא הוא מוסיף "פשע על חטא" בטיפוסו על העץ ובגסיונו לחבל במנוחת האפרוחים. כך, בעוד שהכותרת התחלית, המחמיאה, הולכת וניכחדת, הכותרת המפלילה שבאה תחתיה, צוברת עוצמה ומפגינה תקפות, צעד אחר צעד. וההמשך הסמוך חושף אינפורמציה נוספת המריצה ומאיצה אותו תהליך ומבצרת את תקפותו: "אוי ואבוי לו, לשובב". וכאן מתחללת מהפכה פואטית קטנה. עד כה, המספר (הקול הדובר) בשיר, שמר באופן מוקפד על מעמדו כמספר חיצוני ובלתי מחערב: הוא ערסל את אירועי העלילה אך מעולם לא התערב ולא הביע את דעתו. אך כאן נקטת תמורה רטורית דרמטית למדי: המספר נוטש את מדיניותו הדיטורית הקודמת (שאפשר להמשיך אותה למעמד כוח הכומות הנחולות: משיקף ואינו מתערב), נשמת מן הניטרליות המובלגת אותה הפגין עד עתה, מתערב ומבקיע אל תוך עולם העלילה, ומביע את דעתו הביקורתית על יהונתן הקטן. פלישתו האמורה של המספר לעולם העלילה מתוך ויתור על מעמדו האובייקטיבי הקודם, הוא מפנה רטורי משמעותי המחזק את הכותרת המפלילה מכיוון לא חוזר. עד כה הכותרת המפלילה צברה תוקף ועוצמה מכוח נחוני הטקסט שדיווחו לקורא באורח אובייקטיבי. על ידי מספר חבוי ובלתי מתערב. אך עתה הכותרת המפלילה מתעשתת עוד מכוח התערבות המספר, המספק את סמכותו השיפוטית, המחנכת, כמו שביאליק כתב ב"החצוצרה נתביישה", בלא "פירכוס".

כאן איפוא שלב חדש ומכריע בטיפוח הכותרת המפלילה (וממילא, בהכחדת הכותרת המחמיאה). אך לא השלב האחרון. חתימת השיר מקנה

תוקף נוסף לכותרת המפלילה, הנתונה כבר, זה זמן, בתנופת היתעצמות והיתבצרות: "חור גדול במכנסיו" ... ממש החסא ועונשו: דוסטויבסקי בניקוד לבני הנעורים ...

אכן, איש אינו שוכח כאן שהמספר אינו משחרר שום אינפורמציה מפורשת המעידה על קשר נביעתי בין הטיפוס על העץ ולבין החור שניבעה במכנסיו של יהונתן הקטן. ואיש אף אינו שוכח כאן את הארתם והערותיהם המעיליות של פרי ויטרנברג בענין זה. אך אין פחות ודאית העובדה כי הדובר בשיר (המספר) מטפח בכוונה מוקפדת היטב את הרושם, כי אמנם יש קשר סיבתי בין הטיפוס על העץ לבין החור במכנסים. מתוך "ארסנל" האפשרויות הפוטנציאליות, זאת נראית האפשרות הסבירה יותר.

ההתעצמות וההאצה של תהליך טיפוח הכותרת המפלילה אובחנו במיוחד בהתחללות התמורה הרטורית: במהלכה המספר משיל את המסווה של אובייקטיביות, פולש לעלילה, מתערב בעולמה, ובתוקף סמכותו האוטוריטטיבית דוחק בקורא לדבוק ביוצר שאת בכותרת המפלילה. ואותה התעצמות צוברת תאוצה שיאית (בה מסתיים השיר) בשעה שהמספר "המרשיע" מדרבן את הקורא לאמץ את המסקנה כי החור שניבעה במכנסיו של יהונתן הקטן, הוא בבחינת עונש צודק על שובבותו ומעלליו. באקורד נסיקתי זה, תם ונחתם כאן לא רק השיר, אלא אף התהליך השיטתי והמושטר של עידכון וטיפוח כותרות. השיר שפתח בטיפוח כותרת מחמיאה ביחס ליהונתן הקטן, ניתן בהמשך את תהליך פיתוח הכותרת לפרשת דרכים, בה הסתמן הסדק הראשון בכותרת המחמיאה. מכאן ואילך השיר התחיל לטפח בשיטתיות מוקפדת כותרת מפלילה ביחס ליהונתן הקטן, ובאורח סימולטני הכותרת המחמיאה החלה להישמט, לאבד גובה, עד שניגרעה לגמרי. הכותרת המפלילה נוסקת לקראת שיאה בעיקר מכוח שתי "תנופות פואטיות": תנופה רטורית ותנופה תמטית. בתנופה הרטורית מתערב המספר במפתיע בעולם העלילה ומרשיע במפורש את יהונתן הקטן ("אוי ואבוי לו, לשובב"). ובתנופה התמטית המספר דוחק בקורא להניח כי החוקר במכנסיו של יהונתן הקטן הוא עונשו על שובבותו (עובדה שאובייקטיבית לא הוכחה). עד כאן. כי כאן התהליך תם. תם אך בהחלט לא נחתם. עדיין לא כי התחכום האסתטי של הטקסט הספרותי המתנסח ב"יהונתן הקטן", מפגין פעילות פואטית נוספת. ולא סתם פעילות פואטית נוספת, אלא כזו המזהה עם אותה שיטתיות ועם אותה שיפוטיות ממושטרת שכבר אובחנו בקודמתה.

ותוק נוסף לכותרת המפלילה, הנתונה כבר, זה זמן, בתנופת היתעצמות והיתעצרות: "חור גדול במכניזם" ... ממש החטא ועונשו: דוֹסְטוֹיבְּסְקִי בנִקְיֹד לבני הנעורים...

אכן, איש אינו שוכח כאן שהמספר אינו משחרר שום אינפורמציה מפורשת המעידה על קשר נביעתי בין הטיפוס על העץ ולבין החור שניבעה במכניזם של יחונתן הקטן. ואיש אף אינו שוכח כאן את האחרים והעורותיהם המועילות של פרי ושטרנברג בענין זה. אך אין פחות ודאית העובדה כי הדובר בשיך (המספר) מטפח בכוונה מוקפדת היטב את הרושם, כי אמנם יש קשר סיבתי בין הטיפוס על העץ לבין החור המכניזיים. מתוך "ארסנל" האפשרויות הפוטנציאליות, זאת נראית האפשרות הסבירה יותר.

ההתעצמות וההאצה של תהליך טיפוח הכותרת המפלילה אובחנו במיוחד בהתחללות התמורה הרטורית: במהלכה המספר משיל את המסווה של אוֹבִּיקְטִיבִּיזִית, פולש לעלילה, מתערב בעולמה, ובתוקף סמכותו האוטוריטטיבית דוחק בקורא לדבוק בידת שאת בכותרת המפלילה. ואותה התעצמות צוברת תאוצה שיאית (בה מסתיים השיך) בשעה שהמספר "המרשיע" מדדבן את הקורא לאמץ את המסקנה כי החור שניבעה במכניזם של יחונתן הקטן, הוא בבהינתן עונש צודק על שובבותו ומעלליו.

באקוורד נסיקתי זה, גם נחתם כאן לא רק השיך, אלא אף התהליך השיטתי והממושטר של עיזבון וטיפוח כותרות. השיך שפתח בטיפוח כותרת מהמראה ביחס ליחונתן הקטן, ניתב בהמשך את תהליך פיתוח הכותרת לפשרת דרכים, בה הסתמן הסדק הראשון בכותרת המהמיה. מכאן ואילך השיך התחיל לטפח בשיטתיות מוקפדת כותרת מפלילה ביחס ליחונתן הקטן, ובאורח סימולטני הכותרת המהמיה החלה להישפט, לאבד גובה, עד שניגדעה לגמרי. הכותרת המפלילה נוסקת לקראת שיאה בעיקר מכוח שרתי "תנופות פואטיות": תנופה רטורית ותנופה תמטית. בתנופה הרטורית מתערב המספר במפתיע בעולם העלילה ומרשיע במפורש את יחונתן הקטן ("אוי ואבוי לו, לשובב"). ובתנופה התמטית המספר דוחק בקורא להניח כי החוקר במכניזם של יחונתן הקטן הוא עונשו על שובבותו (עובדה שאובייקטיבית לא הוכחה). עד כאן. כי כאן התחילך גם. הם אך בהחלט לא נחתם. עדיין לא כי התחכום האסתטי של הטקסט הספרותי המתנסח ב"יחונתן הקטן", מפגן פעילות פואטית נוספת. ולא סתם פעילות פואטית נוספת, אלא כזו המזוהה עם אותה שיטתיות ועם אותה שיפוטיות ממושטרת שכבר אובחנו בקודמתה.

לשדרה, מאשר לנו ילדים, אלא אף מקנים תוקף נוסף להכרעה ש"הכרעה" זאת הכותרת המפלילה. כי יחונתן המטפט על העץ בהיפוש אחר אפשרויות מפגין פעם נוספת התנהגות החורגת מן הנורמה הראיית. ניתן ומותר להניח כי יחונתן הקטן (כשאר הילדים) הונחה וחוזה לא אחת, כי הוא חייב להתרחק מקניני ציפורים כדי לא לחבל במנוחת הגוזלים ולא להבהיל אותם משלוחותם. אך יחונתן הקטן אינו שועה לאותה אזהרה: לא רק שהוא אינו משתדל לאפשר את מנוחת האפרוחים, הוא מתעלם בעליל מנורמות של התנהגות נאותה ומפגין העדר התחשבות באותן נורמות ובמנוחת האפרוחים כאחת.

נמצא איפוא, שחשיפת האינפורמציה החדשה ברצף הטקסט ("אפרוחים חפשי"). מוסיפה לאפשר ולאשש את הכותרת המפלילה ביחס ליחונתן הקטן: לא רק שהוא חומק ממוסד החינוך שלו (ומתוך כך גם מועל באמון שנתנו בו) אלא הוא מוסיף "פשע על חטא" בטיפוסו על העץ ובנטייתו לחבל במנוחת האפרוחים. כך, בעוד שהכותרת התחלית, המהמיה, חולכת וניכחדת, הכותרת המפלילה שבאה תחתיה, צוברת עוצמה ומפגינה תקפות, צעד אחר צעד. וההמשך הסמוך ומבצרת את תקפותו: "אוי ואבוי לו, לשובב". וכאן ומאציה אותו תהליך ומבצרת את תקפותו: "אוי ואבוי לו, לשובב". שמו, מתחוללת מהפכה פואטית קטנה. עד כה, המספר (הקול הדובר) בשיך, שמו באופן מוקפד על מעמדו כמספר חיוני ובלתי מתערב: הוא ערטל את אירועי העלילה אך מעולם לא התערב ולא הביע את דעתו. אך כאן ננקטת תמורה רטורית דרמטית למדי: המספר נוטש את מדיניותו הרטורית הקודמת (שאפשר להמשיל אותה למעמד כוח הכומות הכחולות: משקיף ואינו מתערב), נשמת מן הניטרליות המוגבלת אותה הפגין עד עתה, מתערב ומבקיע אל תוך עולם העלילה, ומביע את דעתו הביקורתית על יחונתן הקטן. פלישתו האמורה של המספר לעולם העלילה מתוך ויתור על מעמדו האובייקטיבי הקודם, הוא מפתח רטורי משמעותי המחזק את הכותרת המפלילה מכיוון לא חוזי. עד כה הכותרת המפלילה צברה תוקף ועוצמה מכוח נתוני הטקסט שדיווחו לקורא באורח אובייקטיבי. על ידי מספר חבו ובלתי מתערב. אך עתה הכותרת המפלילה מתעשתת עוד מכוח התערבות המספר, המספק את סמכותו השיפוטית, המתנסחת, כמו שבאלדיק כתב "התוצאה נתיישה", בלא "פירכוס".

כאן איפוא שלב חדש ומכריע בטיפוח הכותרת המפלילה (וממילא, בהכחדת הכותרת המהמיה). אך לא השלב האחרון. חתימת השיך מקנה

שלוש פעמים בשיר המספר מתייחס באופן מפורש ליהונתן הקטן, בשעה שהוא מדווח על "העלוליו". "יהונתן הקטן" - "הוא" - "שובב". זה כינוי צפוף יחסית עם לוקחים בחשבון את הנפה הצנום, כמעט מכוון, של רצף הסקסט בשיר. ובכן.

הבחירה בכינוי כזה דווקא, ולא באחר, מעידה לא אחת על מערכת התייחסות הרחוקה מלהיות נטולת התכוונות. כך, למשל, בסיפור גירוש הגר וישמעאל במקרא (בראשית כא, 21-1), בו מוכסים את ישמעאל "הענף", "הילד", "בנו", "בן האמה הזאת". ואך מובן הוא כי כל כינוי מאלה מעיד על דיעה שונה על אותה דמות עצמה, על התייחסות ריגשית שונה כלפי אותה דמות עצמה. אלוהים, האובייקטיבי (כביכול, לפחות) מכנה את ישמעאל "נער", שהוא כינוי המשולל משמעות רגשית שיהיה. אכן, אלוהים מכנה עוד את ישמעאל "בן האמה" (ובכך מחרה אחרי שרה) אך כאן כוונתו אחרת: להזכיר לאברהם כי אכן ישמעאל הן בנה של שפחה ולכן אסור שיאפיל על יצחק בכל הכיוון בבכורה.

הכינוי "ילד" כבר מתחבר לאברהם (וכמוכן הכינוי "בנו") לפי שהוא מפגיש אהבת אב. עובדה, אגב, המוטעמת עוד כיוון שמבחינת הגיל, הכינוי "ילד" שוב אינו הולם את ישמעאל. כך, שדווקא "שגת הגיל" כאן, חושפת ביתר שאת את חבת האב ואהבתו. ואילו שרה שוטמת את ישמעאל, בעיקר לאחר שחוזה בו "מצחק" (שם, 10) כי "מצחק", במובן המקראי, יכול לבטא פעילות בעלת משמעות מינית. ישמעאל "המצחק", מפגין בכך את בגרותו המינית העלולה לנשל את יצחק מהירושה, להדיח אותו מהבכורה. המשטמה ששרה חשה כלפי ישמעאל, מאיצה אצלה את הסרת הכפפות, והיא משקיעה את כל עזיונותה כלפינו בכינוי שהיא מכנה אותו: "בן האמה הזאת". ובכן: דמות אחת, שלושה ארבעה כינויים, ושלוש התייחסויות המתנסחות ומצטברות לאורך רצף שקוטבו האחד שיוויון נפש וקוטבו האחר משטמה. וכאן: יהונתן הקטן הוא שובב. אכן, כאן כל שלוש ההתייחסויות מיתנסחות על ידי אותו מספר עצמו. אך בכל זאת, בכל אחת מהן הוא משחרר רגש אחר ביחס לנימענו הצעיר. בעוד שהכינוי "יהונתן הקטן" אינו חוסך חיבה הכינוי "הוא" נשמע אדיש למדי, מנוגב מדגש. לא לכאן ולא לכאן. ואילו הכינוי "שובב", בהקשר בו מושלת הכותרת המפלילה, כבר אינו חופף ל"חביב". הוא מבטא, ובהחלט, את השקפת השופט והמאשימה של המספר.

ודאי: איש אינו מבקש לקבוע כאן כי יהונתן הוא פושע, או מפר חוק פדיון,

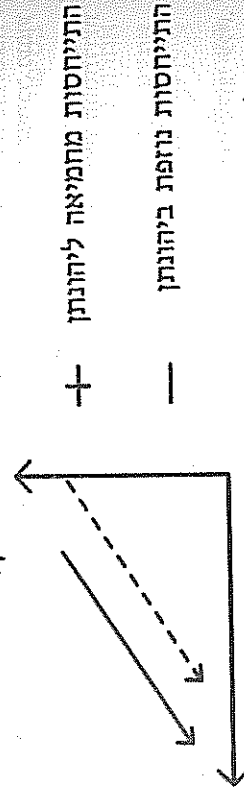
או מה. ואיש אף אינו מבקש "להלביש" על יהונתן שום "תיק" או לרושש אותו מחביבותו הטבעית. אבל בהקשר הנתון, התיבה "שובב" מבטאת יחד תרומת וגערה ופחות חיבה (כך, אגב, גם בלשון המשנה).

כך שיש תנודות ויש תמורות בהתנסחות יחסו של המספר בשיר ליהונתן הקטן. ופרושו של דבר שיש כאן דינאמיקה תימטית שיטתית. משמע, שינוי ממשטר בדיקון התמטי של רכיבי הסקסט במהלך פרישתם לאורך הרצף. אך לא רק דינאמיקה תימטית שיטתית אלא עוד דינאמיקה קומפוזיציונית שיטתית. כלומר, אותן תנודות ותמורות (בדיקון התמטי של הרכיבים הסקסטואליים) נחשפות ונפרשות לאורך רצף הסקסט בשיטתיות ממושטרת המשרטטת מעין גראף של נסיגה: פתיחה בשבח ("יהונתן הקטן"), מעבר לשיוויון נפש ("הוא") וחתימה בשיפוטיות נזופת ("שובב"). אך זה עדיין אינו הכל.

הגראף המגנה (או: העקומה המוקיעה) המשרטט את הנסיגה החלה ביחס המספר כלפי יהונתן הקטן, חופף לחלוטין למגמת הנסיגה בתהליך עידכון הכותרת (במהלכו הכותרת המפלילה מדיחה את הכותרת המחמיאה).

כך שעתה מתערבל בריצף הסקסט מיפסל אסתטי נוסף של תחכום פואטי: הסקסט מתפעל באופן סימולטני שתי מערכות פואטיות המפגיות חפיפה מתואמת היטב. שתי תבניות ובבואה אחת, שני נתיבים המתנהלים במקביל ומפיקים אפקט פואטי אחד.

אותו דיאלוג הדדי הדוק בין שתי המערכות הפואטיות החופפות, מפיק אפקט נוסף, אפקט של הכפלה: כלומר, המסר המתנסח בשיר מתועל סימולטנית לשני ערוצים המתבייתים על אותו תדר עצמו. וכאשר המסר מתנסח בתדר כפול, מוכפלת עוד תהודתו. איך כתוב אצל אלתרמן? "כי כפול העולם כי הוא שניים / וכפולה היא המיית מיספדי" ("החולד" כוכבים בחוץ) כי כפול הוא מפלס הסקסט, כי הוא שניים, וכפולה היא עוצמתו המצטברת, ולכשתירצה, אפשר גם גראף:

מיקרא: ✓ דינאמיקה בעידון, כותרת: ✓ דינאמיקה בכינויים;

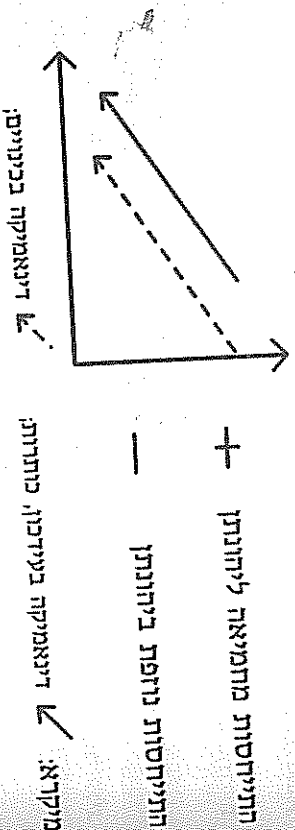
או מה. ואיש אף אינו מבקש "להלביש" על יחונתו שום "תיק" או לרשש אותו מחבבינותו הטבעית. אבל בהקשר הנתון, התיבה "שובב" מבטאת יותר תרומות וגלגול ופחות חיבה (כך, אגב, גם בלשון המשנה).

כך שיש תגודות ויש תגודות בהתנסחות יחסו של המספר בשיר ליהונתן הקטן. ופרושו של דבר שיש כאן דינאמיקה תימטית שיטתית. משמע, שינוי ממושטר בדיוקן החמטי של רכיבי הטקסט במהלך פרישתם לאורך הרצף. אך לא רק דינאמיקה תימטית שיטתית אלא עוד דינאמיקה קומפוזיציונית שיטתית. כלומר, אותן תגודות ותגודות (בדיוקן התימטי של הרכיבים הטקסטואליים) נחשפות ונפרשות לאורך רצף הטקסט בשיטתיות ממושטרת המשרטטת מעין גראף של נטינה: פתיחה בשבח ("יהונתן הקטן"), מעבר לשיחיון נפש ("הוא") והתימה בשיפוטיות נזופת ("שובב"). אך זה עדיין אינו הכל.

הגראף המגנה (או: העקומה המוקיעה) המשרטט את הנטינה החלה ביחס המספר כלפי יחונתו הקטן, חופף להלטיין למגמות הנטינה בההלך עידכון הכותרות (במהלכו הכותרת המפלילה מדיחה את הכותרת המחמיאה).

כך שעתה מתעורר ברצף הטקסט מפלט אסתטי נוסף של תחכום פואטי: הטקסט מתפעל באופן סימולטני שתי מערכות פואטיות המפגינות תפיפה מתואמת היטב. שתי תבניות ובבואה אחת, שני נתיבים המתנהלים במקביל ומפיקים אפקט פואטי אחד.

אותו דיאלוג הדדי הדוק בין שתי המערכות הפואטיות החופפות, מפיק אפקט נוסף, אפקט של הכפלה; כלומר, המסר המתנסח בשיר מתועל סימולטנית לשני קרוצים המתבטאים על אותו תדר עצמו. וכאשר המסר מתנסח בתדר כפול, מוכפלת עוד תהודתו. איך כתוב אצל אלתרמן? "כי כפול העולם כי הוא שניים / וכפולה היא המיית מיספדי" ("החול") כוכבים בחוק) כי כפול הוא מפלט הטקסט, כי הוא שניים, וכפולה היא עוצמתו המצטברת, ולכשתרצה, אפשר גם גראף:

שלוש פעמים בשיר המספר מתייחס באופן מפורש ליהונתן הקטן, בשעה שהוא מדווח על "תעלוליו". "יהונתן הקטן" - "הוא" - "שובב". זה כינוי צפוף יחסית עם לקוחים בחשבון את הנפח הצנום, כמעט מכונן, של רצף הטקסט בשיר. ובכן.

הבחירה בכינוי כזה דווקא, ולא באחר, מעידה לא אחת על מערכת התייחסות החזקה מלהיות נטולת ההכונות. כך, למשל, בסיפור גירוש הגר ישמעאל במקרא (בראשית כא, 21), בו מכניסים את ישמעאל "הנער", "הילד", "בנו", "בן האמה הזאת". ואך מובן הוא כי כל כינוי מאלה מעיד על דיעה שונה על אותה דמות עצמה, על התייחסות ריגשית שונה כלפי אותה דמות עצמה. אלוהים, האובייקטיבי (כביכול, לפחות) מכנה את ישמעאל "נער", שהוא כינוי המשולל משמעות רגשית שהיא. אכן, אלוהים מכנה עוד את ישמעאל "בן האמה" (ובכך מחדה אחרי שרה) אך כאן כוונתו אחרת: להזכיר לאברהם כי אכן ישמעאל הן בנה של שפחה ולכן אסור שיאפיל על יצחק בכל הכרח בבכורה.

הכינוי "ילד" כבר מתחבר לאברהם (וכמוכן הכינוי "בנו") לפי שהוא מפגיש אהבת אב. עובדה, אגב, המוטעמת עוד כיוון שמבחינת הגיל, הכינוי "ילד" שוב אינו הולם את ישמעאל. כך, שדווקא "שגגת הגיל" כאן, חושפת ביתר שאת את חיבת האב ואהבתו. ואילו שרה שוטמת את ישמעאל, בעיקר לאחר שחזרה בו "מצחק" (שם, 50) כי "מצחק", במונח המקראי, יכול לבטא פעילות בעלת משמעות מינית. ישמעאל "המצחק", מפגין בכך את בגרותו המינית העלולה לנשל את יצחק מהזרשה, להדיח אותו מהבכורה. המשטמה ששרה חשה כלפי ישמעאל, מאיצה אצלה את הסרת הכפפות, והיא משקיעה את כל ענינתה כלפיו בכינוי שהיא מכנה אותו: "בן האמה הזאת". ובכן: דמות אחת, שלושה ארבעה כינויים, ושלוש התייחסויות חזרות. מתנסחות ומצטברות לאורך רצף שקוטבו האחד שיוויון נפש וקוטבו האחר משטמה. וכאן: יחונתן הקטן הוא טובב. אכן, כאן כל שלוש התייחסויות מיתנסחות על ידי אותו מספר עצמו. אך בכל זאת, בכל אחת מהן הוא משחרר רגש אחר ביחס לנימענו הצעיר. בעוד שהכינוי "יהונתן הקטן" אינו חוסך חיבה הכינוי "הוא" נשמע אדיש למדי, מנוגד מרגש. לא לכאן ולא לכאן. ואילו הכינוי "שובב", בהקשר בו מושלת הכותרת המפלילה, כבר אינו חופף ל"חביב": הוא מבטא, ובהחלט, את השקפתו השופטת והמאשימה של המספר.

דאג: איש אינו מבקש לקבוע כאן כי יחונתו הוא פושע, או מפר חוק פזונו,

להוראת המעשייה העממית בחטיבת הביניים / שתי הצעות דידקטיות

מאת: סלינה משיח.

רבות הן הדרכים המובילות להוראת המעשייה העממית בבתי הספר. בדיוני להציע שתי דרכים נוספות, האחת – מתמקדת בקשר שבין אמצעי התקשורת והתוצרים התרבותיים, והשניה בזיקה שבין התוצר התרבותי והאקטואליה.

1. אמצעי התקשורת והתוצרים התרבותיים.

המעין במקראות הלימוד ובהנחיות המצורפות למורים, המבקשים להורות את המעשייה העממית, בכתות ז'–ט' של חטיבת הביניים, יעמוד על הקובצה, שהוראת הז'אנר מסתמכת רובה ככולה על קריאת טקסטים כתובים, שינוגם והפנמתם באמצעות אביזרי עזר, הקשורים אף הם למיומנות הקריאה והכתיבה: מחברות, שאלות המזמנות תשובות בכתב, עפרון, שרטוט קוים, דיאגרמות, חיצים וכיו"ב. נראה לי שנקודת התודפה של שיטת הוראה מעין זו מתמצית בכך, שהיא מרחיקה את התלמיד והמורה כאחד, מהוויית המקורית של המעשייה העממית, שהיתה ארוע דרמטי וקהלי שהועבר על-פה. שכן ככל שנדגיש את המימד ההגדי של המסורת העממית, הרינו חותרים תחתיו, אם האמצעים להפנמתו מתמקדים בסיפור כתוב, ניר, עפרון, קריאה וכתיבה. יתר על כן, המרת אמצעי תקשורת אחד (פה, אוזן, מילה קולית ומדוברת) בטכנולוגיה תקשורתית אחרת (דפוס, ספר, מחברת) הופכת את הוראת התוצרים התרבותיים של אמצעי התקשורת הראשון, ללימוד מכאי המבוסס על שינוי "חוקי אולריק", ואשר הוא רחוק מחבנת ההחליכים הקושרים אמצעי תקשורת מסוים לתוצרי, טכנולוגיה תקשורתית מסוימת לסמליה, צורות אמנותיות ותכניהם לאילוצים, שתרמו להתהוותם ולקביעת דפוסיים הצורניים.

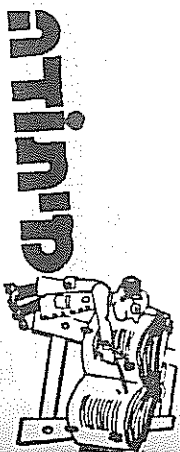
המתווכן ומתווכר היטב, המזהה בו, אינו תמיד משוחרר בכמה וכמה שירים הנחשבים לתקניים יותר ממנו, שאת חלקם אפילו משונים לקריאת בחינת הבגרות בספרות, או בקורס אוניברסיטאי כזה או אחר. ובכן: אשר לקיסר ואשר לטקסט. וגם אם אין מבחינים באורח מיידי באיכויות החבויות בו. וכאן צריך אינטרפרטציה: כי דברים שרואים מכאן לא רואים משם. ובינתיים, אל תדון ואל תבטל טקסט לפני שהגעית למקומו. כלומר לקרקעיתו ולמעמקיו. לפואטיקה היותר פיוגמית שלו. רק אז.

הערות ומקורות

1. מובא כאן הנוסח הרווח ביותר (ככל הידוע לי, לפחות) של השיר. ומבחינת הדברים שבו, זה אף הנוסח היחיד העומד לבחינה ולדין.
2. דיון שיטתי ומפורט בהיסטוריה ובאסתטיקה של סיפורות הילדים נתון בספר הבא: Zohak Georgia, Athens and London Poetics of children Literature - shavit 1986. up
3. ר' אוריאל אופק. סיפורות הילדים העברית 1900-1948. תל אביב, 1988.
4. על הדינאמיקה של רצף הטקסט ועל הפונטיאל הפואטי המופק מתכונותיה ואיכותיה, ר' Wolfgang Iser. "A Phenomenological Approach: The Reading Process". 299-279 pp. 1972(3 vol. NLH
5. מנחם פרי. "הדינאמיקה של הטקסט הסיפורי: איך קובע סדר הטקסט את משמעותו". הסיפורות 28 (1979), עמ' 46-5.
6. יאיר מזור השכלה בשום שכל; סיפורות ההשכלה: פניה אחת. פפירוס באוניברסיטת תל אביב, תל אביב, 1986. עמ' 23-60.
7. מנחם פרי. על סיפורו של יעקוב שטיינברג 'העיוות'. תרבות וחינוך, תל אביב, 1967. עמ' 38-13.
8. על הדינאמיקה התמטית והדינאמיקה הקומפוזיציונית ברצף הטקסט הסיפורי, ר' יאיר מזור. הדינאמיקה של מוטיבים ביצירות ש"י עגנון, דקל, פירסומים אקדמאיים, תל אביב, 1979.
9. שם, עמ' 19-12.
10. ככל הידוע לי "יהונתן הקטן" הוא שיר עממי, במובן שמחברו עלום ולא נודע. תמיכה לכך אף מצאתי אצל ד"ר שלמה הראל המתמחה, בין השאר, בספרות ילדים.

הערות המעריכה:

- (א) השיר "יהונתן הקטן" אינו שיר עממי. חיבר אותו ישראל דורשמן. שם המחבר מופיע בספר "הפנטסון הקטן" בעריכת ד"ר מירי ברוך. בהוצאת עם-עובד, 1991.
- (ב) השיר הודפס בחוברת יד' בעריכת ברוך צפירי בלקט "זמירות" בהוצאת ההסתדרות הציונית העולמית.
- (ג) מקור נוסף הוא בספרה "100 שירים ראשונים". של תלמה אליגון וגדרוש אליאל.
- (ד) תכנון הוא שהמנגינה היא של מלחין עממי גרמני.
- (ה) ראה גם מאמרה של יפה סניי "האמת על יהונתן", ניתוח ספרותי פסיכולוגי עליו. במעריב לנוער מיום 17.3.1970.

להוראת המעשייה העממית בחטיבת הנוגים / שתי הצעות דידקטיות

מאת: סלינה משיח.

רבות הן הדרכים המובילות להוראת המעשייה העממית בבתי הספר. ברצוני להציע שתי דרכים נוספות, האחת - מתמקדת בקשר שבין אמצעי התקשורת והתוצרים התרבותיים, והשנייה בזיקה שבין התוצר התרבותי והאקטואליה.

1. אמצעי התקשורת והתוצרים התרבותיים.

המעין במקראות הלימוד ובהנהיגות המצורפות למורים, המבקשים להורות את המעשייה העממית, בכתות ז'-ט' של חטיבת הנוגים, יעמוד על העובדה, שהוראת הזאג מסתמכת רובה ככולה על קריאת טקסטים כתובים, שינונם והפנמתם באמצעות אביזרי עזר, הקשורים אף הם למיומנות הקריאה והכתיבה. מחברת, שאלות המזמנות תשובות בכתב, עפרון, שריטוט קוים, דיאגרמות, חיצים וכיו"ב. נראה לי, שנקודת התורפה של שיטת הוראה מעין זו מתמצית בכך, שהיא מרחיקה את התלמיד והמורה כאחד, מחוויתיה המקורית של המעשייה העממית, שהייתה אורע דרמטי וקהלי שהועבר על-פה. שכן ככל שנדגיש את המימד ההגנני של המסורת העממית, הרינו חותרים תחתיו, אם האמצעים להפנמתו מתמקדים בסיפור כתוב, ניר, עפרון, קריאה וכתבה. יתר על כן, המרת אמצעי תקשורת אחד (פה, אוזן, מילה קולית ומדוברת), בטכנולוגיה תקשורתית אחרת (דפוס, ספר, מחברת), הופכת את הוראת התוצרים התרבותיים של אמצעי התקשורת הראשון, ללימוד מכאני המבוסס על שינון חזק. אולי, ואשר הוא רחוק מהבנת התהליכים הקושרים אמצעי-תקשורת מסוים לתוצריו, טכנולוגיה תקשורתית מסוימת לסמליה, צורות אמנותיות ותכניהם לאילוצים, שהרמו להתהוותם ולקביעת דפוסייהם הצורניים.

המתחזק ומתחזק היטב, המזוהה בו, אינו תמיד משוחרר בכמה וכמה מחזותיו והחשבים להקנייים יותר ממנו, שאת חלקם אפילו משנונם לקראת בחינת הבגרות בספרות, או בקורס אוניברסיטאי כזה או אחר.

ובכן: אשר לקיסר ואשר לטקסט. וגם אם אין מבוהלים באורח מיידי באיכויות החביונות בו, וכאן צריך אינטרפרטציה: כי דברים שרואים מכאן לא רואים משם. ובינתיים, אל תדון ואל תבטל טקסט לפני שהגיע לקומנו. כלומר לקדקדתי ולמעמקי. לפואטיקה היונה פיגממית שלי. רק אז.

הערות ומקורות

1. מובא כאן תוספת הנוהג ביות (ככל הידוע לי, לפחות) של השיח. ומבחינת הדברים שבוהג, זה אף תוספת היות העומד לנחת ולדין.
2. דיון שיטתי ומפורט בהיסטוריה ובאסתטיקה של ספרותות הילדים נתון בספר הנא: Zohar Georgia, Athens and London Poetics of children Literature - shavit.
3. מ. אוריאל אופק. ספרות הילדים העברית 1900-1948, רביב, תל אביב, 1988.
4. על הדינאמיקה של רצף הטקסט ועל המעצוב הפואטי המופק מתבוננות ואיכות, ר' Wolfgang Iser "The Reading Process". A Phenomenological Approach. 3 vol. NLH, 1972, ק. 297-279.
5. מוחם פרי. "הדינאמיקה של הטקסט השיטתי: איך קובע סדר הטקסט את משמעותו?" חספדות, 28 (1979), עמ' 46-6.
6. יאיר מור השכלה בשם שכל, ספרות והשכלה: פניה האחרות פפורט באוניברסיטת תל אביב, תל אביב, 1986, עמ' 60-23.
7. מוחם פרי. על סיפורו של יעקוב שטיינברג והעיוות: תרבות היות, תל אביב, 1967, עמ' 18-13.
8. על הדינאמיקה התמטית והדינאמיקה הקומפוזיציונית ברצף הטקסט חספדות, ר' יאיר מור. חספדות, תל אביב, 1979.
9. שם, עמ' 19-12.
10. ככל הידוע לי "הוונת הקטן" הוא שיר עממי, במובן שמתחבר עלום ולא נודע. תמיכה לכך אף מצאת אצל ד"ר שלמה חאל המתמחה, בין השאר, בספרות ילדים.
- הערות המעורבות:
- א) השיח "הוונת הקטן" אינו שיר עממי. חיבר אותו ישראלי זושמן. שם המחבר מופיע בספר "הפעוטות הקטן" בעריכת ד"ר מירי ברוך. בהוצאת עם-נובד, 1991.
- ב) השיח הודפס בחוברת יל' ב"עריכת ברוך צפירי בלקט "ספירות" בהוצאת הסתדרות הציונית העולמית.
- ג) מקור נוסף הוא בספרה "100 שירים ראשונים". של תלמה אליגון וגרדוש אליאל.
- ד) הוכנו הוא שהתגננה היא של מלחין עממי גרמני.
- ה) ראה גם מאמרה של יפה סיני "האמת על הוונת", ניתוח ספרותי פסיכולוגי עליו במעריב לוער מיום 17.3.1970.

האודיטורי הקדום, שבין מעביר השדר לבין נמעניו, יקל על התלמיד להבין את דפוסייה של המעשייה העממית, בתנאי שאלה יוצגו לפניו באמצעות כלי תקשורת מקבילים, קרי: דיאלוג וטלביזיה. שכן טיבעם ההגדי והאודיטורי של המעשייה העממית ושל מעשיות הטלביזיה, והפניה המשותפת שלהם לקהל מאזינים הטרונגי, יוצרים את ההשתתפות המשותפת לשני הז'אנרים, החוזרים לאחר אלפי שנות תרבות, אלה על דפוסי אלה. יש והטלביזיה שבה ומקיינה מעשיות עם מומחזות, תוך שהיא נשארת נאמנה לתכניהן, דמויותיהן ועלילותיהן של מעשיות העם, אך יש והיא משתמשת בתכנים ובדפוסים המוכרים לנו מתוך המעשייה העממית המסורתית, על מנת ליצור דגמי מעשיות חדשים – אותם נכנה מעשיות הטל(ביזיה), דוגמת "הדרדסים" "דובי אכפת לי" "הרובוטריקים" וכו', ובהן נתרכז. הזיקה שבין המעשייה העממית ומעשיות הטל, והעובדה שלפנינו שתי שיטות תקשורת נבדלות לחלוטין, ועם זאת דומות באשר הן מסתמכות על שדר קולי, המועבר על-פה (ולא בכתב), פוגות אל העין והאוזן, ואל קהל נמענים מגוון והטרונגי (מבוגרים וילדים), תאפשר לנו על-כן לעמוד ביתר בהירות על תכניה של המעשייה העממית, ועל מאפייניה הצורניים, בקונטקסט עכשווי.

נדגיש שהפעילות וההוראה כלה, יבוצעו על-פה, תוך כדי דיאלוג בין המורה והתלמידים. את מקום המחברת וכלי הכתיבה יתפוס מסך הטלביזיה, ואת הגיר וחלוח יחליף השלט רחוק. במידה והמורה מוצא לנכון לקיים מבחן, יתבצע אף זה, על-פה, ואפשר שכן נבין בצורה מעמיקה יותר את מהות המעשייה העממית, כתוצר תרבותי של חברה פר-ליטררית, שאמצעי התקשורת שלה לא היו הדפוס והכתב.

לפני שניבחן את מאפייניה התוכניים והצורניים של אחת ממעשיות העם, המופיעות במקראות הלימוד, ניצפה באחת ממעשיות הטל המוקדמות בטלביזיה. נזכור שמעשית הטל היא: "ספור קצר, הניקם סביב מוטיב אחד, או מספר מוטיבים, ואשר במרכזו הקסם והפלא".⁽¹⁾ ניצפה לדוגמא במעשיית הטל: "הדרדסים": הדרדסים הם גמדים חרוצים וחביבים, המתעמתים בגרמל השטני, המבקש להשמידם בעזרת חותלו המרושע. מרקחות הפלא של דרדס-אבא מצילות את הדרדסים, ובכך מורות לצופים, שסופו של טוב לנצח. ניראה, שמבחינת המוטיבים, המבנה התמציתי, השדר הקולי ותארוץ הדרמטי והקהלי, חוזרת מעשית הטל על מאפייניה של המעשייה העממית. ניצפה במישדר ונסה לעמוד על העובדה,

מאפייניה של המעשייה העממית. ניצפה במישדר ונסה לעמוד על העובדה, שאין אנו קוראים את מעשיות הטל, אלא שומעים וצופים בה. עובדה זו מאלצת את הבמאי לנקוט מספר תחבולות, על-מנת לרתק את תשומת לב הצופים ולגרום להם לעקוב אחר העלילה והמסרים. נבחן את האלמנטים הצורניים, שהם פועל יוצא של האילוצים הללו:

- פתיח - שיר פתיחה החוזר בכל מישדר כבנוסחה. נברר מהו תפקידו של השיר, והאם המאזינים יודעים אותו על-פה. מדוע?

- קסם על טבעי - נתייחס לקסמיו של דרדס אבא, ושל גרמל. נעמוד על תפקידו של הקסם כתחבולה המעוררת מתח והשתאות, וכקפיץ דרמטי המוביל לפתרון בעיות.

- דמויות - הקיטוב והחד-ממדיות כגורמים בהעצמת המתח והדרמה, ובהעברת המסר באורח בהיר ומהיר. בהקשר זה נזכיר את שמות התווית, האפיון הפועלי והיוזואלי.

- דרמטיות -

שיר ומוסיקה - תפקידים בהעצמת הדרמה, אפיון הדמויות והסיטואציה, יצירת מתח והפתגה.

- הסוף בהתחלה -

- מלי משאלה - נעמוד על תפקידן התרפויטי של המשאלות המתמלאות, ומאידך נדון במימד האסקפיסטי והאשלייתי של תקשורת ההמונים.

נדון בקשר שבין האלמנטים הצורניים שהוזכרו, ובין העובדה שמעשיות הטל מתוקשרות באמצעות המדיום הטלביזיוני, המבקש להעביר לקהל הטרונגי מסרים ש"על-פה" באורח קליט, מהנה, דרמטי וקל לזיהוי. מכאן המבנה התמציתי, האפיון הדיכטומי-יוזואלי, הקסם הדרמטי, המתח, החזרה, השיר והמוסיקה והסוף הטוב. נבהיר כיצד האילוצים התקשורתיים (שדר קולי ופניה לקהל הטרונגי), הם העומדים בסופו של ענין מאחורי הוצרתם של האמצעים הצורניים, של מעשיות הטל ושל סדרות טלביזיה אחרות. בחינת האמצעים הצורניים הללו, תזכיר מספר חוקים האופייניים למעשייה העממית, שהועברה על-פה ואשר קובעו במחקרו של הד"ר - אולריך. ומכאן, שהאילוצים המשותפים: הפניה הקולית והציבור ההטרונגי והקהלי, הם היוצרים דמיון בחוקיות הצורנית של שני הז'אנרים השונים והדומים.

מאפייניה של המעשייה העממית. ניצפה במישור ונוסה לעמוד על העובדה, שאין אנו קוראים את מעשיית הטלי, אלא שומעים וצופים בה. עובדה זו מאיצת את הבנאי לקוץ מספר תחבולות, על-מנת לרתק את תשומת לב הצופים, ולגרום להם לעקוב אחר העלילה והמסרים. נבחן את האלמנטים הצורניים, שהם פועל יוצא של האילוצים הללו:

- פתיח - שיר פתיחה החוזר בכל מישור כבנוסחה. גברך מהו תפקידו של השיר, והאם המאוינים יודעים אותו על-פיה. מדוע?
- קסם על טבעי - נתייחס לקסמו של דודס אבא, ושל גרגמל. נעמוד על תפקידו של הקסם כתחבולה המעוררת מתח והשתאות, וכקפיץ דרמטי המוביל לפתרון הבעיות.

- דמויות - הקיטוב והחד-ממדיות כגורמים בהעצמת המתח והדרמה, ובחלוצות המסר באורח בהיר ומהיר. בהקשר זה נזכיר את שמות היות, האפיון הפועלי והחזזאלי.

- דרמטיות -

שיר ומוסיקה - תפקידם בהעצמת הדרמה, אפיון הדמויות והסיטואציה, יצירת מתח והפגמו.

- הסוף בהחלטה -

- מלי משאלה - נעמוד על תפקידו התרופיטי של המשאלות המתמלאות, ומאיך נדון במימד האספקטיטי והאשלייתי של תקשורת ההמונים.

נדון בקשר שבין האלמנטים הצורניים שהוזכרו, ובין העובדה שמעשיית הטלי מתקשרת באמצעות המדיום הטלביזיוני, המבקש להעביר לקהל הסרונני מסרים ש"על-פה" באורח קליט, מהנה, דרמטי וקל לזיהוי. מכאן המבנה התמציתי, האפיון הדיכטומי-ויזואלי, הקסם הדרמטי, המתח, החוזר, השיי והמוסיקה והסוף הטוב. נבחר כיצד האילוצים התקשורתיים (שדר קולי ופניה לקהל הטלויזיוני), הם העומדים בסופו של ענין מאחורי חוצצותם של האמצעים הצורניים, של מעשיית הטלי ושל סדרות טלביזיה אחרות. בחינת האמצעים הצורניים הללו, תזכיר מספר חוקים האופיינים למעשייה העממית, שהעברה על-פה ואשר קובעו במחקר של הדני - אלריק. ומכאן, שהאילוצים המשותפים: הפניה הקולית והציבור החסרונני והקהל, הם היוצרים דמיון בחוקיות הצורנית של שני הזאגרים השונים והדומים.

האודיטורי הקדום, שבין מעביר השדר לבין נמעניו, יקל על התלמיד להבין את דפוסייה של המעשייה העממית, בתנאי שאלה יצגו לפניו באמצעות כלי תקשורת מקבילים, קרי: דיאלוג וטלביזיה. שכן סיבעים ההזרי והאודיטורי של המעשייה העממית ושל מעשיית הטלביזיה, והפניה המשותפת שלהם לקהל מאוינים הסרונני, יוצרים את התשתית המשותפת לשני הזאגרים, החוזרים לאחד אלפי שנות תרבות, אלה על דפוסי אלה. יש והטלביזיה שבה ומקרינה מעשיות עם מומחיות, תוך שהיא נשארת נאמנה לתבניתן, דמויותיהן ועלילותיהן של מתחן המעשייה העממית והיא משתמשת בתבניות ובדפוסיים המוכרים לנו מתחן המעשייה העממית המסורתית, על מנת ליצור דגמי מעשיות חדשים - אותם נכנה מעשיות חטל(ביזיה), דוגמת "הדרדסים", "דובי אכפת לי", "הרובוטקיס", וכו', ובהן נזכרו. הזיקה שבין המעשייה העממית ומעשיית הטלי, והעובדה שלפנינו שתי שיטות תקשורת נבדלות לחלוטין, ועם זאת דומות באשר הן מסתמכות על שדר קולי, המועבר על-פה (ולא בכתב), פוגות אל העין והאוזן, ואל קהל נמענים מגוון והסרונני (מבוגרים וילדים), תאפשר לנו על-כן לעמוד ביתר בהירות על תכניה של המעשייה העממית, ועל מאפייניה הצורניים, בקונטקסט עכשווי.

נדגיש שהפעילות והחוראה כלה, יוצעו על-פה, תוך כדי דיאלוג בין המורה והתלמידים. את מקום המחברת וכלי הכתיבה יתפוס מסך הטלביזיה, ואת הניד והלוח יחליף השלט רחוק. במידה והמורה מוצא לנכון לקיים מבחן, יתבצע אף זה, על-פה, ואפשר שכן נבין בצורה מעמיקה יותר את מהות המעשייה העממית, כתוצר תרבותי של חברה פר-ליטררית, שאמצעי התקשורת שלה לא היו הדפוס והכתב.

לפני שניגבחו את מאפייניה התוכניים והצורניים של אחת ממעשיות העם, המופיעות במקראות הלמוד, ניצפה באחת ממעשיות הטלי המקוריות בטלביזיה. נזכור שמעשית הטלי היא: "ספור קצר, הנרקם סביב מוטיב אחד, או מספר מוטיבים, ואשר במרכזו הקסם והפלא". (1)

ניצפה לדוגמא במעשיית הטלי: "הדרדסים" : הדרדסים הם גמדים חרוצים וחביבים, המתעמתים בגרגמל השטני, המבקש להשמידם בעזרת חותול המרדע. מרקחות הפלא של דודס-אבא מצילות את הדרדסים, ובכך מורות לצופים, שסופו של הסוב לנצח. ניראה, שמבחינת המוטיבים, המבנה התמציתי, השדר הקולי והאודע הדרמטי והקהל, חוזרת מעשית הטלי על מאפייניה של המעשייה העממית. ניצפה במישור ונוסה לעמוד על העובדה,

על-פה. נעמוד על הקשר שבין המידום התקשורתי (דבור על-פה) ותוצריו (הספור). נגלה שמעשיות העם שבה בתכניה ובאמצעיה הצורניים על המרכיבים שהכרנו מתוך הארוע הטלביזיוני, (פתית, חזרה, אפיון, סוף טוב וכו') ועתה אף נבין מדוע: באין ספר שמותו יקרא המספר את הספור, ואלו ישוב הקורא לעלעל ולזכור, הייבט המעשית לשמור על המבנה הנוסחתי האמצעים המנומכניים והאופי הדרמטי. האם יוכלו התלמידים לנחש מה יהיו האמצעים הצורניים של המעשית העממית?

- נבקש מהתלמידים לשוב ולספר את המעשית על-פה. נעמוד על העובדה שכל תלמיד מספר את הספור "מעט אחרת".

- נבקש להבין במה נאחו זכרונם של המספרים, ובכך נעמוד על האמצעים המנומכניים, שבהם השתמשו.

- נעודד תחרות של מספרי מעשיות ונבקש לעמוד על השאלה מתי סופר הסיפור באופן מרתק יותר. מדוע? האם בשל מבחר המילים? המימיקה? האינטונאציה? הדרמטיות? נעמוד אם כך על המימד הדרמטי והקהלי - הצנתי של המעשית העממית. אפשר שנשתמש לצורך זה, בצילום סרט וידאו של התלמידים המספרים, ושל קהל המאזינים.

- נעמוד על הדמיון שבין המאפיינים הצורניים של המעשית העממית, המועברת על-פה, ובין אלה של מעשית הסל, המשוודרת "על-פה".

לבסוף, למבקשים להעמיק בהבנת הדפוסים המבניים של המעשית העממית, שבעל-פה-אבחנו את דפוסייה של המעשית האמצעית הפתוחה, דוגמת מעשיותיהם של אנדרסן או אוסקר וילד. נראה כיצד מומרת היריעה התמציתית בכתיבה רחבת היקף, כיצד חוזרים אל תוך הטקסט תאורי טבע פרטניים, כיצד משפיעה אישיותו האינדבידואלית והביוגרפיה האישית של האמן, על הספור, כיצד אלה תופסים את מקומו של המימד הנוסחתי המסודרת, כיצד הולכות הדמויות ומתעגלות, ומה קורה לקסם, למימד העל-טבעי, לאמצעים המנומכניים ולסוף הטוב.

2. התוצר התרבותי וייקתו לאקטואליה.

עד עתה הדגשנו את ההיבט האודיסורי (שמיעתי) והויזואלי (דרמטי), של המעשית העממית. אלא שניתן לתקוף את הוראת המעשית העממית, כמו היתה מיסמך תרבותי והסטורי, המשקף את רוח הזמן. גישה זו מנערת אותנו קמעה מהשיטות המסורתיות המתמקדות בניתוח המאפיינים הספרותיים והמורפולוגיים של התוצר העממי, והיא עשויה להפוך את

הוראת המעשית העממית (והוראת הספרות בכלל), לאקטואלית ורלוונטית, באשר היא מחדדת את הקשר שבין מציאות וספרות, ומציגה את הספרות כמי שמשקפת נורמות חברתיות במציאות, ואולי אף מעצבת אותם.

דגם הוראה זה, יתאים לתלמידי הכתות הגבוהות של חטיה"ב (ח'-ט'), הקשובים לנושאים אקטואליים, ואשר נחשפו בעבר ליסודות המבניים והצורניים של המעשית העממית. נדגיש תחילה בפני התלמידים, שהתוצרים הספרותיים העממיים הגיעו אלינו לאחר, שעובדו בכתב, ולא בנוסח האוטנטי, כלומר האודיסורי-קהלי, כפי שסופרו בראשיתם. בכך נבקש לנפץ את אחת הטעויות השכיחות השבות ונלמדות בבתי הספר, כאילו כתבו שאל שאל פרו והאחים גרים את ספרי המעשיות, ממשי כפי שהושמעו באזניהם מפי אכרים וזקנים אנלפבתיים - קרי: "מפי העם" (2) בתוך כך, נדון באופן שבו משתקפת רוח הדורות מבעד לשוניים "הקלים", שניכרו במעשיות. השוניים הללו מבטאים את התקופה שבה שוכתבה המעשית, ומעידים על הדקק החברתי, הפוליטי, הכלכלי והתרבותי שלה. על מנת להוכיח בכך, נשווה לדוגמה את "ברדס של סוף" (תרגום שלמה אבס/קריאת קיין) ת"ל. תשנ"א) ל"הספור האמיתי של סינדרלה" (סמדר שיר/מתוך "דברים קטנים ומדליקים", ספרית מעריב, 1988) "שרה בת-טובים" ל. ל. פרץ, "סינדרלה או סנדל הזכוכית" לשארל פרי, ו"רבת-פרוות" לאחים גרים. (תרגום סלינה משיח/ספרות ילדים ונוער...). נדגיש, שאין אנו מבקשים להחזיקו בגלגולם של מוטיבים, שכן גישה זו מתמקדת ביסוד בלתי מישתנה (מוטיב), החוזר בדפוס קבוע במעשיות עמים שונים. אנו לעומת זאת, מבקשים להצביע על הארועים המישתנים, הניוקמים סביב המוטיב הקבוע, שהרי הם החושפים בסופו של עניין את רוח הזמן ההיסטורי, או את רוחו של מלקט המעשיות המשמש כמוליך, דרכו מתקדמים משיב התרבות המסוימת, שבתוכה ולמענה כתב. השוואה כגון זו, ניתן לערוך בין גירסאות שונות למעשית "כפה אדומה" בין ספרי הדרקונים והמפלצות ובין מעשיות עם מסורתיות וה"אגדות חדשות".

נפתח ב"הספור האמיתי של סינדרלה" ונעמוד על סממני תרבות עכשווית, המוקרנים מתוך הספור ואשר קשה להניח, שאפשר יהיה למצוא להם מקבילה בתקופות אחרות. המאפיין הבולט יותר מכל בגירסה שלפנינו, הוא הרצון לנפץ תפיסת עולם מסורתית המציגה נערה כנועה, המצפה לגאולה בדמות נסיך-גבר יפה תואר. הגישה הפמיניסטית הזו מלווה בסגנון כתיבה

הוראת המעשייה העממית (והוראת הספרות בכלל), לאקטואלית ורלוונטית, באשר היא מחדדת את הקשר שבין מציאות וספרות, ומציגה את הספרות כמי שמסקפת גורמות חברתיות במציאות, ואולי אף מעצבת אותם.

דגם הוראה זה, יתאים לתלמידי הכתות הגבוהות של חטי"ב (ח-ט'), הקשובים לנושאים אקטואליים, ואשר נחשפו בעבר ליסודות המבניים והצורניים של המעשייה העממית. נדגיש תחילה בפני התלמידים, שהתוצרים הספרותיים העממיים הגיעו אלינו לאחר, שעברו בכתב, ולא בנוסח האוטנטי, כלומר האודוסורי-קדולי, כפי שסופרו בראשיתם. בכך נבקש לנפץ את אחת הטעויות השכיחות השבות ונלמדות בבתי הספר, כאילו כתבו שארל פרו והאחים גרים את ספרי המעשיית, ממש כפי שהושמעו באזניהם מפי אכרים וקנים אנלפבתיים - קרי: "מפי העם". (2) בתוך כך, נדון באופן שבו משתקפת רוח הדורות מבעד לשוניים "הקליט", שערכו במעשייות. השוניים הללו מבטאים את התקופה שבה שוכתבה המעשייה, ומעידים על הרקע החברתי, הפוליטי, הכלכלי והתרבותי שלה. על מנת להוכיח בכך, נשווה לדוגמא את "ברדס של סוף", (תרגום שלמה אבס)/"קריאת קיץ" ו"ל. תשנ"א) ל"הספור האמיתי של סינדרלה" (סמור שיר/מתוך "דברים קטנים ומדליקים", ספרית מעריב, 1988) "שדה בת-טובים" ל. ל. פרא, "סינדרלה או סנדל הזוכית", לשארל פרו, ו"רב-פרוות" לאחים גרים. (תרגום סלינה משיח/ספרות ילדים ונוער...). נדגיש, שאין אנו מבקשים להתרכז בגלגולם של מוטיבים, שכן גישה זו מתמקדת ביסוד בלתי מישורתי (מוטיב), החוזר בדפוס קבוע במעשייות עממים שונים. אנו לעומת זאת, מבקשים להצביע על האורנים המישוריים, הנקראים סביב המוטיב הקבוע, שהרי הם החושפים בסופו של ענין את רוח הזמן החיסטורי, או את רוחו של מלקט המעשייות המשמש כמוליך, דרכו מתקזזים משבי התרבות המסורתי, שבתוכה ולמענה כתב. השוואה כגון זו, ניתן לערוך בין גורסאות שונות למעשיית "כפה אדומה", בין ספורי חזקוניים והמפלצות ובין מעשייות עם מסורתיות וה"אגדות חדשות".

נפתח ב"הספור האמיתי של סינדרלה" ונעמוד על סממני תרבות עכשווית, המוקדנים מתוך הספור ואשר קשה להניח, שאפשר יהיה למצוא להם מקבילה בתקופות אחרות. המאפיין הבולט יותר מכל בגירסה שלפנינו, הוא הרצון לנפץ תפיסת עולם מסורתית המציגה נערה כנועה, המצפה לגאולה בדמות נסיך-גבר יפה תואר. הגישה הפמיניסטית הזו מלווה בסגנון כתיבה

על-פה. נעמוד על הקשר שבין המדיום התקשורתי (דבור על-פה) ותוצריו (הספור). נגלה שמעשיית העם שבה בתכניה ובאמצעיה הצורניים על המרכיבים שהכנינו מתוך הארוע הטלביזיוני, (פתיח, חזרה, אפיון, סוף טוב ולי"ד) ועתה אף נבין מדוע: באין ספר שמתוכו יקרא המספר את הספור, ואליו ישוב הקורא לעלעל ולזכור, חייבת המעשייה לשמור על המבנה הנוסחתי, האמצעים המנוטטוכניים והאופי הדרמטי. האם יוכלו התלמידים לנחש מה היו האמצעים הצורניים של המעשייה העממית?

- נבקש מהתלמידים לשוב ולספר את המעשייה על-פה. נעמוד על העובדה שכל תלמיד מספר את הספור "מעט אחרת".

- נבקש להבין במה נאחז זכרונם של המספרים, ובכך נעמוד על האמצעים המנוטטוכניים, שבהם השתמשו.

- נערוך תחרות של מספרי מעשייות ונבקש לעמוד על השאלה מתי סופר היספור באופן מרתק יותר. מדוע? האם בשל מבחר המילים? המימיקה? האנימואציה? הדרמטיזם? נעמוד אם כך על המימד הדרמטי והקהלי - האמיתי של המעשייה העממית. אפשר שגשמתש לצורך זה, בצילים סרט וידאו של התלמידים המספרים, ושל קהל המאזינים.

- נעמוד על הדמיון שבין המאפיינים הצורניים של המעשייה העממית, המועברת על-פה, ובין אלה של מעשיית הטלי, המשוודת "על-פר".

לבסוף, למבקשים להעמיק בהבנת הדפוסים המבניים של המעשייה העממית, שבעל-פה-אבחנו את דפוסיה של המעשייה האמנותית המצומצמת, דוגמת מעשייתיהם של אנדרסן או אוסקר וילד. נראה כיצד מומרת הדייקה התמציתית בכתבה רחבת היקף, כיצד חודלים אל תוך הסקסט תאורי טבע פרטניים, כיצד משפיעה אישיותו האינדיווידואלית והביקורפיה האישית של האמן, על הספור, כיצד אלה תופסים את מקומו של המימד הנוסחתי המסורתי, כיצד הולכות הדמויות ומתעלגות, ומה קורה לקסם, למימד העל-טבעי, לאמצעים המנוטטוכניים ולסוף הטוב.

2. התוצר התרבותי וציקתו לאקטואלית.

עד עתה הדגשנו את ההיבט האודיסורי (שמליצתי) והוויזואלי (דרמטי), של המעשייה העממית. אלא שניתן לתקוף את הוראת המעשייה העממית, כמו הייתה מיסמך תרבותי והסטורי, המשקף את רוח הזמן. גישה זו מנצחת אותנו קמיעה מההיסטוריה המסורתית המתמקדת בגינתו המאפיינים הספרותיים והמורפורולוגיים של התוצר העממי, והיא עשויה להפוך את

בוטה וישיר, המבקש לרמוס תחתיו לא רק דמויים נשיים פאסיביים, שהם תוצרי דמיון שובניסטי, אלא את דפוסי הנוסחתיות של המעשייה העממית, את נורמות הלשון שלה, תרבות הכתיבה והאסתטיקה הספרותית, שאפיינה את מעבדי המעשיות בעבר. הגירסה שלפנינו כמו מקלפת את הספור מהמימד האסטרטי ומתפישת העולם המאמינה בפלאי ובקסום, ומותירה אותו בעירום ראלסטי, המגולם בדמותה החצופה והבוטחת של נערה משוחררת מאמונות טפלות, קסם פיות וחוסר גברים. כל מבוקשה - נעלים. בכך הופכת סינדרלה זו את הנסיך לסנדלר, או לסוחר הרכון לרגליה המתכחשות לארזעי ליל הנשף - שעה שהיא - צרכנית ברדנית, המתמקחת על צבע הנעליים.

הרצון להתכחש לחפישת עולם מסודרתי וההשענות על אלמנטים חומרניים-צרכניים, אכן אופיינית לשלהי המאה שלנו, ובכך הופכים את העיבוד הנוכחי למיסמך תרבותי המעיד על רוח הזמן. ניראה שעבור סמדר שיר וקהל קוראיה, אין סיפור סינדרלה מסמל דבר, זולת מקח וממכר נעליים, ובכך היא תורפת את קלפי המעשייה העממית, והופכת אותה למגוונת, נאיבית ונלעגת, שעה שהריקון המכוון של המימד הסמבולי וההתחחסות הראליסטית הישירה, תואמים את המסר הדידקטי, המצוין בתחילת הספור. מטרתו המפורשת של המסר, להתכחש לאידיאליזציה ולבהטחות השווא השקדיות של המעשייה העממית, שנכתבה ברוח שארל פרו, וללמד את הנערות הצעירות, כיצד לעמוד על שתי רגליים איתנות, הנאחזות בקרקע המציאות, החתומה בחותם התועלתנות, המעשיות ושביעות הרצון העצמית. כל אלה מגולמים בעולם המקח והממכר, קרי: הצרכנות.

נקרא עם התלמידים את "הספור האמיתי של סינדרלה", נעמוד על הפארודיה והגיוח, ונתרכז בהבטים הבאים:

- אופיה של הלשון, הפניה אל הקוראים ותפקידו של המספר, כמו גם גון הדיבור שלו. כיצד הם מבטאים את רוח התקופה והזמן?

- נעמוד על מבנה הספור כבדיחה המסתיימת בפאנטזה ההופכת את הספור לפארודיה.

- נדון בפארודיה כאמצעי לתקשורת עם ספרות העבר, בדור שאיננו מאמין עוד בתפישת העולם "הנאיבית" המגולמת בספורי המעשייה.

- נתחבט בשאלה האם אין המימד האסטרטי של המעשייה הולך לאבוד,

בעיבוד הפארודי, הסנסציוני וההמוני. האם נעדיף את הגירסה ה"מקורית" או המשוכתבת? מדוע?

- נעמוד על המסרים התוכניים של הספור - ועל האופן שבו הם מבטאים את חברת השפע.

נעמוד על הרקע התרבותי, הדתי, חברתי והכלכלי המזין את הגירסה הנוכחית. האם הורי הוריהם של התלמידים היו מוצאים בה עניין?

על-מנת לחדד את התשובה לשאלה האחרונה, נעבור לגירסתו של י.ל. פרו לספור סינדרלה: "שרה בת טובים". נתמקד בהבטים כלכליים, דתיים-מסורתיים ואידאולוגיים ונגלה עד כמה שונה גירסה זו מהגירסה הקודמת. נעמוד על גורמי המציאות המזינים את גירסתו של פרו:

- עוני ודלות.

- נשואין באמצעות שידוך, ושלטון האב והמסורת.

- אמונה דתית והאמונה בנס ובדמיות קדושות, שהן נשאויות הנס.

כמאיתיים שנה קודם לגירסתו של פרו, נכתבה גירסתו של שארל פרו. זו מיוננת בתרבות הסאלונית של חצר המלך לואי ה-14 והיא אמורה לשעשע ולעקצץ את נשות החצר, באמצעות מוסרי ההשכל. על רקע זה נקל להבין את נקודת התצפית השובניסטית, שדרכה משכתב פרו את תוצרי הדמיון העממי, ומעצב דמות נשית, - סינדרלית, פאסיבית ונאיבית ומצפה לנס. הנסיך האקטיבי לעומת זאת, איננו סומך על פיות ונוטל את היוזמה והגורל בידיו - ובכך מקבע שלוש מאות השנים הבאות את מקומו, ואת מקום בת זוגו במערך הזוגיות. נצייר לסינדרלה ולדמויות הנשים האחרות דיוקן, ונעמוד על תכונות ויזואליות-פזיות ונפשיות, המצינות את הנשים הללו. נתבונן בחלוקה הקיצונית לנשים מכוערות, חודרות ומרושעות ומנגד הנערה היפה והטובה והצנינית. האם קיימת חלוקה סטריאוטיפית כזו במציאות?

- בסינדרלה הסובלת בטוב לב. האם לא מן הראוי היה להתלונן לנוכח ההתעללות?

- ביחסים האם החורגת ובנותיה. נתיחס לשניי שחל במושג ה"חורגות" (משפחה אומנת, חונן, אח בוגר וכ"ו). מה הסיבות שהביאו לשנוי?

- בהשתקפות ארזעי החצר בחיי הנשים: מקומם של בגדים ותסרוקות ואופנה, וברצון לשאת חן בעיני הגברים, ולהיות מושא תשוקותיהם. מה דעתנו על כך?

בעיבוד הפארוזי, הסנציוני וההמוני. האם נעדיף את הגירסה ה"מקורית" או המשוכתבת? מדוע?

- נעמוד על המסרים התוכניים של הספר - ועל האופן שבו הם מבטאים את חברת השפע.

נעמוד על הרקע התרבותי, הדתי, החברתי והכלכלי המזין את הגירסה הנוכחית. האם חריגיהם של התלמידים היו מוצאים בה עניין?

על-מנת לחדד את התשובה לשאלה האחרונה, נעבור לגירסתו של גל. פריץ לספור סינדורלה: "שרה בת טובים". (מפי העם). נתמקד בהבטים כלכליים, דתיים-מסורתיים ואידאולוגיים ונגלה עד כמה שונה גירסה זו מהגירסה הקודמת. נעמוד על גורמי המפצלות המזינים את גירסתו של פריץ.

- עיתי ודלות.

- נשואין באמצעות שידוך, ושלטון האב והמסורת.

- אמונה דתית והאמונה בנס ובדמויות קדושות, שחן נשאות הנס. כמאות שנה קודם לגירסתו של פריץ, נכתבה גירסתו של שארל פרו. זו מעוגנת בתרבות הסאלונית של חצר המלך לואי ה-14, והיא אמורה לשעשע ולעקצץ את נשות החצר, באמצעות מוסרי ההשכל. על רקע זה נקל להבין את נקודת התצפית השורבונסטית, שדרכה משכתב פרו את תוצרי הדמיון העממי, ומעצב דמות נשית, - סינדורלה, פאסיבית ונאיבית ומצפה לנס. הנסיך האקטיבי לעומת זאת, איננו סומך על פיות ונוטל את היוזמה והמורל בידיו - ובכך מקבע לשלש מאות השנים הבאות את מקומו, ואת מקום בת זוגו במערך הזוגיות. נצייר לסינדורלה ולדמויות הנשים האחרות דיוקן, ונעמוד על תכונות ויזואליות-פזיות ונפשיות, המציגות את הנשים הללו. נתבונן בחלוקה הקיצונית לנשים מכוערות, חורגות ומרדניות ומנגד הנערה היפה והטובה והצניעות. האם קיימת חלוקה סטריאוטיפית כזו במציאות?

- בסינדורלה הטובלת בטוב לב. האם לא מן הראוי היה להתלונן לנוכח ההתעללות?

- ביחסי האם החורגת ובנותיה. נתיחס לשני שהל במושג ה"חורגות" (משפחה אומנת, חונך, אח בוגר וכ"ו) מה הסיבות שהביאו לשנוי?
- בהשתקפות ארועי החצר בחיי הנשים: מקומם של בגדים ותסרוקות ואופה, וברצונן לשאת חן בעיני הגברים, ולחיות מושא תשוקותיהם. מה ילענו על כך?

ג'רטה וישייר, המבקש לרמוז תחושת לא רק דמויים נשיים פאסיביים, שהם תוצרי דמיון שובניסטי, אלא את דפוסייה הנוסחתיים של המעשייה וזעממות, את נורמות הלשון שלה, תרבות הכתיבה והאסתטיקה הספרותית, שאפיינה את מעבדי המעשייה בעבר. הגירסה שלפנינו כמו מקלפת את הספור מהמימד האסטרטגי ומתפישת העולם המאמינה בפלאי ובקסום, מותירה אותו בעירום ואליסטי, המגולם בדמותה התצופה והבוטחת של יערה משוחחררת מאמנות טפלות, קסם פיות וחסד גבורים. כל מבוקשה - געלעלים. בכך הופכת סינדורלה זו את הנסיך לסנדלר, או לסוחר חרכון לרגליה המתכחשות לארועי ליל הנשף - שעה שהיא - צרכנית ברדיונה, המתמקדת על צבע העללים.

הרצון להתכחש לתפישת עולם מסורתית וההשענות על אלמנטים חומריניים-צרכניים, אכן אופיינית לשלהי המאה שלנו, ובכך הופכים את העיבוד הנוכחי למיסמן תרבותי המעיד על רוח הזמן. ניראה שעבור סמדר שירי וקהל קוראיה, אין סיפור סינדורלה מסמל דבר, זולת מקח וממכר נעללים, ובכך היא תורפת את קלפי המעשייה העממית, והופכת אותה לממוכנת, נאיבית ונלעגת, שעה שהרצון המכוון של המימד הסמבולי והתחתית הרטורית הישירה, תואמים את המסר הדידקטי, המציין בתחילת הספור. מטרתו המפורשת של המסר, להתכחש לאידאליזציה ולהבטחות השווא השקיות של המעשייה העממית, שנכתבה ברוח שאל פרו, וללמד את הנערות הצעירות, כיצד לעמוד על שתי רגליים איתנות, האחריות בקרקע המציאות, החתומה בחותם התועלתנות, המעשיות ושיבועות הרצון העצמית. כל אלה מגולמים בעולם המקח והממכר, קרי: הצרכנות.

נקרא עם התלמידים את "הספור האמיתי של סינדורלה", נעמוד על הפארוזיה והגיוון, ונתרכז בהבטים הבאים:

- אופיה של הלשון, הפניה אל הקוראים ותפקידו של המספר, כמו גם גון הדיבור שלו. כיצד הם מבטאים את רוח התקופה והזמן?

- נעמוד על מבנה הספור כבדיחה המסתתרת בפאנוסה ההופכת את הספור לפארוזיה.

- נדון בפארוזיה כאמצעי לתקשורת עם ספרות העבר, בדור שאינו מאמין עוד בתפישת העולם "הנאיבית" המגולמת בספורי המעשייה.

- נתחבט בשאלה האם אין המימד האסטרטי של המעשייה הולך לאבוד,

- חשיבות היופי הפיזי בעיצוב זהותה של האשה. האם גם הגברים מזוהים עם מושגי יופי חיצוני? חשיבותה של צייתנות נשית. האם גם הגברים נדרשים להיות צייתנים? האם גם מהם נדרשת הפאסיביות והחולמניות כפי שנדרשה מסינדרלה?

- מקומו של מוסר ההשכל, בסוף הספור הופך מעשייה זו למדריך לערצות צעירות, בו מלמד פרו מה יעודן של נשים (להנשא), ומהן התכונות הנדרשות לשם השגת יעד זה. פאסיביות, יופי, מתקנות, טוב-לב, צייתנות, אמונה בקסם פיות. האמנם? נצפה בגירסה הקולנועית של וולט דיסני למעשית סינדרלה, וניראה כיצד הוא מעצב אידיאל נשי הרחוק מן המציאות, ומטפח דפוסי התנהגות סטריאוטיפיים ושובניסטיים.

על רקע הגירסאות הללו נקרא עתה את "דבת פרוות", או את "ברדס של סוף" נציין שלפינו שתי גירסאות שרווחו בעם, ואשר הן משקפות תפישות עולם שונות לחלוטין מאלה של ה"סינדרלות" הידועות. כאן, מסתייה גבורה אחת את זהותה במסווה גלימה של סוף ואילו השניה בגלימת פרווה. אך שתיהן בורחות מאביהן, האחת משום שגרש אותה מביתו, והשניה משום שהאב בקש להנשא לבתו. באחת ממותנים גלוי העריות, ובשניה הדברים בורחים והנערה בורחת מפין אביה, המבקש לקיים עמה יחסים אסורים, לאחר מות אשתו. שתי הגירסאות מתמקדות ביחסי אבות-בנות, ולא ביחסי אמהות-בנות, וניראה כאילו הן מסופרות מנקודת ראות נשית, שכן הן מבקשות להורות לנערות כיצד להתמודד במציאות, שבה אב או אח מבקשים לקיים עמן יחסי מין.

הנערות הללו מתוארות כאקטיביות, נבונות, יוזמות, מרדניות ומצחיות ללא עזרת פיות. אין גירסאות אלה מציירות דיוקן אידיאל נשי, ואילו הגברים - יש והם שליליים ומושחתים, ויש והם חיוביים וראויים לאהבה. בכל מקרה אין הנערות תלויות בחסדיהם, והן גואלות את עצמן.

- נצייר פרופיל ספרותי לגבורות. נציין את תכונותיהן, אופיין ודיוקןן. נעמוד על אופנים של הגבורים.

נשווה את הפרופילים הללו, לאלה שעוצבו על-ידי פרו וולט דיסני.

- נבחן את יחסינו כלפי הסינדרלות השונות, ואם נזדהה יותר. נשווה את העדפות התלמידים להעדפות התלמידות ונסיק מסקנות.

- נשווה בין מוסרי ההשכל של הגירסאות השונות. יש שהן מטיפות לגשים, ויש שהן מטיפות לגברים. נבחן את עמדותינו.

- נסכם את עמדותינו לגבי הגירסאות השונות, ואפשר שנגלה שמאחורי כל גירסה מסתתרת אידיאולוגיה ותפישת עולם שונה לחלוטין. איזה אידיאולוגיה קרובה יותר לרוחנו? מדוע? - החשובה לכך עשויה להמחיש כיצד תפישות עולם משתנות, הן המעצבות דפוסי ספור שונים, וגם אם הללו סובבים סביב מוטיבים קבועים ובלתי משתנים. במובן הרחב יותר, ניתן ללמוד מתוך כך, על הלכי הרוח החברתיים, הכלכליים והתרבותיים, שעל ריקעם נידקם הספור, ואשר הם הנותנים לו בטוי, ולו גם סמוי.

פעילות נוספת תמחיש את הדברים:

- גלווה את הוראת הגירסאות השונות, ב"לוח אקטואליה", אליו נצרף צילומים וקטעי עדות הסטוריים, המתארים את התקופה הנידונה. כך לדוגמה בלוח האקטואליה, שנייחד ל"ספור האמיתי של סינדרלה", נדביק קטעי פרסומת לממכר נעליים, קטעי עתונות העוסקים בפמיניזם, וכ"ד. ב"סינדרלה" של שארל פרו נצרף צילומים מחצר המלך בוורסא, תסרוקות ותלבושות אופייניים וכ"ד, ל"דבת פרוות" נצרף קטעי עתונות העוסקים בהתעללות מינית בתוך המשפחה, וכ"ד.

- נחבר ספור סינדרלה משלנו - תוך שאנו קובעים את הרקע החברתי, כלכלי, פוליטי להתהוותה. כך לדוגמה "סינדרלה מבוסניה", "סינדרלה של האינדיאנאדא", "סינדרלה משכון צמרת" וכ"ד. נדגיש שסינדרלה עשויה להיות גם גבור ממין זכר. בכך נדגים כיצד מוטיבים קבועים, דמויות וסצנריו עשויים להשתנות מעט, אך להקלין תפישות עולם השונות בהרבה.

- נקיים רב שיח בשאלה, כיצד משקפים התוצרים התרבותיים גורמות חברתיות, וכיצד הם תורמים לעיצוב גורמות כאלה במציאות.

הערות

1. משיח סלינה. "ספרות לילדים ותקשורת המונים: הקסם במעשייה העממית, וקסם מעשיית הסל", ספרות ילדים ונוער ספטמבר 1991, חוב' א, ע"מ 39-3.
2. משיח סלינה. "האחים גרים: אמת או אגדה", מאגזינים יולי 1993, גליון 9, ע"מ 40-42.

- נסכם את עמדותינו לגבי הגירסאות השונות, ואפשר שנגלה שמאחורי כל גירסה מסתתרת אידיאולוגיה ותפישה עולם שונה לחלוטין. איזה אידיאולוגיה קרובה יותר לרוחנו? מדוע? - התשובה לכך עשויה להמחיש כיצד תפישות עולם משתנות, הן המעצבות דפוסי ספור שונים, וגם אם הללו טובבים סביב מוטיבים קבועים ובלתי משתנים. במובן הרחב יותר, ניתן ללמוד מתוך כך, על הלכי הרוח החברתיים, הכלכליים והתרבותיים, שעל ריקנם נרקם הספור, ואשר הם הנותנים לו בטון, ולא גם סמון. פיעילות נוספת תמחיש את הדברים:

- נלווה את הודאת הגירסאות השונות, ב"לוח אקטואליה", אליו נצרך צילומים וקטעי עדות הסטוריים, המתארים את התקופה הגדולה. כך לדוגמא בלוח האקטואליה, שגייחד ל"ספור האמיתי של סינדלר", נדביק קטעי פרסומות לממכר נעליים, קטעי עתונות העוסקים בפמיניזם, וכ"ד. ב"סינדלר" של שארל פרו נצרך צילומים מחצר המלך בוורסאי, תסרוקות ותלבושות אופייניים וכ"ד, ל"דבת פרוות" נצרך קטעי עתונות העוסקים בהתעללות מינית בתוך המשפחה, וכ"ד.

- נחבר ספור סינדלר משלנו - תוך שאנו קובעים את הרקע החברתי, כלכלי, פוליטי להתהוותה. כך לדוגמא "סינדלר מבוסניה", "סינדלר של האינפלידה", "סינדלר משכון צמרת" וכ"ד. נדגיש שסינדלר עשויה להיות גם גבור ממין זכר. בכך נדגים כיצד מוטיבים קבועים, דמויות וסצנריו עשויים להשתנות מעט, אך להקדין תפישות עולם השונות בהרבה. - נקיים רב שיח בשאלה, כיצד משקפים התוצרים התרבותיים נורמות חברתיות, וכיצד הם תורמים לעיצוב נורמות כאלה במציאות.

הערה

1. משיח, סלינה. "ספרות לילדים ותקשורת המונים: הקסם במעשייה העממית וקסם מעשיית הטל", ספרות ילדים ונוער, ספטמבר 1999, חוברת א' ע"מ 39-3.
2. משיח, סלינה. "זאחום נדים: אמת או אגדה?", מאזינים יולי 1999, גליון 9, ע"מ 40-42.

- חשיבות היופי הפיזי בעיצוב זהותה של האשה. האם גם הגברים היום עם מושגי יופי חיצוני? חשיבותה של צייתנות נשית. האם גם גברים נדרשים להיות צייתנים? האם גם מהם נדרשת הפאסיביזם החולמני? כפי שנדרשה מסינדלר?

- מקומו של מוסר ההשכל, בסוף הספור הופך מעשייה זו למדריך לעקרונות יקרות, בו מלמד פרו מה יעודן של נשים (להנשא), ומהן התכונות הנדרשות לשם השגת יעד זה: פאסיביות, יופי, מתקנות, טוב-לב, צייתנות, דיונה בקסם פיות. האמנם? נצפה בגירסה הקולנועית של וולט דיסני חזונה בקסם פיות. סינדלר, וניראה כיצד הוא מעצב אידיאל נשי הרוחק מן העקשנות, ומטפח דפוסי התנהגות סטריאוטיפיים ושובניסטיים.

ל רקע הגירסאות הללו נקרא עתה את "דבת פרוות", או את "ברדס של ריק" נציין שלפנינו שתי גירסאות שרווחו בעם, ואשר הן משקפות תפישות של שונות לחלוטין מאלה של ה"סינדלריות" הידועות. כאן, מסתירה בורה אחת את זהותה במסווה גלימה של סוף ואילו השניה בגלימת פרוות, ד שתיהן בורחות מאביהן, האחת משום שגורש אותה מבינה, והשניה משום שהאב בקש להנשא לבתו. באחת ממותנים גלוי העריות, ובשניה דברים ברורים והערים בורחת מפני אביה, המבקש לקיים עמה יחסים סדורים, לאחר מות אשתו. שתי הגירסאות מתמקדות ביחסי אבות-בנות, ללא ביחסי אמהות-בנות, וניראה כאילו הן מסופרות מנקודת ראות נשית, ויכן הן מבקשות להורות לעקרונות כיצד להתמודד במציאות, שבה אב או אח מבקשים לקיים עמן יחסי מין.

התנהגות הללו מתוארות כאקטיביות, נבונה, יוזמת, מרדנית ומצפוחות ללא תלות פית. אין גירסאות אלה מעצרות דיוקן אידיאל נשי, ואילו הגברים - ש הם שליליים ומושחתים, ויש והם חייבים וראויים לאהבה. בכל מקרה אין הנערות תלויות בחסדיהם, והן מואלות את עצמן.

- נצייר פרופיל ספרותי לגבורות. נציין את תכונותיהן, אופיין ודיוקן. נעמוד על אופקים של הגבורים.

נשווה את הפרופילים הללו, לאלה שעוצבו על-ידי פרו וולט דיסני. נבחן את יחסינו כלפי הסינדלרות השונות, ואם נודהה יותר. נשווה את העדפות החלמדים להעדפות התלמידות ונסיק מסקנות.

- נשווה בין מוסרי ההשכל של הגירסאות השונות. יש שהן מטיפות לגשים, ויש שהן מטיפות לגברים. נבחן את עמדותינו.

אקולוגיה וספרות

מאת: הרצליה רו

העיסוק בנושא הלימודי יכול להתבצע בכל הגילאים באמצעות פעילות חושית - בעיקר בדרך של ניסוי ולמידה.

בגנון, בגן ובכיתות-היסוד הנסיונות-המשחקיים, שימושי-הלשון והנושאים יהיו כולם בטווח המציאות הסובבת את הילד. "הבית שלי ואני בתוכי" (פריטי לבוש, צבעים, כלים ואביזרים, צמחים, ארגון הבית והחצר, הדרך מהבית אל הגן וכו'), "אסתטיקה, היגיינה, מידע והכרת הסביבה הקרובה). מכיתות ג' ואילך מצטרף למידע החושי מסר באמצעות חומר - קריאה; (לימוד ההיגיינה, מולדת, ניסויים בשעורי טבע על מחזור המים, הטמעה ועוד...)

בכיתות הגבוהות מתרחב הנושא מהבית הפרטי אל הבית הלאומי, לאזרחות ואקולוגיה של ההווה האנושית, של כדור-הארץ ושל מציאותנו בחלל.

פן נוסף לעיסוק בנושא זה הוא באמצעות ספרות-פיוטית לסוגיה. בתנ"ך בספר 'דברים' בעיקר מפרק י"ב ואילך, במשנה ובתלמוד, סוגיות העוסקות באקולוגיה, ויש לברר ולבחור מתוכן הן לשיעורי תושב"ע והן לשיעורי האזרחות. עניין משמעותי במכלול זה הוא נושא ה"גשם". "מישנת תענית" היא מקור מתאים לעבודה בכיתות החטיבה העליונה.

הספרות היפה לסוגיה (המתורגמת והמקורית) מזמנת מרחב עצום של בחירה. במקראות הישנות והחדשות לסוגיהן ישנן יצירות (שיר - סיפור, סיפור קצר, סיפורי עם ועוד...) שעיקרן "סיפורו של מקום"; "יחסיים בינמשפחתיים"; קשר בין ילדים לבין סביבתם והטבע (קשר עם צמחים, בעלי חיים) וכל אלה יצירות מקוריות ישראליות המבטאות את העולם הסובב-האקולוגי של הילד בארץ. מיטב היצירות זימנו לקוראנו (לילדים ולמבוגרים) מבחר רב-פנים ביותר בנושאים רבים.

מתוך מבחר זה יכולה יצריכה המורה לבחור יצירות העונות למיגזרות

הנושא שבחרה לעצמה, עיקר תפקידה של המורה לבחור על פי יכולת הקליטה והידע שלה ושל תלמידיה.

יוצרים הבי-פנים כמו: מ. ילן - שטקלים; ל. גולדברג; א. שמאל; ע. הלל, והבים רבים אחרים החיים עמנו כיום; כנורית זרחי, גרדה כהן, שלומית כהן-אסף, דורית אורג, יצחק גוי ועוד... לכולם יצירות (שירה וסיפורת) העשויות לשמש אמצעי של הזדהות ואמפטיה לקשר של הילד עם העולם הסובב אותו - קרני סביבתו הקרובה והרחוקה יותר.

נקודת המוצא לכל העיסוק בסיפורות ודרך הבחירה בה היא ה"איך"? איך מארגנים חומר סיפורתי בעל ערך ליחידה לימודית העונה לנושא הנבחר?

ברצוני לשרטט כאן דוגמא להוראת סיפורת, כשהנושא המרכזי בה הוא תחום האקולוגיה. על כך בכוונתי להביא כמה דוגמאות:

א. עיסוק ביצירותיו של ע. הלל-ההצעות מתאימות ליישום בכיתות היסוד. ע. הלל שהיה גנן-גנים וארכיטקט, היה בן דור הפלמ"ח, בן-קליבון ואוהב מושבע של הנופים, בעלי-החיים והצמחים. הוא יכול להוות דוגמא מצינת של יוצר שאפשר לרקום בעזרת מבחר מיצירותיו נושא לימודי "אקולוגיה".

היצירה "הדרך שמחה שר"¹ עוסקת בזיירים של בית משותף וביחסים שביניהם. יצירה זו יכולה להילמד באמצעות "דרך-ההשוואה" עם הסיפור של ל. גולדברג "דירה להשכיר"² כי גם הוא עוסק בבית משותף ובידידים. עניין החיים בין שכנים בבית משותף הוא נושא משמעותי באקולוגיה וההזמנה אל השוואה בשתי היצירות כאחת, מרחיבה את תחום הלמידה בהן. הן יכולות להוות עניין לילדים בגן-הילדים ויכולות להילמד על "דרך-ההשוואה" בכתות ג' וד'.

לא רק הנושא דומה בשתי היצירות, אלא גם יסודות צורניים אחדים... בשתייהן ספור מחזורי, חזרות רבות; משפטים קצרים; לשון מדוברת. השוני ביניהן מזמין להשוואה ערכית וצורנית העשויה להתנהל לעומק ולרוחב על פי יכולת וידיעתה של המורה וע"פ כוחם של הלומדים.

בספור המחזורי של ע. הלל ישנה מציאות ריאליסטית. דירי הבית תורמים זה לזה ומסייעים האחד לשני - אם במוצרים מוחשיים (הסנדלר נעליים ומגפיים; הנגר שרפרף כסא ושולחן; הספר מספר; האופה לחם ועוגות הרופא מרפא) - ואם בהעשרת הנפש (הדרך שמחה שר ומשמח את כולם).

הנושא שבחורה לעצמה, עיקר תפקידה של המורה לבחור על פי יכולת הקליטה והידע שלה ושל תלמידיה.

יצירים רבי-עפים כמון. מ. ילן - שטקליס; ל. גולדברג; א. שמאלי; ע. הלל, ורבים רבים אחרים החיים עמנו כיום; כנורית זרחי, גרדה כהן, שלומית כהן-אסיף, דורית אורגד, יצחק נוי ועוד... כלום יצירות (שירה וסיפורת) העשויות לשמש אמצעי של הזדהות ואמפטיה לקשר של הילד עם העולם הסובב אותו - קרי: סביבתו הקרובה והרחוקה יותר.

נקודת המוצא לכל העיסוק בסיפורת ודרך הבחירה בה היא ה"איך"? איך מארגנים חומר סיפורתי בעל ערך ליחידה לימודית העונה לנושא הנדון?

ברצוני לשרטט כאן דוגמא להוראת סיפורת, כשהנושא המרכזי בה הוא תחום האקולוגיה. על כך בכוונתי להביא כמה דוגמאות:

א. עיסוק ביצירותיו של ע. הלל -ההצעות מהאמנות ליישום בכיתות היסוד. ע. הלל שהיה גנרל וגנר וארכיטקט, היה בן דור הפלמ"ח, בן-קיבוץ ואוהב מושבע של הנופים, בעלי-החיים והצמחים. הוא יכול להוות דוגמא מצוינת של יצור שאפשר לקום בעזרת מבחר מיצירותיו נושא לימודי "אקולוגיה".

היצירה "הדוד שמחה שר" עוסקת בדיירים של בית משותף ובחסיס שבילעית. יצירה זו יכולה להילמד באמצעות "דרך-השוואה" עם הסיפור של ל. גולדברג "דירה להשכיר"² כי גם הוא עוסק בבית משותף ובדיירים. ענין החיים בין שכנים בבית משותף הוא נושא משמעותי באקולוגיה וההזמנה אל השוואה בשתי היצירות כאחת, מרחיבה את תחום הלמידה בהן. הן יכולות להוות עניין לילדים בגן-הילדים ויכולות להילמד על "דרך-השוואה" בכיתות ג' וד'.

לא רק הנושא זומה בשתי היצירות, אלא גם יסודות צורניים אחדים... בשתייהן ספור מחורז; חזרות רבות; משפטים קצרים; לשון מדוברת. השוני ביניהן מזמין להשוואה ערכית וצורנית העשויה להתנהל לעומק ולרוחב על פי יכולתה ורעיונותיה של המורה וע"פ כוחם של התלמידים.

בספר המחורז של ע. הלל ישנה מציאות ריאליסטית. ד"רית הבית תורמים זה לזה ותסייעים האחד לשני - אם במוצרים מוחשיים (הסנדלר נעליים ומגפיים; הנגר שרפרף כסא ושולחן; הספר מספר; האופה לחם ועוגות חרופה מרפא) - ואם בהעשרת הנפש (הדוד שמחה שר ומשמה את כולם).

קולוגיה וספרות

ג. הרצליה רוז

סוק בנושא הלמודי יכול להתבצע בכל הגילאים באמצעות פעילות ייחית - בעיקר בדרך של ניסוי ולמידה.

בגן וביביות-היסוד הנסיונות-המשחקיים, שימושי-הלשון והנושאים "כלם בטוחות המציאות הסובבת את הילד. "הבית שלי ואני בתוכו" יטי לבוש, צבעים, כלים ואביזרים, צמחים, ארנון הבית והחצר, הדרך בית אל הגן ובה"ס, אסתטיקה, היגיינה, מידע והכרת הסביבה הקרובה). תחת ג' ואילך מצטרף למידע החושי מסר באמצעות חומר - קריאה, מוד החיגוינה, מולדת, ניסויים בשעורי טבע על מחזור המים, הטמעה

(...ד.)

יתות הגבוהות מתרחב הנושא מהבית הפרטי אל הבית הלאומי, יתות הגבוהות ואקולוגיה של החוויה האנושית, של כדור-הארץ ושל מציאותנו

הלל.

נוסף לעיסוק בנושא זה הוא באמצעות ספרות-פזיטית לסוגיה. בתנ"ך מספר דברים בעיקר מפרק י"ב ואילך, במשנה ובתלמוד, סוגיות העוסקות באקולוגיה, ויש לבררן ולבחור מתוכן הן לשיעורי תנ"כ"ע והן לשיעורי "משינת תענית". עניין משמעותי במיכלול זה הוא נושא ה"גשם". "משינת תענית" א מקור מתאים לעבודה בכיתות החטיבה העליונה.

בספרות היפה לסוגיה (המתורגמת והמקורית) מזמנת מרחב עצום של חזירה. במקראות הישנות והחדשות לסוגיהן ישנן יצירות (שיר - סיפור, יפור קצר, סיפורי עם ועוד...) שעיקרן "סיפורי של מקום"; "יחסים יגנמשותחמים"; קשר בין ילדים לבין סביבתם והטבע (קשר עם צמחים, עילי חיים) וכל אלה יצירות מקוריות ישראליות המבטאות את העולם סובב-האקולוגי של הילד בארץ. מיטב היצורים זמנו לקוראנו (לילדים למבוגרים) מבחר רב-פנים ביותר בנושאים רבים.

והתן מבחר זה יכולה וצריכה המורה לבחור יצירות העונות למינהן

בספור "דירה להשכיר" חוזר נושא המפגש בין השכנים, וחוזרות אמירות משותפות של כולם, אבל אין כל תיאור של מצב קשר ביניהם. אפילו הינה ששכרה את הדירה, אחרי שידעה לציין עובדות חיוביות לגבי כל שכן, אינה מזמינה אותם אליה אלא "יום יום הומה היא בחדרה".

הספור "דירה להשכיר" מזמין אל מסקנות כגון: שבבית משותף כדאי לשמור ברחוק משכנים; "הרצה בחיים נוחים יקפיד על נימוסים עם שכניו ויזהר מהם"...

הספור של הלל עיקרו בשמחת דיירי הבית, כולם בשיריו של הדוד. אך לא רק הם שותפים לשירה ולשמחה, אלא כל רחוב שמגר. שמחת השיתוף היא עיקר ביצירה זו. מבחינה צורנית יש הבדלים מעניינים בין שתי היצירות. הזכרתי שסיפורו של הלל ריאליסטי - בהחלט עשוי להיות בית כזה ברחוב כלשהוא, ובו דיירים בדומה לדיירי הבית ברחוב שמגר חמש.

סיפורה של ל. גולדברג בנוי כמשל. הדיירים במגדל (במקום כלשהוא בעולם) הם דמויי בעלי חיים ולהם תכונות אנושיות.

המספר אצל הלל הוא ילד (עד) - דרך ראייתו ותחושותיו של הילד המספר, קולט הקורא את המתרחש בבית.

בדירה להשכיר יש מספר "כל יודע" והוא נכנס ויוצא בהתרחשויות, במפגשים ובמפגעים. "דירה להשכיר" הוא סיפור מחורז ובנוי כ"סיפור מסגרת" שבתוכו שדרשת של סיפורי משנה; בעלי החיים טעונים משמעויות סמליות (החזיר, החתולה הכושית, היונה).

"הדוד שמחה שר" הוא סיפור שירי כמעט חד-מימדי על בית אחד מסויים מאוד והמתרחש בו. אפשרות ההשוואה של שתי יצירות המתאימות בנושא המשותף שלהן ומתאימות לגיל נמענים משותף, פותחת פתח למערכת מפגשים מעניינת עם שתי היצירות ביחד, ועם כל יצירה ויצירה לחוד. בין המוטיבים המרכזיים של ע. הלל ישנו מוטיב המוכנות לקבל כל אחד ע"פ אישיותו, גם אם ייחוד זה קשה לזולת. דוגמאות למוטיב זה הן היצירות: "יוסי ילד שלי מוצלח"³, "הדוכיפת"⁴, "ישמרני אלוקים"⁵, "דודי שמחה אוהב חיות"⁶ ועוד...

בשיר על יוסי - אמא מקבלת את הילד המורד שלה, גם כשאינו ממלא את הצפיפות הריאליות שלה. קשה לה לאם של יוסי ולכן חוזר הביטוי "אוי לי" בשיר. סיזמו אינו עליו ופושטני, אלא אמביציונאליסטי.

"דיק הבית, אין חלב, לחם אין לו כזית. אך מלא הבית - אוהבה ניגון ופרח"...

קשה לחיות בחברת יוצאי דופן כמו יוסי - אבל נפלא להיות איתם; ומי אם לא המשורר הלל יודע על כך?

כ"ל אמביציונאליסטי הסיום של "דודי שמחה אוהב חיות" - צריך לחשוב על אמא (אחותו של הדוד הילדולי) ועל האנשים דיירי הבית. מה יעשו הם? איפה יגורו ואין יחין עם כל בעלי החיים שהדוד חוזר ומביא לבית? המשורר אינו מבקר בגלוי, הוא רק יוצר מצב אבסורדי המזמין את הקורא להבין מה אפשר לעשות בחיים ומה בלתי אפשרי.

ב"הדוכיפת" ישנו מפגש כביכול ידידותי, ההולך ומתפתח לדרישה כעסי ביותר. ברור לקורא שעם "דוכיפת לא אכפת" שכזו אי אפשר להתידד. סופו של השיר מתגרה בקורא. הדוכיפת פרוחה "כי חתול רעב מאוד הביט בה מהצד". לא רק שהמדבר (שאינו יודעים אם הוא ילד או מבוגר) כועס על "הדוכיפת לא אכפת" אלא שהמשורר משלח בה בסוף שירו את החתול הרעב... כביכול הוא מודיע לנו - כך נוהגים באגואיסטים להשחית.

ב"ישמרני אלוקים" שוב שיחה בין מישור וחסידה הבולעת צפרדעים. ברור למשורר המכיר את חוקי הטבע, שצפרדעים הם מזונה של חסידה, אבל המשחק ההומוריסטי והרומז בביטוי "לבלוע צפרדעים" הוא זה היוצר את האמביוואלנטיות הערכית. אם הלומדים לא יבינו את הביטוי "לבלוע צפרדעים" שלא כפשוטו, השיר לא ימלא את תפקידו.

יש כאן אלוזיה המחייבת אינפורמציה נוספת. כזו קיימת ברבות מיצירותיו של הלל. האלוזיות כגון "השוער שעושה במשלים צרות", "הצרצר האומלל שבמשל", "כלב מי שרוצה להיות כלב" ועוד... (ביצירות רבות).

יצירות כאלה מזמינות לקריאה נוספת ולהבנת היצירות ברבדים אחדים נוספים. אי-הנחת מעצמם של דמויות שונות ביצירותיו, גם הוא מזמין לטיפול במעגל אקולוגי חשוב. איכות החיים משמעותית רק כשאדם מודע לעצמו, לכוונו ולמגבלותיו. זאת לומדים כולנו באמצעות מערכות היחסים עם אחרים ועם הסביבה.

היצירה המסובכת "מזובב ועד פיל"⁷ מעמידה אתגר משלי להכירות הקורא עם עצמו.

ב"מזל שאני אני"⁸ חוזר אותו נושא של חיפוש ה"אני" והוא הולך ומתרחב בספר "משלי חולין"⁹. מה מקבל כל אחד מאיתנו כדי לממש את עצמו בחיים? מה כוחנו ומה הן חולשותינו? על כך מרבה הלל לכתוב בהומור ובדרישה משעשעים, כשהוא משאיר לקוראים מקום למלא פערים

קשה להיות בחברת יצאני דופן כמו יוסי - אבל נפלא להיות איתם; ומי אם לא המשורר הלל יודע על כך?

כנ"ל אמביאולנטי הסיים של "דודי שמחה אוהב חיות" - צריך לחשוב על אמא (אחותו של הדוד העליוני) ועל האנשים זיירי הבית. מה יעשו הם? אפה יגורו ואין יחזיק עם כל בעלי החיים שהודדו חוזר ומבא לבית? המשורר אינו מבקש בגלוי, הוא רק יוצר מצב אבסורדי המזמין את הקורא להבין מה אפשר לעשות בחיים ומה בלתי אפשרי.

ב"הדוכיפת" ישנו ממש כביכול ידידות, החולך ומתפתח לדודי-שיח כעטני ביותר. בדרך לקורא שעם "דוכיפת לא אכפת" שכזו אי אפשר להתידד. סופו של השיח מתגלה בקורא. הדוכיפת פרוחה "כי החול רעב מאוד הביט בה מהרצד". לא רק שהמדבר (שאינו יודעים אם הוא ילד או מבוגר) כועס על "הדוכיפת לא אכפת" אלא שהמשורר משלח בה בסוף שיח את החתול הרעב... כביכול הוא מודיע לנו - כך נוהגים באמביאנטיס להשחית.

ב"שמרני אלוקים" שוב שיחה בין מישהו והסידה הבולעית צפרדעים. בדרך למשורר המכיר את חוקי הטבע, שצפרדעים הם מזונה של חסידה, אבל המשחק ההומוריסטי והרומז בביטוי "לבלוע צפרדעים" הוא זה היוצר את האמביאולנטיה הערכית. אם הלומדים לא יבינו את הביטוי "לבלוע צפרדעים" שלא כפשוטו, השיח לא ימלא את תפקידו.

יש כאן אלוזיה המחייבת אינטרמציה נוספת. כזו קיימת ברבות מיצירותיו של הלל. האלוזיות כגון "השוטר שעושה במשלים צרות", "הרצוצר האומלל שבמשל", "כלב מי שרוצה להיות כלב" ועוד... (ביצירות רבות).

יצירות כאלה מזמינות לקריאה נוספת ולהבנת היצירות ברבדים אחדים נוספים. אי-הנחת מעצמם של דמויות שונות ביצירותיו, גם היא מזמין לטיפול במעגל אקולוגי חשוב. איכות-חיים משמעותית רק כשאדם מודע לעצמו, לכוונו ולמגבלותיו. זאת לומדים כולנו באמצעות מערכות החיסים עם אחרים ועם הסביבה.

היצירה המשובבת "מזובג ועד פל" מעמידה אתגר-משלי להכירות הקורא עם עצמו.

ב"מל שאני אני" ⁸ חוזר אותו נושא של חיפוש ה"אני" והוא חולך ומתחבב בספר "משלי חולין". ⁹ מה מקבל כל אחד מאיתנו כדי לממש את עצמו בחיים? מה כוחנו ומה חן חולשותינו? על כך מרבה הלל לכתוב בהומור ובדו-שיחים משעשעים, כשהוא משאיר לקוראים מקום למלא פערים

פור "דירה להשכיר" חוזר נושא המפגש בין השכנים, וחוזרות אמירות ותופות של כולם, אבל אין כל תיאור של מצבי קשר ביניהם. אפילו הינה בכרה את הדירה, אחרי שידעה לצין עובדות חיוביות לגבי כל שכן, אינה מחזיקה אותם אליה אלא "ים ים הומה היא בחדרה".

פור "דירה להשכיר" מזמין אל מסקנות כגון: שובבית משותף בדאי מור מרחק משכנים, "הרוצה בחיים נוחים יקפיד על נימוסים עם שכני הר מחם"...

לפור של הלל עיקרו בשמחת דיירי הבית, כולם בשיקוי של הדוד. אך לא הם שותפים לשיחה ולשמחה, אלא כל רחוב שמגר. שמחת השיתוף היא בקר ביצירה זו. מבחינה צורנית יש הבדלים מעניינים בין שתי היצירות. כרתי שסיפורו של הלל ריאליסטי - בהחלט עשוי להיות בית כזה ברחוב שחוא, ובו דיירים בדומה לדיירי הבית ברחוב שמגר חמש.

פורו של ל. גולדברג בנוי כמשל. הדיירים במגדל (במקום כלשהוא גולס) הם דמויי בעלי חיים ולחם תכונות אנושיות.

מספר אצל הלל הוא ילד (עד) - דרך ראייתו ותחושתו של הילד המספר, לט הקורא את המתרחש בבית.

"דירה להשכיר יש מספר" כל יודע" והוא נכנס ויוצא בהתרחשויות, מפגשים ובמפגעים. "דירה להשכיר" הוא סיפור מחורז ובנוי ל"סיפור סגור" שבתוכו שרשרת של סיפורי משנה, בעלי החיים טעונים שמשמעות סמליות (החזיר, החתולה הכושית, היונה).

חזרד שמחה שר" הוא סיפור שירי כמעט חד-מיסדי על בית אחד מסויים ואוד והמתרחש בו. אפשרות ההשוואה של שתי יצירות המתאימות בנושא משותף שלהן ומתאימות לגיל נמנעים משותף, פותחת פתח למערכת פגמים מעניינת עם שתי היצירות ביחד, ועם כל יצירה ויצירה לחוד.

אין המוטיבים המרכזיים של ע. הלל ישנו מוטיב המוכנות לקבל כל אחד חן אשיות, גם אם "יחוד זה קשה לה לזולת. דוגמאות למוטיב זה חן פ" אשיות, גם אם "יחוד זה קשה לה לזולת. דוגמאות למוטיב זה חן יצירות: "יוסי ילד שלי מוצלח" ³, "הדוכיפת" ⁴, "שמרני אלוקים" ⁵, "דודי ממה אוהב חיות" ⁶ ועוד...

שיח על יוסי - אמא מקבלת את הילד המורד שלה, גם כשאינו ממלא את חובותיו של יוסי. קשה לה לאם של יוסי ולכן חוזר הביטוי "אוי לי" סימוני. סימוני אינו עליו ופסטני, אלא אמביאולנטי.

התרומים ביצירותיו.
אהבתו של הלל לכל התרחשויות בארץ, לחי, לצומח, לילד ולמבוגר מוצאת את ביטוייה גם בדומם.

שירו למבוגרים "בית בפרוזה" (בתוך: "עד כה" - הקבוץ המאוחד - 1983) הוא קריאה נרגשת של אהבה לבית הנקנה במולדת. כולו רומנטיקה. בחטיבת-הביניים אפשר להזמין לומדים להשוואה ספרותית בין יצירתו זו של הלל לבין "בין אויב לאוהב" של עגנון לבין שירו של זאב - "בחורים שלנו יודעים הכל".

בשלושת היצירות ישנה שמחת ארץ ישראל הנבנית, וכל יוצר נתן לה ביטוי אישי פיוטי, ושיקע בה השקפת עולמו באקולוגיה הארץ-ישראלית.

שירו של הלל "דוד שמש ואנטנה גם"¹⁰ מכליל בתוכו מיגוון מוטיבים הטיפוסיים לו. זהו שיר אהבה משלי, המזמין אל רגישות של קשר שבינו לבינה. שיר אהבה לסכולוגיה המתפתחת בארץ.

היוצר הרגיש הצליח להנפיש יצורים דוממים עד שהם משוחחים, שרים ורוקדים "שמח לא נורמלי" - זו השורה המסיימת בשיר המפגש שבינו - דוד השמש לבינה - האנטנה.

הנטייה של יוצרנו היא לעסוק בהמשלה עם צמחים או בעלי חיים. מעטות יחסית הן היצירות העוסקות בהמשלה של דוממים. שירו של הלל העוסק בדרך השמש והאנטנה ייחודי בשל כך.

בכתות ו' ובחטיבה כדאי לעסוק בחשוואה בין שירו זה של ע. הלל (בתוך: ג'ירף בג'ינס כחול - הקבוץ המאוחד תשל"ו) לבין הספור-המשלי של ס. יזהר "תפו ופוזו"¹¹.

לא כאן המקום להרחיב דברים על סיפור האהבה המצויין והטראגי של ס. יזהר. "תפו ופוזו" אינו ספור לגיל הרך, אף כי יצא בפורמט מאויר ובאות גדולה ומנוקדת. זו שיח האהבה בין תפו (התפוז המשוגע באהבתו) לבין פוזו (התפוז החיננית, המתייפפת וקלת-הדעת) מזמין את המתבגרים להבנת עצמם. הטרגדיה של הפירוד הגורלי ביניהם אינה כלל עניין להבנת צעירי הקוראים, אך היא מרגשת ומסעירה קוראים מתבגרים.

מוטיב ה"אהבה" מטופל מעט מדי (לטעמי) בתוכנית הלימודים בחטיבת הביניים. השוואת שתי היצירות זו של ע. הלל וזו של ס. יזהר - דומות ביסוד המשלי שבהן, ומוטיב האהבה והחיזור המודגש בהן. שתיהן מתאימות לנושא האקולוגיה בארצנו.

השוואה מחייבת התייחסות ליסוד המשלי ודין בהבחנה בין משל - דוממים למשל - צמחים. הבחנה בין שיר (מתומצת מאוד, מסומל מאוד) לבין סיפור קצר (מתומצת ומתרחב, מסומל ומבואר), והבחנה חשובה של לשון וסגנון, המיוחדים ומאפיינים כל אחד מן היצירות.

יש מקום להשוות את הדיאלוגים שבשתי היצירות ולבחון איך מדבר ה"מספר הכל יודע" בשתייהן: מיקצבי דר-השיח ודרך הדיבר שלהן מאפיינים מאוד כל אחד מן היצירות, ומאפשרים ללומדים לקבל מפתחות מייצגים אל ייחודו של כל אחד מהיצירים הללו.

הבאתי דוגמאות מעטות בלבד לדרך הוראה בספרות, כשפרויקט הלמידה הכללי השנה הוא אקולוגיה.

לא אוכל לסיים מאמרי זה מבלי להציע, ולו במעט, עיסוק בקריאה - מונחית לענין האקולוגיה.

בכתות א' ו'ב' (וגם בגני הילדים) הפך ספרה של תמר אדר "אקולוגיה (בהוצאת הקיבוץ המאוחד) למרכז קריאה בנושא. עכשיו כבר יש גם הצגת תיאטרון מבוססת על ספר זה.

בכיתות אלה יש מקום למעשיות ואגדות המימנות אל הנושא, כגון: המעשייה "מגפי הפלא" (מצייה בספר "ברבור אביר ומלך" חלק א' - ספריית פועלים 1991) המאפשרת לקוראים לחזור ב"מינהרת - זמן" אל העבר, ולבדוק בעינים מדויקות יותר את האבירים (בני המאה שלנו) שאנו מצויים בתוכם.

הקריאה במעשייה זו דומה לקריאה במדע בדיוני ומזמנת למידה חושית במשמעות נוספת.

הסיפורים (הדומים לאגדות) של מקס גורדאו בספרו "אגדות למכסה" (בתרגום דוב קימחי - הוצאת עם עובד 1990, מנוקד) מתאימים לתלמידי ג'ד', קריאים מאוד, ומזמינים דיון בתחומים שונים הקשורים בנושא אקולוגיה.

לכיתות אלה וגם לכיתות גבוהות יותר, כדאי להציע לקרוא את ספרה של אן הולמס "אני דויד" (תרגום יואב הלוי - ספריית פועלים 1983 - לא מנוקד). בספר מסרים ערכיים רבים אך העלילה עוסקת בילד-נער היוצא אל עולם זה לו, אחרי שהיה כלאו במחנה זמן רב מאוד.

היכולת להסתכל בעולמנו דרך עיניים הלומדות אותו ומודדות אותו בתהיה ובהשתוממות, מאפשרת לקוראים הסתכלות נוספת ומעניינת אל

השוואה מחייבת התייחסות ליסוד המשלי ודין בהבחנה בין משל - דוממים למשל - צמחים. הבחנה בין שיר (מתומצת מאוד, מסומל מאוד) לבין סיפור קצר (מתומצת ומתרחב, מסומל ומבוזא), והבחנה חשובה של לשון וסגנון, המיוחדים ומאפיינים כל אחד מן היצירות.

יש מקום להשוות את הדיאלוגים שבשתי היצירות ולבחון איך מדבר ה"מספר הכל יודע" בשתייהן, מיקצבי דר־השיח ודרך הדיבור שלהן מאפיינים מאוד כל אחד מן היצירות, ומאפשרים ללומדים לקבל מפתחות מייצגים אל "יחודו של כל אחד מהיצירים הללו".

הבאתי דוגמאות מעטות בלבד לדרך הוראה בספרות, כשפרויקט הלמידה הכללי השנה הוא אקולוגיה.

לא אוכל לסיים מאמרי זה מבלי להציע, ולו במעט, עיסוק בקריאה - מונחית לענין האקולוגיה.

בכתות א' ו'ב' (וגם בגני הילדים) הפך ספרה של תמר אדר "אקולוגיה" (בתוצאת הקיבוץ המאוחד) למרכז קריאה בנושא. עכשיו כבר יש גם הצגת תיאטרון מבוססת על ספר זה.

בליחות אלה יש מקום למעשיות ואגדות המזמינות אל הנושא, כגון: המעשייה "מגפי הפלא" (מצויה בספר "ברבור אביר ומלך" חלק א' - ספריות פועלים 1991) המאפשרת לקוראים לחזור ב"מגהרות - זמן" אל העבר, ולבודק בעינים מדויקות יותר את האבירים (בני המאה שלנו) שאנו מצויים בתוכם.

הקריאה במעשייה זו דומה לקריאה במדע בדיוני ומזמנת למידה חושית במשמעות נוספת.

הסיפורים (הדומים לאגדות) של מקס גורדאו בספרו "אגדות למסכה" (בתרגום דוב קימחי - הוצאת עם עובד 1990, מנוקד) מתאימים לתלמידי ג'ד, קריאים מאוד, ומזמינים דיון בתחומים שונים הקשורים בנושא אקולוגיה.

לכיתות אלה וגם לכיתות גבוהות יותר, כדאי להציע לקרוא את ספרה של אן הולם "אני זידי" (תרגום יואב הלוי - ספרית פועלים 1983 - לא מנוקד). בספר מסרים ערכיים רבים אך העלילה עוסקת בילד-נער היוצא אל עולם זר לו, אחרי שהיה כלוא במחנה זמן רב מאוד.

היכולת להסתכל בעולמנו דרך עיניים הלומדות אותו ומודדות אותו בתהיה ובהשתתפות, מאפשרת לקוראים הסתכלות נוספת ומעניינת אל

הזים ביצירותיו. תנו של הלל לכל התרחשויות בארץ, לחץ, לצומח, לילד ולמבוגר מוצאת ביטוייה גם בדומם.

למבוגרים "בית בפרוזה" (בתוך: "עד כה" - הקבוץ המאוחד - 1983) קריאה נרגשת של אהבה לבית הנקנה במולדת. כולו רומנטיקה.

ייבת הביניים אפשר להזמין לומדים להשוואה ספרותית בין יצירתו זו הלל לבין "בין אויב לאוהב" של עגנון לבין שירו של זאב - "הבחורים ו יודעים הכל".

ביטויי פיוט, ושיקע בה השקפת עולמו באקולוגיה הארץ-ישראלית.

זו של הלל "דוד שמש ואטונה גם"¹⁰ מכיל בתוכו מינון מוטיבים פוסיים לו. זהו שיר אהבה משלי, המזמין אל רגישות של קשר שביני נה. שיר אהבה לסכנה ולגיה המפתחת בארץ.

יצר הרגיש הצליח להנפיש יצורים דוממים עד שהם משוחחים, שרים קידים "שמה לא נורמלי" - זו השורה המסיימת בשיר המפגש שביני - השמש לביתה - האטונה.

לשתי היצירות העוסקות בהמשלה של דוממים. שירו של הלל העוסק רוד השמש והאטונה יחודי בשל כך.

תחת ו' ובחטיבה כדאי לעסוק בהשוואה בין שירו זה של ע. הלל (בתוך: דף בגינים כחול - הקבוץ המאוחד תשל"ו) לבין הספור-המשלי של ס. זור "תפו ופוזו"¹¹.

ז כאן המקום להרחיב דברים על סיפור האהבה המצויין והטרדאני של ס. זור. "תפו ופוזו" אינו ספור לגיל החד, אף כי יצא בפורמט מאויר ובאותו זמן ומנוקדת. זו שית האוהבים בין תפו (התפוז המשוגע באהבתו) לבין זה (התפוז החנינית, המתפייפת וקלת-הדעת) מזמין את המתבגרים הבנה עצמם. הטרדגיה של הפירוד המודלי ביניהם אינה כלל עניין להבנת הקשרי הקוראים, אך היא מרגשת ומסעירה קוראים מתבגרים.

השואת שתי היצירות זו של ע. הלל וזו של ס. זור - דומות ביניהם. השואת שתי היצירות זו של ע. הלל וזו של ס. זור - דומות ביטויי המשלי שבהן, ומוטיב האהבה והחזיר המודגש בהן. שתיהן תאגיות לנושא האקולוגיה בארצנו.

ספרים לגדולים על ספרים לקטנים

מאת: ג. ברוגסון

על ספרות ילדים ונוער

כתבה: מנוחה גלבוץ, הוצאת רשפים, 1994, 134 עמ'.

זהו לקט מאמרים של ד"ר מנוחה גלבוץ והוא מתמקד בעיקר ביצירות ספרות ילדים בעברית, אם כי ארבעה מאמרים מתייחסים ליצירות מספרות העולם.

המחברת נוגעת לאספקטים שונים של ספרות ילדים, הן בהתייחסה לגילאים השונים, (הסיפור הריאלי בגיל 2-5, הז'אנר של סיפורי מקום 4-2). מנתחת יצירות מן הצד הפסיכולוגי, החברתי, האמנותי, והן ליצירות המיועדות לנוער, ואנו מעיינים ובהתמודדות של נער מתבגר עם מבוגרים - הורים, חברים ומתחכמים.

מנוחה גלבוץ מסתמכת על מקורות רבים, ומעניין לדפדף בהערות המלוות כל פרק. היא נוגעת לא רק לתכנים אלא גם לצורות, לדוגמא: גלגולי המוטיבים, וכך היא כותבת: "בדיקת גלגולי מוטיב תשובה לחקר הספרות ולהבנתה..." "בדיקה כזאת, (המוטיב בצמוד לשינויי צורה) יש בה כדי לתרום להעמקת הבנתה של היצירה ולהנאה ממנה כיצירה אומנותית".

גם הקורא בספרה ייהנה מן המחקר.

בשערי ארץ הסגולה פסיכים ספויים בשירי ביאליק לילדים.

כתבה: דינה שטרן, 167 עמ', הוצאת ראובן מס, 1994.

מה לשירי הילדים של ביאליק ולארץ הסגולה? על כך משיבה המחברת בגב העטיפה:

"בצד הדראמה הלאומית, הולכת ונחשפת הדראמה האישית של המשורר, היציב על הגבול הדק בין שני העולמות, עולם הכפירה ועולם האמונה, ולבו משוער אל ארץ הסגולה".

זהו מחקר ובו מנסה המחבר להגיש לקורא אינטרסטי שונה וחדשה של שירי ביאליק לילדים.

בספר שלוש מדורים: שירים סאטיריים, שירים אליגוריים ושירים אוטופיים וקונטראוטופיים.

הסובב אותם. הגיבור בספר-בן, ולכן - בעיקרו עשוי ספר זה להתחבב על בנים.

ספר לבנות - בעיקר לגילאי ב'י' - הוא ספרה של פרנסס ברנט - "סוד הגן הנעלם" (תרגם אוריאל אופק - יזרעאל תשכ"א, מנוקד) יצא השנה מחדש! נופו אנגלי ומבחינה זו הוא "סיפור-מקום", אנגלי, אבל אהבת הצומח שבו, ואהבת האדם שבו, השזורים בעלילה רומנטית ומרגשת, הם אלא שיהפכו את הקריאה בו לעונג אמיתי.

ספרו של יצחק נוי "המסמר האחרון" (הקיבוץ המאוחד 1992, לא מנוקד), הוא לא רק "סיפור מקום" ישראלי, משמעותי, אלא הוא ספר רבי-רבידים ביחסי נער מתבגר אל נופי הפרדסים, הנעקקים במושבו שבשולי העיר. גיבורי הספר הם בני גילם של הקוראים ועולמם הוא עולם ישראלי הטיפוסי לדוב ילדנו בראשית התבגרותם.

רשימת הספרים המומלצים לנושא רחב זה, היא גדולה ומוגזנת. אפשר למצוא אותה במרפ"דים (המרכזיות הפדגוגיות) שבישובים ובמרכזים לספרות ילדים ונוער (מרכז קליפנס, מרכז - ימימה ועוד...).

ברצוני לציין במיוחד את ספריו של אפרים סידון. לדעתי כל ספריו עשויים להיות עניין מרכזי בעיסוק באקולוגיה. ספריו - המשליים כגון: "עלילות פרדיננד פדהצור בקיצור", "הגן על הקרחות", "מעלה הקרחות" ועוד... כולם עוסקים במערכות יחסים שבין אדם לסביבה וכולם טעונים משמעות אקולוגית במישור הערכי והחינוכי.

הערות

1. הדוד שמחה שר - דודי שמחה - הקיבוץ המאוחד תש"ל.
2. דירה להשכיר - ל. גולדברג (שלושה סיפורים) - ספרית פועלים, תש"ל.
3. יוסי ילד שלי מוצלח - בולבל למה ככה - מסדה 1974.
4. הדוכיפת - בקר טוב - הקיבוץ המאוחד 1965.
5. ישמרוני אלוקים - הקיבוץ המאוחד תש"ל.
6. דודי שמחה אוהב חיות - דודי שמחה - הקיבוץ המאוחד תש"ל.
7. מזובב ועד פיל - בולבל למה ככה? - מסדה 1974.
8. מל שאני אני - הספר הגדול של ע. הלל - עם עובד והקיבוץ המאוחד 1992.
9. משלי חולון - ספרית פועלים, 1991.
10. דוד שמע ואנטנה גם - ג'ידף בנימין כחול - הקיבוץ המאוחד, תש"ל.
11. תמר ופוזו - ס. יזהר - ספרית פועלים, 1976.

ספרים לגדולים על ספרים לקטנים

מאת: ג. ברגסון

על ספרות ילדים ונוער,

כתבה: מנוחה גלבוע, הוצאת רשפים, 1994, 134 עמ'.
זהו לקט מאמרים של ד"ר מנוחה גלבוע והוא מתמקד בעיקר ביצירות ספרות ילדים בעברית, אם כי ארבעה מאמרים מתייחסים ליצירות מספרות העולם.

המחברת נוגעת לאספקטים שונים של ספרות ילדים, הן בהתייחסה לגילאים השונים, (הסיפור הראלי בגיל 2-5, הזאנר של סיפורי מקום 2-4). מנתחות יצירות מן הצד הפסיכולוגי, החברתי, האמנותי, והן ליצירות המיועדות לנוער, ואנו מעיינים ובהתמודדות של נער מתבגר עם מבוגרים - הורים, חברים ומחנכים.

מנוחה גלבוע מסתמכת על מקורות רבים, ומעניין לדפדף בהערות המלוות כל פרק. היא נוגעת לא רק לתכנים אלא גם לצורות, לדוגמא: גלגולי המוטיבים, וכך היא כותבת: "בדיקה גלגולי מוטיב חשובה לחקר הספרות ולהבנתה..." "בדיקה כזאת, (המוטיב בצמוד לשינויי צורה) יש בה כדי לתרום להעמקת הבנתה של היצירה ולהנאה ממנה כיצירה אמנותית". גם הקורא בספרה יתנה מן המקור.

בשערי ארץ הסגולה פסרים ספויים בשירי ביאליק לילדים.

כתבה: דינה שטרן, 167 עמ', הוצאת ראובן מס, 1994.

מה לשירי הילדים של ביאליק ולא רק הסגולה? על כך משיבה המחברת במב הקטיפה:

"בצד הדראמה הלאומית, הולכת ונחשפת הדראמה האישית של המשורר, הניצב על הגבול הדק בין שני העולמות, עולם הכפירה ועולם האמונה, ולבו משוער אל ארץ הסגולה".

זהו מחקר ובו מנסה המחבר להגיש לקורא אינטרסטיצה שונה וחדשה של שירי ביאליק לילדים.

בספר שלושה מדורים: שירים סאטיריים, שירים אליגוריים ושירים אוטופיים וקונטאופויים.

לבנות - בעיקר לגילאי ב'י' - הוא ספרה של פרנסס ברנט - "סוד הגן

לכלם" (תרגם אוריאל אופק - יזרעאל תשרי"א, מנוקד) יצא השנה מחדשיו. אנגלי ומבחינה זו הוא "סיפור מקום", אנגלי, אבל אהבת הצומח שבו, בת האדם שבו, השוררים בעלילה רומנטית ומרגשת, הם אלא שיהפכו הקריאה בו לעונג אמיתי.

לא יו של יצחק נוי "המסמר האחרון" (הקיבוץ המאוחד 1992, לא מנוקד), לא רק "סיפור מקום" ישראלי, משמעותי, אלא הוא ספר רב-רבדים. סי' נער מתבגר אל נופי הפרדסים, הנעקדים במושב שבשולי העיר. רורי הספר הם בני גילם של הקוראים ועולמם הוא עולם ישראלי.

אמת הספרים המומצלים לנושא רחב זה, היא גדולה וממונת. אפשר מצוא אותה במרפדים (המרכוזיות הפדגוגיות) שבישובים ובמרכזים פדרות ילדים ונוער (מרכז קיפניס, מרכז - ימימה ועוד...).

יצונו לציון במיוחד את ספריו של אפרים סידון. לדעתי כל ספריו עשויים יצונו עניין מרכזי בעיסוק באקולוגיה. ספריו - המשליים כגון: "עלילות דנינד פדהצור בקיצור", "הגן על הקרחת", "מעלה הקרחת" ועוד... כלם סקים במערכות יחסים שבין אדם לסביבה וכולם טעונים משמעות וקולוגית במישור הערכי והחינוכי.

גדרות

חור שמה שר - דורי שמה - הקיבוץ המאוחד תש"ל.
דירה להשכיר - ל. גולברג (שלושה סיפורים) - ספרית פועלים, תש"ל.

קיסר ילד שלי מוצלח - בולבל למה ככה - מסדה 1974.
הזכפית - בקר טוב - הקיבוץ המאוחד 1965.

ישמדי אלקים - הקיבוץ המאוחד תש"ל.
דורי שמה אוהב חיות - דורי שמה - הקיבוץ המאוחד תש"ל.

מזוב ועד פיל - בולבל למה ככה - מסדה 1974.
מל שאני אני - הספר המדל של ע. הלל - עם עובד והקיבוץ המאוחד 1992.

משלי חולון - ספרית פועלים 1991.
דור שמש ואטמה הם - ג'ורף בלינס כחול - הקיבוץ המאוחד, תש"ל.

ג.ו. דור תפ ופרח - ס. יחור - ספרית פועלים 1976.

ידיד אמת פוכן לויתורים לענן הזולת

מאת: מרים רות

"נעם והעפופון"

מאת: מרסלה לונדון איורים: הילה חבקין, הוצאת הקבוץ המאוחד 1994

אבא בנה עפיפון בדמות של ציפור כחולה פורשת כנפיים.

נעם הבן, הוסיף לציפור עיניים שתראה ומקור שתדבר, נעם קרא לציפור בשם: "כחל". אבא יצר את הציפור והילד הפיח בה רוח חיים. הציפור נעם מדברים זו עם זה, ומבטיחים נאמנות, ידידות ואהבה.

הציפור מתרוממת בפעם הראשונה - היא שכורת גבהים ומרחקים. החוט שמקשר בין נעם והציפור נמתח... עד שנעם משחרר את החוט. הוא היה "חופשי ועליז ודמעות עגולות ודלוחות התגלגלו מעיניו..."

נעם חש את שכרון החופש של הכחל, ליווה אותו במבטו והבין שעליו לוותר... כחל אולי יבקו את ידידו בחלום וישאיר נוצה כחולה למזכרת.

סיפור דגיש, לירי, רווי אהבה ונכונות לויתור של ידיד אמת. אובייקט האהבה נוצר בעבודה משותפת של אבא ובן, ומכיל בחובו שותפות בעשייה ואהבת המוצר.

האיורים העדינים והיפים מוסיפים להבנת התמליל וממחישים את רצף ההתרחשויות. הציפור הכחולה מופיעה על כל עמוד מרגע היווצרותה. בסוף הסיפור הציפור חלומית, רומזת במרחקים, ובתמונות החלום כחל מתרוממת עד הירח ומופיעה מעל הים, לסיים נשאר מננה רק נוצה כחולה למזכרת.

כל אלה שדואגים ל"סוף טוב" בספורי ילדים ישאלו: האם היעלמה של כחל הוא סוף טוב? כן! הסוף טוב - כחל חיה בליבו של נעם ונעם מרגיש שעשה מעשה טוב. כחל חיה אי שם במרחקים חלומיים... אולי עוד תשוב? ואולי... נזכיר 'צירות שהפכו קלסיקה בספרות הילדים שלנו והם מכילים מוטיב דומה:

ובסיום - מעין סיכום: נלווה אל הספר "ביבליוגרפיה נבחרת" קרוב ל-50 כותרים ומאמרים.
דינה שטרן מביאה רבדים סמויים בשירתו של ביאליק ומכפיפה את כולם למקורות בתנ"ך, בתלמוד בקבלה וגם לספרות מאוחרת יותר.
לדוגמא: התרגומים והשועל

בסקפט

הן כבד הרעב עליו

ולמה נשב עד מותנו

אנחנו וכל משפחתנו

נקומה כלנו ונצאה

ונאכל ונשיר את נפשנו

אנחנו וכל טפנו

או דוגמא נוספת בשיר אצבעוני:

בסקפט:

מאין תבוא נער

כא אני משוט כיער

אני יודע, ודאי היו מבקרים שיגידו שאין זו ראייה לתפיסת עולמו של המשורר, כי הרי הוא, ואחרים כמוהו, היו בקיאים במקורות היהדות, והאסוציאציה הלשונית באותה תקופה בדרך הטבע הופנתה אל המקורות של היהדות.

אך דינה שטרן אינה מסתפקת במקורות הלשון, היא באה להוכיח שביאליק, בהיעזרו במקורות היהדות, מתכוון "להחזיק בכל כוחו בקרונות המזבח של היהדות המסורתית, אף על פי שכבר שטט את עצמו מבסיסה".
בספר פרק "מרד נגד האל", וסאטירה המבטאת את יחסן לגולה וגם ביקורת הציונות.

ביאליק משתמש במטאפורות הלקוחות מחומרי היהדות ומשלב אותן בצורה סמויה בשיריו.

ידיד אפרת פובין לזיכרונות לפען הזולת

מאת: מרים רות

"נעים ורעפפון"

מאת: מרסלה לנדון אורזים: הילה תפקין, חוצאת הקבוץ המאוחד 1994

אבא בנה עפיון בדמות של ציפור כחולה פורשת כנפיים.

נעים הבן, הוסיף לציפור עיניים שתראה ומקור שחדבר, נעים קרא לציפור בשם: "כחל". אבא יצר את הציפור והילד הפיח בה רוח חיים. הציפור נעים מדברים זו עם זה, ומבטיחים נאמנות, ידידות ואהבה.

הציפור מתרוממת בפעם הראשונה - היא שכורת גבהים ומרחקים. החוט שמקשר בין נעים והציפור נמתח... עד שנגעם משחרר את החוט. הוא היה "דופשי ועליל דמעות עגולות ודלוחות התגלגלו מעיניו..."

נעים חיש את שכרון החופש של הכחל, ליווה אותו במבטו והבין שעליו לוות... כחל אולי יבקר את ידידו בחלום וישאיר נוצה כחולה למזכרת.

סיפור רגיש, לירי, רווי אהבה ונכונות ליותר של ידיד אמת. אובייקט האהבה נוצר בעבודה משותפת של אבא ובן, ומכיל בחובו שותפות בעשייה ואהבת המוצר.

האיורים העדינים והיפים מוסיפים להבנת התמליל וממחישים את רצף ההתרחשות. הציפור הכחולה מופיעה על כל עמוד מרגע היווצרותה. בסוף הסיפור הציפור חלומית, דוממת ממרחקים, ובתמונות החלום כחל מתרוממת עד הידח ומופיעה מעל חים, לסיים נשארת ממנה רק נוצה כחולה למזכרת.

כל אלה שדואגים ל"סוף טוב" בספרי ילדים ישאלו: האם היעלמה של כחל הוא סוף טוב? כן: הסוף טוב - כחל חיה בלבו של נעים ונעים מרגיש שעשה מעשה טוב. כחל חיה אי שם במרחקים חלומיים... אולי עוד תשוב? ואולי... נזכיר יצירות שהפכו קלסיקה בספרות הילדים שלנו והם מכילים מוטיב דומה:

קיום - מעין סיכום: גלווה אל הספר "ביבליוגרפיה נבחרת" קרוב ל-50 רבים ומאמרים.

ה שטרן מביאה רבדים סמויים בשירתו של ביאליק ומכפיפה את כולם לקורות ברת"ד, בתלמוד בקבלה וגם לספרות מאוחרת יותר.

גמא: התרגומלים והשוועל

בפרשת יוסף בראשית פרק א'ה

והרעב כבד בארץ

ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות

גם אנחנו גם אתה גם טפנו.

בפרשת

הן כבד הרעב עליו

ולמה נשב עד מותנו

אנחנו וכל משפחתנו

ונקומה כולנו ונצאה

ונאכל ונשיר את נפשנו

אנחנו וכל טפנו

או דוגמא נוספת בשיר אצבעוני:

איתא א', י'

ויאמר ד' אל השטן: מאין תבוא

וען השטן את ד' ויאמר

משוט בארץ

בפרשת:

מאין תבוא נער

בא אני משוט בער

ל ידע, ודאי היו מבקרים שניידו שאין זו ראייה להתפיסת עולמו של שורר, כי הרי הוא, ואחרים כמותו, היו בקיאים במקורות היהדות, אסוציאציה הלשונית באותה תקופה בדרך הטבע הופנתה אל המקורות היהדות.

דינה שטרן אינה מסתפקת במקורות הלשון, היא באה להוכיח: "ביאליק", בהיעזרו במקורות היהדות, מתכוון "להחזיק בכל כוחו בקרונות זיכר של היהדות המסורתית, אף על פי שכבר שמט את עצמו מבטיסה".

פר פוק "מרד נגד האל", וסאטירה המבטאת את יחסן לגולה וגם בקורות יקנות.

אתן ומשלב אותן משתמש במטאפורות הלשוניות מחומרי היהדות ומשלב אותן.

שפוליק קיפוד⁽¹⁾
 אחרי שגדי החולה בילה יום ולילה עם שמוליקיפוד גדי מבין שהקיפוד
 חייב לחזור להוריו: "לקח את שמוליק החוצה, הוריד אותו לארץ... גדי עמד
 והסתכל... שמוליקיפוד הלך והלך והלך והלך..."

"הבולבול הפצוע"⁽²⁾
 אורי והבולבול כמו שני רעים, או שני אחים בילו בזמן ובשיח שעות רבות
 וארוכות. פעמים זה מזמר וזה מקשיב, ופעמים זה מקשיב וזה מדבר, אך כל
 העת מסכימים שניהם זה עם זה בכל מכל... "אורי אוהב את הבולבול לכן
 הוא רוצה לשחררו אחרי שהבריא". "עיני אורי שלפני רגע עמדה בהם
 דמעה, הבהיקו כשתי שמשות קטנות". אורי אהב את הבולבול לכן רצה
 לשחררו.

"פעישה בעופר איילים"⁽³⁾
 כל הילדים אהבו את העופר "אבל יותר מכולם אהבה אותו נירה. היתה
 נבוסת לחצר של העופר, שוכבת על בטנה ומסתכלת בעופר באהבה" נירה
 היתה מסתכלת בעיני העופר ומלטפת את פרוותו החלקה.

כשהילדים יצאו לטיול עם במבי העופר, נירה החזיקה את החבל שבמבי
 היה קשור אליו, נירה חשה בכף ידה את החבל וחשה את תשוקתו של
 העופר לחופש. נירה השמיטה מידה את החבל והיתה מאושרת "במבי הפליג
 בדהרה נפלאה..."

בשלש היצירות הנ"ל נוצר קשר עמוק בין הילד לבין בעל החיים תוך כדי
 טיפול מסור ואוהב, האהבה והידידות היתה כה עמוקה עד כדי ויתור הילד
 על בעל החיים ושחרורו תוך הזדהות מלאה עם מצבו בשבי.

בסיפור "נעם והעפיפון" נעם עוז ביצירת הציפור הכחולה, הפיח בה רוח
 חיים התחיה במצבה ואיפשר לה להיעלם במרחקים, במרחקים האין סופיים
 ותוך כדי שחרור הציפור חש כי הוא מגשים את משאלתו לעוף למרחקים
 ולהגביה למרחקים...

1. "שמוליקיפוד" כתב וצייר כוש הוצאת ספרים הפועלים 1964
2. "הבולבול הפצוע" מתוך הספר: "יום צמחים צפרים ציף" מאת: ע. הלל איורים: אוראלה הוצאת הקבוץ המאוחד 1973
3. "פעישה בעופר איילים" - מאת: ע. הלל איורים: אלונה פרנקל הוצאת עם-עובד / הקבוץ המאוחד 1992

בסוד תיק המחבלים
 כתבה: נגה מרון (הוצאת נעם, רמת גן 1994)
 מאת: ד"ר מנוחה גלבע

הסיפור שמספר הספר "בסוד תיק המחבלים" הוא למעשה סיפור בזכות
 השלום, אלא שהוא כתוב בצורת סיפור בלשי, וככל סיפור בלשי הוא
 מתקן ילדים ואפילו מבוגרים לפתור את החידה.

גיבורי הסיפור הם שני ילדים מארצות הברית, מאותה שכונה ומאותו בית
 ספר. בהמשך הסיפור מתברר שאחד - יהודי שבא לארץ למשפחתו
 הישראלית בתל אביב ובחיפה, והאחר - מוסלמי שבא לארץ למשפחתו
 הישראלית הגרה בחיפה.

הילדים מתיידדים וכשהילד הישראלי נלקח על ידי ערבים לוחמי
 האינתיפאדה, אזי דווקא אחד מראשי הלוחמים, שהוא מבוקש והוא
 קרוב משפחה של הילד הערבי, הוא מציגו. כאן נקודת השלום. לאחר
 מאבק בין שני העמים באים שינויים המוליכים לשלום.

אחת הנקודות המעניינות היא המפגש בארץ בין הילד המוסלמי והיהודי. גם
 סיסת הילד היהודי היתה עם מוסלמי, שאנב הילד לא ידע על כך. המוסלמי
 הזה היה ידיד החורים ובעל החניק האזום. בכל התחומים, נסיעות, שכונות,
 טיפול רפואי אין הבדל בין האנשים משתי הדתות. ההבדל רק בהיבט
 הלאומי והמדיני. הספר אינו פותר את ההיבט הלאומי אבל כשלב ראשון
 הוא פותר את ההיבט האישי חברתי, שעשוי להיות הדרך לשלום.

על כן חשוב מאד לילדים לקרוא ספר זה. עד כאן הגישה החברתית-אישית
 וכן הצד הבלשי.

הייתי רוצה לציין שהספר כתוב מאד יפה, הן מבחינת התפתחות העלילה,
 הן מבחינת כל פרק המעניין לעצמו, ועם זאת מושך את הקורא קדימה
 לסופה של העלילה.

הלשון טובה מאד, עשירה, רבת דימויים. השיחות בנויות היטב ובלשון
 התואמת את אופי המדברים. ניתן להגיד שמבחינה אמנותית בולט האופי
 הדרמטי של הספר. התיאורים והעלילה המרתקת יש להם משמעות לחיים
 ההווים בארץ. הספר חשוב מאד לילדים, ולא לקריאה בלבד. יש מקום
 לשוחח על הנושאים שבו לאחר הקריאה. לדוגמה נושא מעניין לשיחה הוא
 ביקורי של הילד היהודי בארץ, ידיעות השפה העברית ובוודאי עניין השלום.
 זה ספר שמתאים לשיחות בשעורי חברה.

בסיד תיק המעבדים

כתבה: נגה מרון (הוצאת נעם, רמת גן 1994)

מאת: ד"ר מנוחה גלבוע

הסיפור שמספר הספר "בסיד תיק המעבדים" הוא למעשה סיפור בזכות השלום, אלא שהוא כתוב בצורת סיפור בלשן, וככל סיפור בלשן הוא מרתק ילדים ואפילו מבוגרים לפתור את החידה.

גיבורי הסיפור הם שני ילדים מארצות הברית, מאותה שכונה ומאותו בית ספר. בהמשך הסיפור מתברר שאחד - יהודי שבא לארץ למשפחתו הישראלית בתל אביב ובחיפה, והאחר - מוסלמי שבא לארץ למשפחתו הישראלית המרה בחיפה.

הילדים מתיידדים וכשהילד הישראלי נלקח על ידי ערבים לחתמי האינתיפאדה, אזי דוקא אחד מראשי הלוחמים, שהוא מבוקש וחוא קרוב משפחה של הילד הערבי, הוא מציל. כאן נקודת השלום. לאחר מאבק בין שני העמים באים שינויים המוליכים לשלום.

אחת הנקודות המעניינות היא המפגש בארץ בין הילד המוסלמי והיהודי. גם טיסת הילד היהודי היתה עם מוסלמי, שאגב הילד לא ידע על כך. המוסלמי הזה היה יריד החורים ובעל חתיק האדום. בכל התחומים, נסיעות, שכנות, טיפול רפואי אין הבדל בין האנשים משתי הדתות. ההבדל רק בהיבט הלאומי והמדיני. הספר אינו פותר את ההיבט הלאומי אבל כשלב ראשון הוא פותר את ההיבט האישי הברתי, שעשוי להיות הדרך לשלום.

על כן חשוב מאוד לילדים לקרוא ספר זה. עד כאן הגישה החברתית-אישית וכן הצד הבלשני.

הייתי רוצה לציין שהספר כתוב מאד יפה, הן מבחינת התפתחות העלילה, הן מבחינת כל פרק המעניין לעצמו, ועם זאת מושך את הקורא קדימה לסופה של העלילה.

הלשון טובה מאד, עשירה, רבת דימויים. השיחות בנויות היטב ובלשון התואמת את אופי המדברים. ניתן להגיד שמבחינה אמנותית בולט האופי הדומיננטי של הספר. התאורים והעלילה המרתקות יש להם משמעות לחיים החויים בארץ. הספר חשוב מאד לילדים, ולא לקריאה בלבד. יש מקום לשיחה על הנושאים שבו לאחר הקריאה. לדוגמה נושא מעניין לשיחה הוא ביקור של הילד היהודי בארץ, ידיעות השפה העברית ובודאי עניין השלום. זה ספר שמתאים לשיחות בשעורי חברה.

(1) לזיק קיפוד

שגדי החולה בילה יום ולילה עם שמוליקיפוד גדי מבין שהקיפוד לחזור להוריו: "לקח את שמוליק החוצה, הוריד אותו לארץ... גדי עמד נפל... שמוליקיפוד הלך והלך והלך..."

(2)

לזכר אבי

והבולבול כמו שני רעים, או שני אחים בינו בזמר ובשיח שעות רבות כות, פעמים זה מזמר זה מקשיב, ופעמים זה מקשיב זה מדבר, אך כל : מסכימים שניהם זה עם זה בכל מכל... "אורי אוהב את הבולבול לכן רוצה לשחררו אחרי שהברא". עיני אורי שלפני רגע עמדה בהם נה, הבהיקו כשתי שמשות קטנות. אורי אוהב את הבולבול לכן רצה חזרו.

(3)

עצרת בעיפר איילים

הילדים אוהבו את העופר "אבל יותר מכולם אוהבה אותו גידה. היתה סת לחצר של העופר, שוכבת על בטנה ומסתכלת בעופר באהבה" גידה תה מסתכלת בעיני העופר ומלטפת את פרוותו החלקה.

ההילדים יצאו לטייל עם במבי העופר, גידה החזיקה את החבל שבמבי של קשור אליו, גידה חשה בכף ידה את החבל וחשה את תשוקתו של גופר לחופש. גידה השמיטה מידה את החבל והיתה מאושרת "במבי הפלג הרה נפלאה..."

שגל הצעירות תל נוצר קשר עמוק בין הילד לבין בעל החיים תוך כדי שגל הצעירות תל נוצר קשר עמוק כה עמוקה עד כדי יתור הילד שגל.

ל בעל החיים ושחרורו תוך הזדהות מלאה עם מצבו בשבי. "נעם והעפיפון" נעם עזר ביצירת הציפור הכחולה, הפיח בה רוח חיים תחתיה במעבה ואיפשר לה להיעלם במרחקים, במרחקים האין סופיים תוך כדי שחרור הציפור חש כי הוא מגשים את משאלתו לעוף למרחקים...

לחגיגה למרחקים... "שמוליקיפוד" כתב וצייר כוש הוצאת ספרים הפועלים 1964

"הבולבול הפועל" מתוך הספר: "יום צפורים צפורים ציפ" מאת ע. תל אירום: אראלה. הוצאת הקיבוץ המאוחד 1973

"מעשה בעפר איילים" - מאת ע. תל אירום: אלוה פרקל הוצאת עם-עובד / הקיבוץ המאוחד 1992

בעצב ראשון

מאת: ג. ברגסון

כתיבה

כתבה: מאירה ביי, ציירה: אלישבע, הוצאת: כתר, 1994, מנוקד, בצבעים, לא ממוספר.

התרגולת דגרה "על ריק". החברות לא ידעו שאין מתחתיה ביצה.

כאשר הסוד נתגלה, התחמקה התרגולת מסיבתה טיפסה על סלע גבוה, מעדה נפלה למים ונחתה על משהו קשה - וניצלה.

התברר לה שזו ביצה גדולה מזו שחברותיה דגרו, בכל זאת דחפה את הביצה למקומה הקבוע, והמשיכה לדגור.

הביצה הענקית נבקעה, ויצא אפרוח ענקי, שונה מכל האפרוחים וזה היה - צב. העלילה ממשיכה, והיא יכולה לעניין את הילדים הקוראים. הסמלים שבסיפור מעניינים והמבוגר צריך להסביר לקוראים הצעירים את משמעותם.

החל מפעולה הסריגה של התרגולות, דרך הקנאה הסקרנות של השכנות, העמדת הפנים של התרגולות הלבנה שהיא דוגרת, וחבשלות של הסביבה לגלות את האמת. (כדוגמת האשה הענייה שהסיקה את התנור כאילו מכינה מטעמים לשבת).

ואח"כ ההצלה של האפרוחים מטביעה.

(1) הכלב שלי

מאת: מרק אוונס, צילומים: סטיב שוט, אירים: סאלי היגד, נוסח עברי: גבי פלד.

(2) החתול שלי

מאת: מרק אוונס, צילומים: פול ברינקל, אירים: סאלי היגד ופטר ויסליר, נוסח עברי: גבי פלד. הוצאת כתר, 1993, מספר עמודים בכל ספר 45, צבעוני, לא מנוקד.

שני הספרים הם מדריכים לילדים האוהבים בעלי חיים, ומטפלים בחיות מחמד.

בכל ספר יש הקדמה המסבירה לילד את מהות הכלב, או החתול, ומדריך בפורטורט את הסוג, "שפתו" של כל אחד, צורתו, התנהגותו, למה לשים לב, הנזעים וכו'.

המדריך תורם רבות לילדים המבקשים לגדל בבית חיות מחמד, ולעיתים החרים מתנגדים ומסרבים ונימוקים הגיוניים רבים לסרוב זה. המעיינים במדריך שלפניו ודאי יקבלו את ההחלטה. אם לרכוש חיות מחמד ואם יקיימו את אשר נאמר בספר - יביאו למשפחה תענוג וסיפוק רב.

יואב בלש חלש

כתבה: נירה הראל, אייר: מישל קישקה, הוצאת עסיעובד, 1994, לא ממוספר, מנוקד, צבעוני/קרטוני/פסטי.

בספר 18 סיפורים קצרים מאוד, שהם למעשה חידות שאופיין בלשי.

הקוראים מתבקשים לזהות פורץ, עבריין, נהג לפי נתונים הנמסרים בצירים. המגמה היא לחדד התבוננות ולגלות הבדלים קטנים ביניהם.

העוצר הגדול ספור אהבה לבני-הנעורים.

כתב: תורדיו, אייר - לא כתוב, הוצאת "ביתן", 1994, 60 עמודים.

הקורא בן-נעורים שמצפה לקרוא על סיפור אהבה. יתאכזב ודאי, כי יש בספר רמזים בלבד על הנושא, אך גם תיאור של העוצר, מוגבל מאוד. בעצם הספר "מפוברק".

האות גדולה, במקום 300 מילים בדי, בקורב, יש בו רק 200.

מספר העמודים נטו הוא 40, אם נוריד את "האוויר" בעמודיו ואת האוויר לנשוא. מן הדין, לדעתי, להקדיש לנושא סיפור בהרחבה.

הערות שוליים: לא הקפידו על הכתיב האחיד סימנתי חלק מן השגיאות: בעמוד 7 - שיעור - גיבור, תארתני - תיאורתי, איפה - איפוא, עמוד 33 אויר - אוויר, פתיון - פיתיון, צפור - ציפור, דם - דום.

הספר משמש לילדים לא מעטים סמכות מלאה גם בנושא הכתיב, וחבל שכתב שגוי עלול להטעותם.

אדם ציפור

כתב: עודד מרום, כותרת משנה: תעופה טייסים, מטוסים, טילים, חלל. הוצאת כתר, 1992, 95 עמ'.

בהקדמה לספר כותב אלוף הרצל בודינגר, מפקד חיל האוויר: "הספר מכיל פרקים מתולדות התעופה בעולם ובארץ, ונועד להקנות לנוער בישראל ידע ראשון ואהבה לנושא".

המדריך תורם רבות לילדים המבקשים לגדל בבית חיות מחמד, ולעיתים החורים מתנגדים ומסרבים ונימוקים הגיוניים רבים לסרוב זה. המעיינים במדריך שלפניו ודאי יקבלו את ההחלטה. אם לרכוש חיות מחמד ואם יקיימו את אשר נאמר בספר - יביאו למשפחה תענוג וסיפוק רב.

יואב בלש קלאש

כתבה: נירה הראל, אייר: מישל קישקה, הוצאת עשׂשוב, 1994, לא ממוספר, מנוקד, צבעוני קריקטוריסטי.

בספר 18 סיפורים קצרים מאוד, שהם למעשה חידות שאופיין בלשי. הקוראים מתבקשים לחזות פורץ, עבריין, נהג לפי נתונים הנמסרים בציורים. המגמה היא לחדד התבוננות ולגלות הבדלים קטנים ביניהם.

העיוץ הגדול ספור אהבה לגביי-המעיינים.

כתב: תורדן, (אייר - לא כתוב), הוצאת "ביתן", 1994, 60 עמודים.

הקורא בדגורים שמצפה לקרוא על סיפור אהבה. יתאכזב ודאג, כי יש בספר רמזים בלבד על הנושא, אך גם תיאור של העורץ, מוגבל מאוד. בעצם הספר "מפוברק".

האות גדולה, במקום 300 מילים בדרך, בקרוב, יש בו רק 200.

מספר העמודים נטו הוא 40, אם נוריד את "האור" בעמודיו ואת האורים לנושא מן הדף, לדעת, להקדיש לנושא סיפור בהרחבה.

הערת שוליים: לא הקפדו על הכתיב האחיד סימנתי חלק מן השינואות: בעמוד 7: - שיעור - שיעור, גבור - תאורתי - תאורתי, איפה - איפה, עמוד 13 אור - אור, פתיון - פתיון, צפור - צפור, דם - דם.

הספר משמש לילדים לא מעטים סמכות מלאה גם בנושא הכתיב, וחבל שכתב שגוי עלול להטעותם.

אדם ציפור

כתב: עודד מרום, כותרת משנה: תעופה טייסים, מוטוסים, טילים, חלל. הוצאת כתר, 1992, 95 עמ׳.

בהקדמה לספר כותב אלוף הרצל בודינגר, מפקד חיל האוויר: "הספר מכיל פרקים מתולדות התעופה בעולם ובארץ, ונועד להקנות לנוער בישראל ידע ראשון ואהבה לנושא".

המאורה בין, ציורה: אלושבע, הוצאת כתר, 1994, מנוקד, בצבעים, לא ממוספר.

הצה.

החבורות לא ידעו שאין מתחתיה ביצה. החבורות התרגלות מסביבתה טיפסה על סלע גבוה, והיצלה.

היצלה למים ונחתה על משחו קשה - ויצלה. כל זה שזו ביצה גדולה מזו שהובוהתיה דגרי, בכל זאת דחפה את הצה למקומה הקבוע, והמשיכה לדגור.

צה הענקית נבקעה, ויצא אפרוח ענקי, שונה מכל האפרוחים וזה היה - העלילה ממשיכה, והיא יכולה לעניין את הילדים הקוראים. הסמלים את סיפור מעניינים והמבוגר צריך להסביר לקוראים הצעירים את

מעיותם.

ל מפעולה הסריגה של התרגמות, דרך הקנאה הסקרנות של השכנות, מדת הפנים של התרגמות הלכנה שהיא דוגמת, והבשלות של הסיבה וזאת את האמת. (כדוגמת האשה הענייה שהסיקה את התנור כאילו מכינה עמם לשבת).

ה"כ ההצלה של האפרוחים מטביעה.

הכבל של

הת: מרק אונוס, צילומים: שטיב שוט, אורים: סאלי היגרד, נוסח עברי: פלד.

החמול של

חתי: מרק אונוס, צילומים: פול ברינקל, אורים: סאלי היגרד ופטר ויסציר, נוסח עברי: פלד. הוצאת כתר, 1993, מספר עמודים בכל ספר 45, צבעוני, לא מנוקד.

ני הספרים הם מודרניים לילדים האוהבים בעלי חיים, ומטפלים בחיות חמד.

כל ספר יש הקדמה המסבירה לילד את מהות הכלב, או החתול, ומדריך פרוטרוט את הסוג, "שפתו" של כל אחד, צורתו, התנהגותו, למה לשים ב, הגזעים וכו'.

כשאהיה גדול

כתב: גבי כח, איירה: שרה בת אור, הוצאת לילך, 1994, לא ממוספר, מנוקד, עברוני, ניר כרומן, פורמט אלבומי.

המחבר שואל חבורת ילדים, היושבים על הדשא בשעת הפסקה, מה תעשו כשתהיו גדולים? והילדים משיבים, לפי סדר הא"ב של שמותיהם:

אילת - רוצה להיות דיילת, בנימין - מקוה להיות ח"כ בגוש שמאל או אולי הימין, גבי - רוצה לשחק במכבי, בקבוצה לכדור-סל, וכך משיבים הילדים, ומזכירים מקצועות שונים בתחומים חברתיים, מדעיים, אמנותיים. ילד אחר רוצה להיות מובטל, וילד שני - להיות סופר סתם. אחד מתקשה לענות על שאלה זו.

אך מעניין שאף ילד לא רוצה להיות גנת או מורה או רב, כל התחום של הוראה וחינוך נעלם מעיניהם.

איני יודע אם המחבר העדיף מקצועות אחרים, או רשם את תשובותיהם של הילדים. כי הרי ברור שילדים מזדהים עם הגנות וגם עם מוריהם, יותר מאשר עם מסעדם או עם מתכנן שלוח מברקים למקומות רחוקים.

הסרט האדום

כתבה: נחמה רהב, אייר: יעקב גוטרמן, הוצאת מורשת, 1994 עמ'.

10 סיפורים קצרים על חיי גיטו וילנה.

הסיפורים נכתבו ע"י נערה שהיתה אז בכיתה ט'.

הסיפורים הם בקצב מהיר וכל אחד מתאר אפיונה של החיים בגיטו.

יש הרבה מן המשותף בתיאור חוויות של ילדים בתקופה מזוהה זאת, ואעפ"כ יש בכל תיאור משהו מיוחד למספר, או מספרת, מנקודת ראות אינדיבידואלית זאת, או במהלך העלילה, או בזווית הראיה, או בסגנון, ולכן נושא השואה תמיד מפתיע אותנו בקראנו את המסופר, "הסרט האדום" שייד לסוג ההפתעה.

יעקב גוטרמן המאיר, משרה עלינו אוירה של עצבנות, הן בציור העטיפה והן ברישומים בגוף הספר.

המורה שימליץ לחניכיו לקרוא בספר יעשה מעשה חינוכי אם ידון אתם לא על הסקסט אלא גם על האיורים.

אין צורך להוסיף על תוכנו של הספר, כל צעיר שיקח את הספר וידפדף בו, יזכה לתוספת השכלה וילמד הרבה מאוד על הנושא "אדם ציפור".
בספר הרבה צילומים בצבעים מרהיבים הממחישים את הנאמר בטקסט. הספר כולו מעוצב בצורה נאה ע"י יפתח אלון. שהצליח לגרות את העין ולהמשיך ולהאזין את מוחו של הצעיר.

דיקוד באור אדום

כתבה: דבורה עומר, הוצאת: גליהפקות וכתר 235, 1994 עמ'.

בכותרת המשנה רשום: סיפור אהבה וריגול.

ואכן בספר מתמקדת הסופרת הידועה בשני תחומים אלה.

בעלילה הרחבה כידה הטובה עליה, מסופר באריכות על אהבתה של צעירה גרמניה לגבר יפהפה גרמני, ולפגנג לין, שאינו אלא ישראלי זאב גור אריה, ונודע אח"כ "כמרגל על הסוס".

והתחום השני הוא העלילה על הריגול המסובך והמתוחכם מטעם המוסד הישראלי אשר היה מעוניין מאד כמו כל מוסד ריגולי-בלשי, מעוניין לדעת את הנעשה בתחום הצבאי והאסטרטגי במצרים בשנות ה-60 וה-80.

דבורה עומר הגישה לנו ספר קריא ומסקרן לאחר שלמדה את קורות חייה של לין - הוא זאב גור-אריה - ותמרוניו המתוחכמים והיחסים הנאהבים עם צעירה גרמניה.

אנו למדים על ההתפתחות בין השניים, וכיצד נלכדה הגרמניה ברשתו של לין, ושיתפה עמו פעולה בליקוט ובמסירת ידיעות למוסד הישראלי.

אנחנו גם נכנסים לפני ולפנים של ההסוואות של מרגל, האמצעים הסודיים המשמשים אותו, התמרונים והחדרות שמא ייתפס.

ואכן לין, שנקרא ראסטי בפי אשתו טדי, נלכדו, לאחר שקשרו קשרים הדוקים עם אנשי שדרה של השלטון במצרים לקראת המלחמה ב-68.

בפרקים קצרים המחולקים ל"מהלכים" ו"לצעדים" מובילה אתנו דבורה עומר, אל סוף העלילה המסתיומת בלכידתם ובשחרורם של שני המרגלים, ואנו קוראים את הסיפור ברצף ללא הפסקה.

כשרות וצדקה

כתב: גבי כהן, אייר: שרה בת אור, הוצאת לילך, 1994, לא ממוספר, מנוקד, צבעוני, ניר כרמון, פורמט אלכסון.

המחבר שואל חבורת ילדים, הוישיבים על הדשא בשעת הפסקה, מה תעשו כשתהיו גדולים? והילדים משיבים, לפי סדר הא"ב של שמותיהם:

אילת - רוצה להיות דיילת, בנימין - מקוה להיות ח"כ בגוש שמאל או אולי חימין, גבי - רוצה לשחק במכבי, בקבוצה לכדור-סל, וכך משיבים הילדים, ומזכירים מקצועות שונים בתחומים חברתיים, מדעיים, אמנותיים. ילד אחר רוצה להיות מובטל, וילד שני - להיות סופר סתם. אחד מתקשה לענות על שאלה זו.

אך מעניין שאף ילד לא רוצה להיות גננת או מורה או רב, כל התחום של הוראה והינוד נעלם מעיניהם.

אני יודע אם המחבר העדיף מקצועות אחרים, או רשם את תשובותיהם של הילדים. כי הרי ברור שילדים מזדהים עם הגננות וגם עם מוריהם, יותר מאשר עם מסעדתן או עם מתכנן לשלוח מברקים למקומות רחוקים.

הסרט תאריך

כתבה: נחמה דהב, אייר: יעקב גוטמן, הוצאת מורשת, 1994 עמ'.

סן סיפורים קצרים על חיי גיטו וילנה.

הסיפורים נכתבו ע"י נערה שהיתה אז בכיתה ט'.

הסיפורים הם בקצב מהיר וכל אחד מתאר אפיזודה של החיים בגיטו.

יש הרבה מן המשותף בחיבור חוויות של ילדים בתקופה מזויזקה זאת, ואעפ"כ יש בכל תיאור משהו מיוחד למספר, או מספרת, מנקודת ראות אינדיבידואלית זאת, או במהלך העלילה, או בזווית הראיה, או בסגנון, ולכן נושא השואה תמיד מפתיע אותנו בקדאנו את המסופר, "הסרט האדום" שייך לסוג ההפתעה.

יעקב גוטמן המאיר, משרה עלינו אוזניה של עצבנות, הן בציר העטיפה והן ברישומים בגוף הספר.

המורה שימליק לחניכיו לקרוא בספר יעשה מעשה חינוכי אם ידון אהם לא על הטקסט אלא גם על האיורים.

הורד להוסיף על חוכנו של הספר, כל צעיר שיקח את הספר וידפדף בו, להוסיפת השכלה וילמד הרבה מאד על הנושא "אדם ציפור".

ר הרבה צילומים בצבעים מרהיבים הממחישים את הנאמר בטקסט.

ר כולו מעוצב בצורה נאה ע"י יפתח אלון. שהצליח לגרות את העין

משיך ולהאזין את מוחו של הצעיר.

קוץ בארץ

ה: דבורה עומר, הוצאת: גליהפקות וכתר 235, 1994 עמ'.

תורת המשנה רשום: סיפור אהבה וריגול.

בן בספר מתמקדת הסופרת הידועה בשני תחומים אלה.

ליללה הרחבה כידה הטובה עליה, מסופר באריכות על אהבתה של צעירה, ליללה רחבה לגבר יפהפה גרמני, ולפגנ לון, שאינו אלא ישראלי זאב נור אריה, יע אה"כ "כמרגל על הסוס".

התחום השני הוא העלילה על הריגול המסובך והמתוחכם מטעם המוסד ישראל אשר היה מעונין מאד כמו כל מוסד ריגולי-בלשי, מעוניין לדעת :

הנעשה בתחום הצבאי והאסטרטגי במצרים בשנות ה-60 וה-80.

הורה עומר הנגשה לנו ספר קריא ומסקנן לאחר שלמדה את קורות חייהם לון - הוא זאב נור אריה - ותמרוניו המתוחכמים והיחסים הנאמרים

ל צעירה גרמניה.

ל למדים על ההתפתחות בין השניים, וכיצד נלכדה הגרמניה ברשתו של

ן, ושיתפה עמו פעולה בליקוט ובמסירת דיעות למוסד הישראלי.

החוג גם נכנסים לפני ולפנים של ההסוואות של מרגל, האמצעים הסודיים

משמשים אותו, הממרוגים והחדדות שמא "הפס".

נכן לון, שנקרא ראסטי בפי אשתו סרז, נלכד, לאחר שקשרו קשרים

דדוקים עם אנשי שררה של השלטון במצרים לקדאות המלחמה ב-68.

פרקים קצרים המחולקים ל"מהלכים" ו"לצעדים" מובילה אתנו דבורה ומר, אל סוף העלילה המסתעפת בלכידתם ובשחרורם של שני המרגלים,

מאנו קוראים את הסיפור בדאף ללא הפסקה.

מעשה בתום שציר בכל מקום

כתבה: יעל ויידמן, ציורים: איתמר, יותם ואמי רובינגר, ספרית מעריב, 1994, לא ממוספר, צבעוני, נייר כרזמו מבריק.

תום הוא ילד כשרוני ואוהב לצייר, אלא שלא הבחין היכן מותר ואיפה אסור. הוא גרם למבוכה בגן, ובבית, ואמו מצאה פתרון - להקים בחדרו "קיד מיוחד", ומאז "תום מצייר רק שם".

הדרכה טובה למתחבים: המציאו לילד תנאים נוחים שיוכל לממש את כשרונותיו ולא תיכנסו לקונפליקטים מיותרים.

הציורים משלימים היטב את המסופר.

פודי הקפוד

כתבה: מרים רות, איורים: ליאת עזריגרב, ספרית-פועלים, 1994, צבעוני, 24 עמ'.
סיפור צביר; עכבר, חתול, כלב, עייר - כולם בורחים בבהלה מן הבוסתן אל ההרים. הבחירה נובעת משמעה "שבא לבוסתן ציור נורא", אף אחד לא חקר ולא בדק, אם אכן נמצא בבוסתן מישו שצריך לבדוח מפניו.

מרים רות מצביעה על הרגשת ערדיות, אם רואים שמישהו ברח, זה מדביק את האחרים "אם כלם בורחים, גם אני אברח".

אנחנו עדים לתקופה זאת בחברה האנושית, ה"שמועה" הביאה לגדירות עמים ואין צורך להוכיח זאת.
והסיום של הסיפור - טוב, עורב קרא "אין בבוסתן ציור נורא" אמנם הבורחים נזופים בקיפוד: "למה הפחדת, למה הגזמת, למה שיקדת, למה בילפת". אך הקיפוד מצטדק ועונה להם: "שרתי לעצמי שיר מעודד", והם לא הבינו, אך כלם צחקו והסיקו "פודי הכי חכם בעולם".

הסיפור גם דינאמטי בלא שנגיש בכך. הקיפוד מפחד, אבל יש לו אמצעי להתגבר בדרך של סוגסטיה עצמית, הוא מעודד את עצמו בשיר: "אני גדול, אני חזק", ואעפ"י שלא התכוון להבהיל את דיירי הבוסתן, הלחישות פעלו כמאות והן עזרו לו שלא בכוחה.

האיורים של צח גרבר, נעימים ומוסיפים חן למסופר.

לפרוח עם שיר

כתבה: דפנה חיומוביץ, עיצוב גרפי ואיורים: אריה גלר, מיכאל אליקוב, הוצאת מודן, 1994, 120 עמ'.

זהו ספר המיועד ללימוד ולהעשרה, או לקריאה ולעבודה, לפי המבוא, לכיתות בינוניות של ביה"ס היסודי ולכל אוהבי שירה". (ספק אם הספר יספק את "כל אוהבי שירה" כי הרי מה שמיועד לכיתות בינוניות אינו טוב למבוגר אוהב שירה. את השאלות בהבנת הנקרא, או שאלות טכניות אחרות אין לתרגל בתלמידים אלה).

העיצוב של הספר יפה והוא יכול לגרות את הילד לדפדף בו, וכתוצאה גם לעיין ולענות על השאלות שבו.

דפנה חיומוביץ בחרה לפי ראות עיניה וטעמה יצירות של משוררים, כדי להדגים ולתרגל את המסלות שהיא מטילה על נמניה.

לכן בלקט יש אך ורק משוררים ישראליים ולא מתורגמים, אם כי הייתי מעדיף שנמצא שם, למשל, גם את קדיה מולדובסקי, אך תמוה בעיניי שאין בספר אף שיר של ביאליק, ילן-שטקליס, אלתרמן, זאב, אגמון, מירה מאיר, כאשר יש 6-8 שירים של משוררים אחרים.

המחברת מקדישה 1/3 מן הספר לפרק "לחרוז חרוזים" ואינה נמנעת מלהזכיר חריזה צמודה, חריזה סרוגה, אך נראה לי כי אפשר היה לנגוע גם בעקרונות עמוקים יותר כגון המטפורה, שילדים (והדאי לכל אוהבי שיר) בגיל זה יכולים להבין ולהפנים תגובות נוספות לשירה, והרי במידגמים של השירה שבספר, יש מטפורות מרובות.

לפיד עם שיר

כתבה: דפנה חיימוביץ, עיתונ גרפי ואיורים: אריה גלד, מנכ"ל אליקוב, הוצאת מודן, 1994, 120 עמ'.
1994, 120 עמ'.

זהו ספר המיועד ללימוד ולהעשרה, או לקריאה ולעבודה, לפי המבוא, לכיתות בנויות של ביה"ס היסודי ולכל אוהבי שירה". (ספק אם הספר יספק את "כל אוהבי שירה" כי הרי מה שמיועד לכיתות בינוניות אינו טוב למבוגר אוהב שירה. את השאלות בהגבת הנקרא, או שאלות טכניות אחרות אין לתרגל בתלמידים אלה).

העיצוב של הספר יפה והוא יכול לגרות את הילד לדפדף בו, וכתוצאה גם לעיין ולענות על השאלות שבו.

דפנה חיימוביץ בחרה לפי ענינה וטעמה יצירות של משוררים, כדי להדגים ולתרגל את המטלות שהיא מטילה על נמנעיה.

לכן בלקט יש אך ורק משוררים ישראלים ולא מתורגמים, אם כי הייתי מעדיף שנמצא שם, למשל, גם את קדיה מולדובסקי, אך תמוה בעיניי שאין בספר אף שיר של ביאליק, לך-שטקליס, אלתרמן, זאב, אגמון, מירון מאיר, כאשר יש 6-8 שירים של משוררים אחרים.

המחברות מקדישה 1/3 מן הספר לפרק "לחרוז חרוזים" ואינה נמנעת מלחזקו חריזה צמודה, חריזה סדורה, אך נראה לי כי אפשר היה לנמנע גם בעקרונות עמוקים יותר כגון המטפורה, שילדים (וודאי לכל אוהבי שיר) בגיל זה יכולים להבין ולהפנים תמונות נוספות לשירה, והרי במדגמים של השירה שבספר, יש מטפורות מרובות.

עמשה ברחים שצייג בכל מקום

כתבה: יעל זיידמן, עורכת, יוחם ואמי רובינגר, ספרית מעריב, 1994, לא ממוספר, צבעוני, נייר כרומו מבריק.

תום הוא ילד כשרוני ואוהב לצייר, אלא שלא הבהין היכן מותר ואיפה אסור. הוא גרם למבוכה בן, ובבית, ואמו מצאה מתרון - להקים בחדר "קיר מיוחד", ומאז "תום מצייר רק שם".

הדרכה טובה למחנכים: המציאו לילד תנאים שיוכל לממש את כשרונותיו ולא תכנסו לקונפליקטים מיותרים.

היצירים משלימים היטב את המסופר.

פדי הקפיד

כתבה: מרים רות, איורים: ליאת עזרוב, ספרית פועלים, 1994, צבעוני, 24 עמ'.

סיפור צביר, עכבר, חתול, כלב, עיז - כולם בורחים בבהלה מן הבוסתן אל החורים. הבחירה נובעת משמועה "שבא לבוסתן יצור נורא", אף אחד לא חקר ולא בדק, אם אכן מצא בבוסתן מישהו שצריך לברוח מפניו.

מרים רות מצביעה על הרגשת עדידות, אם רואים שמישהו ברח, זה מדביק את האחרים "אם כלם בורחים, גם אני אברח".

אנחנו עדים לתקופה זאת בחברה האנושית, ה"שמועה" הביאה לנדידת עמים ואין צורך להוכיח זאת.

והסיים של הסיפור - טוב, עורב קרא "אין בבוסתן יצור נורא" אמנם הבוהקים נזופים בקיפוד: "למה הפחדת, למה הגזמת, למה שיקודת, למה בלפת". אך הקיפוד מצטדק ועונה להם: "שרתי לעצמי שיר מעודד", והם ללא הבנה, אך כלם צחקו וחסיקו "פודי הכי חכם בעולם".

הסיפור גם דידאקטי בלא שנוגש בכך. הקיפוד מפתח, אבל יש לו אמצעי להתגבר בדרך של סוגסטיה עצמית, הוא מעודד את עצמו בשיר: "אני גדול ואני חזק", ואעפ"י שלא התכוון להבהיל את ד"רי הבוסתן, הלחישות פעלו ביאות ותר עזר לו שלא בכוונה.

האיורים של צח גרבר, נעימים ומוסיפים חן למסופר.

פרס זאב לשנת תשנ"ה

ברכות: מר גרשון ברגסון, מר בנימין אמיר, מר שי האוזמן, גב' נורית דבוש.

נימוקי חבר השופטים: פרופ' זור' שביט, גרשון ברגסון, דוד פאיאנס.

דבריהם של מקבלי הפרסים: מרסלה לונדון, עדולה (סבינה מסג) יונה טפר, עמי גדליה.

עיון ומחקר

הטיפוגרפיה בספרות הילדים שלנו - מצוי ורצוי - שלמה הרמתי

מצפון ואהבה - לאה חובב

מי הם הגיבורים הקטנים - מנחם רגב

"יהונתן הקטן" קריאה חדשה בשיד ילדים נוסף - יאיר מאזר

מיתודיה

לחורות המעשייה העממית בחטיבת הביניים/ שתי הצעות דידקטיות - סלינה משיח

אקולוגיה וספרות - הרצליה רז

ספרים לגדולים על ספרים לקטנים

מנוחה גלבוע, על ספרות ילדים ונוער. ד"ר דינה שטרן בשערי ארץ הסוגולה,

(מסרים סמויים בשרי ביאליק לילדים) - ג ברגסון

ביקורות

דידי אמות מוכן ליתורים למען הזולת - מרים רות

בסוד תיק המחבלים לנוה מרון - ד"ר מנוחה גלבוע

במבט ראשון - ג ברגסון

התוכן בעברית

התוכן באנגלית

המשתתפים בחוברת

גרשון ברגסון - חוקר ספרות ילדים, משרד החינוך והתרבות. מנוחה גלבוע - סופרת, מבקרת.

פרופ' שלמה הרמתי - מרצה לחורות לשון לקריאה, ביה"ס לחינוך באוניברסיטה. ד"ר לאה

חובב - חוקרת מרצה ספרות ילדים. פרופ' יאיר מאזר - מרצה אורח אוניברסיטת ויסקונסין.

מילוקי אר"ב. ד"ר סלינה משיח - חוקרת, מרצה, המכללה ע"ש ילין. מנחם רגב - חוקר

ומבקר ספרות ילדים. מרים רות - סופרת, רז הרצליה - מבקרת, סופרת.

CONTENTS

V PRIZE FOR 1994

Gershon Bergson, Benyamin Amir, Nurit Dabush, Shay Hauzman,1

s Considerations: Prof. Zohar Shavit, David Fainans, Gershon Bergson . 4

Winners Replies: Marsela London, Adula (Sabina Meseg)7

Yona Tefer, Ami Gedalya.

ND RESEARCH

graphy of our Children's Literature: Extant and Desired - Prof. Shlomo Haramati . 15

e and Love - Dr. Lea Hovav22

he Little Heroes? - Menachem Regev30

nathan: a New Reading of an Old Children's Poem - Prof. Yair Mazor . . 34

LOGY

olk Tales in High Schools Two Didactical Proposals - Dr Selina Mashiah . . 43

nd Literature - Herzlia Raz52

OR ADULTS ABOUT BOOKS FOR THE YOUNG

ilboa, on Children's and Young people's Literature (Reshafim, 1944 134 pp) . 59

on

riend is Willing to Make Sacrifices for his Neighbor - Miriam Rott 61

Glance - G. Bergson64

in Hebrew70

in English.71

SIFRUT YELADIM VANAR

JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

Januar 1994, Vol XXI No. 1(82)

ISSN 0334-276X

Editor G. BERGSON

Deborah Haneviah Str.
Lev-Ram Bldg.
Jerusalem, Israel

CONTENTS

THE ZEEV PRIZE FOR 1994

- Greeting - Gershon Bergson, Benyamin Amir, Nuri Dabush, Shay Haizman, 1
The Judges Considerations: Prof. Zohar Shavit, David Fainans, Gershon Bergson 4
The Prize Winners Replies: Marsela London, Adula (Sabina Meseq) 7
Yona Tefer, Ami Gedalya.

STUDY AND RESEARCH

- The Typography of our Children's Literature: Extant and Desired - Prof. Shlomo Haramani 15
Conscience and Love - Dr. Lea Hovav 22
Who are the Little Heroes? - Menachem Regev 30
Little Johnathan: a New Reading of an Old Children's Poem - Prof. Yair Mazor 34

METAGOLGY

- Teaching folk Tales in High Schools Two Didactical Proposals - Dr Seina Mashach 43
Ecology and Literature - Herzlia Raz 52

BOOKS FOR ADULTS ABOUT BOOKS FOR THE YOUNG

- Menutha Gilboa, on Children's and Young people's Literature (Reshafim, 1944 134 pp) 59
- G. Bergson

REVIEW

- A Good Friend is Willing to Make Sacrifices for his Neighbor - Miriam Rott 61
At First Glance - G. Bergson 64
Contents in Hebrew 70
Contents in English 71

התוכן

אודות השנה ה-82

- 1 אודות השנה ה-82, מר שני האזינו, נב' נורית זכור.
- 4 חבר השופטים: פרופ' יזהר שביט, נרשון ברגסון, דוד פאזאנס.
- 7 על מקבלי הפרסים: מרסלה לונדון, ענדלה (סבינה מסי) יונה טפר, עמי גדלק.

הזכר

- 15 פיקה בספרות הילדים שלנו - מצוי ורצוי - שלמה הרמתי
- 22 אחבה - לאה חובב
- 30 הניבונים הקטנים - מנחם רגב
- 34 הקטן "קריאה חדשה בשיר ילדים נשן - יאיר מזור

המעשייה העממית בהגינת הביניים/ שתי הצעות דידקטיות - סלינה משה

ז' וספרות - הרצליה רז

לגילויים על ספרים לקטנים

- 59 המעשייה העממית בשירי ביאליק לילדים) - ג. ברגסון
- 61 תוכן לילדים למען האזלת - מרים רות
- 63 קריאה לילדים ללמוד מרחק - ד"ר מנחם גלבוש
- 64 אשון - ג. ברגסון
- 70 גברית
- 72 אנגלית

הערות

סיון - חוקר ספרות ילדים, משרד החינוך והתרבות, מנחם גלבוש - סופרת, מבקרת.
ההערה - מרצה לחוראות לשון לקריאה, בקי"ש לחינוך באוניברסיטת חיפה לאה
קדרת מרצה ספרות ילדים, מנחם יאיר מזור - מרצה אורח אוניברסיטת ויסקונסין,
וורד"ב, ד"ר סלינה משה - חוקרת, מרצה, המכללה ע"ש ילק. מנחם רגב - חוקר
אודות ילדים, מרים רות - סופרת, רז הרצליה - מבקרת, סופרת.

[illegible]

W3

כ"ב

[illegible]

סמן V ליד כל שנה ומספר החזרה.

הגהלת בית הדפוס, מתוצלת על העצמות בהדפסת העמ' האחרון, אתכם הסליחה.

לכוראי החוברת ב' (82).